

288770662

101 Københavns kommune

09.61721 KØ

RHB

EX LIBRIS

**KØBENHAVNS
RAADHUS-
BIBLIOTEK**

09.61721

No

ex. 1

KØBENHAVNS
KOMMUNEHOSPITAL
1863-1913

KØBENHAVNS
KOMMUNEHOSPITAL
1863-1913

MED EN HISTORISK INDLEDNING OM
KØBENHAVNS
HOSPITALSFORHOLD I ÆLDRE TID

UDGIVET AF KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE
I ANLEDNING AF KOMMUNEHOSPITALET'S 50
AARS BESTAEN VED HOSPITALSDIREKTØR
K.M.NIELSEN OG PROFESSOR OVERKIRURG
E. A. TSCHERNING
MCMXIII

F. HENDRIKSENS REPRODUKTIONS-ATELIER
TRYKT HOS F. E. BORDING

1178/68

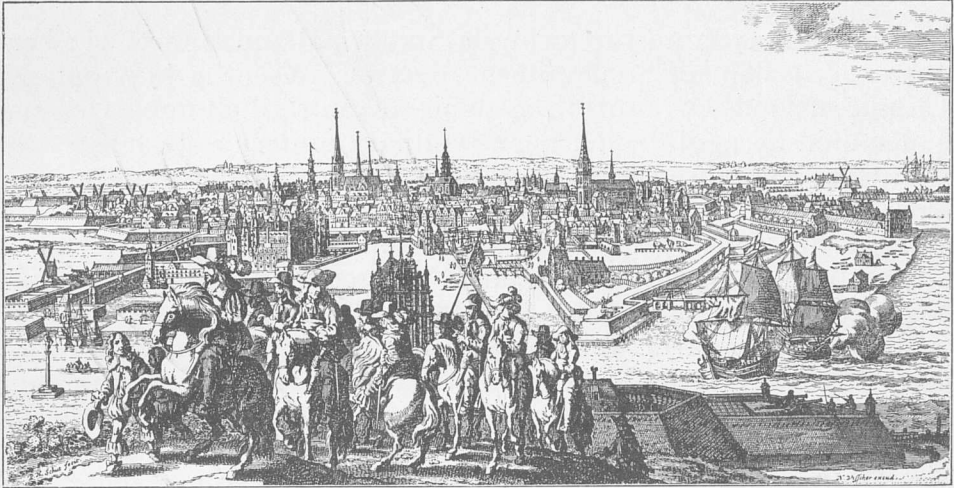
KØBENHAVNS
BÅDREKSTREK

I ANLEDNING AF KØBENHAVNS KOMMUNEHO
SPITALS 50 AARS BESTAAEN HAR KOMMUNAL
BESTYRELSEN BESLUTTET AT UDGIVE EN
HISTORISK FREMSTILLING AF STADENS
HOSPITALSVÆSEN · NÆRVÆRENDE SKRIFT
ER DEREFTER BLEVEN UDARBEJDET PAA
GRUNDLAG AF BIDRAG FRA EN DEL AF
HOSPITALET'S LÆGER OG ENKELTE
AF ADMINISTRATIONENS EMBEDS
MÆND · DET FØRSTE AFSNIT
KØBENHAVNS HOSPITALS
FORHOLD I ÆLDRE TID
ER FORFATTET AF
DR. PHIL. VILLADS
CHRISTENSEN

INDHOLD

KØBENHAVNS HOSPITALSFORHOLD I ÆLDRE TID.....	1
I. Sct. Jørgens Gaard	3
II. Sct. Anne Hospital	6
III. Helligaandshuset.....	9
IV. Pesthuset	12
V. De militære Sygehuse	16
VI. Frederiks Hospital og Fødselsstiftelsen	23
VII. Almindelig Hospital	29
VIII. Kommunehospitalets Opførelse	34
KOMMUNEHOSPITALET I KØBENHAVN 1863-1913.....	55
Kommunehospitalets Administration.....	58
KOMMUNEHOSPITALET S FØRSKELLIGE AFDELINGER, KLINIK- KER M. M.:	
Første Afdeling.....	65
Anden og tredje Afdeling.....	77
Fjerde Afdeling.....	83
Femte Afdeling	87
Sjette Afdeling	93
Syvende Afdeling: A. Øre- og Halsklinikken.....	107
do. B. Øjenklinikken	111
En midlertidig medicinsk Afdeling	114
Kommunehospitalets patologiske Institut.....	114
Den kirurgiske Poliklinik	120
Røntgenklinikken	122
Fysioterapien paa Kommunehospitalet	124
Kommunehospitalet som Uddannelsesanstalt for Læger	127
Sygeplejen paa Kommunehospitalet	133
Belægningsforholdene m. m. paa Kommunehospitalet og de øvrige under Direk- toratet for Stadens Hospitalsvæsen hørende Hospitaler i Tidsrummet 1863-1913 ..	142
Hospitalernes Driftsudgifter m. m.	144
Kommunehospitalets Kontor	150
Kommunehospitalets Kirke	152
ØRESUNDSHOSPITALET.....	154
BLEGDAMSHOSPITALET	165
RUDOLPH BERGHS HOSPITAL	168
BOSERUP SANATORIUM	175
SUNDBY HOSPITAL.....	179
BALDERS HOSPITAL	183
BISPEBJÆRG HOSPITAL.....	185

København i Slutningen af 17. Aarhundrede. Efter Stik af N. Visscher.

KØBENHAVNS HOSPITALSFORHOLD I ÆLDRE TID

AF DR. VILLADS CHRISTENSEN

BENÆVNELSEN *Hospital* er afledet af det latinske Ord *hospes*, en Fremmed. I Klostrene brugtes derfor Ordet om Fremmedherberget, hvor Pilegrimme og andre Rejsende kunde faa Natteleje og Forplejning. Og da der efterhaanden ogsaa uden for Klostrene oprettedes Tilflugtssteder, hvor de, der trængte til Pleje og Hjælp, kunde finde Ly, anvendtes Benævnelser Hospital ogsaa paa dem. Navnet brugtes saaledes baade om Plejestiftelser for svagelige gamle og om egentlige Sygehuse.

Det var først den kristne Middelalder, som her i Europa organiserede Omsorgen for de syge. I Oldtiden kendtes Hospitaler ikke; men Romerkirken søgte, hvor den kunde, at bøde paa Sygdom og Nød, og Læren om de gode Gerningers Løn blev ikke prædikeret forgæves. Vidtomspændende Broderskaber stiftedes med det særlige Formaal at pleje de syge, og rige Gaver strømmede ind til de fromme Stiftelser.

Forbilledet for alle disse blev Johanniternes store Hospital i Jerusalem. Medens denne mægtige Stiftelse var i sin Velmagt, kunde over 2000 syge Pilegrimme her finde Optagelse og Pleje, og efter de Tidens Forhold har den været mønsterværdigt indrettet. Fuldt uddannede Læger var altid ansatte ved Hospitalet; der vaagedes nøje over Renlighed, og der var givet gode hygiejniske Forskrifter. Men

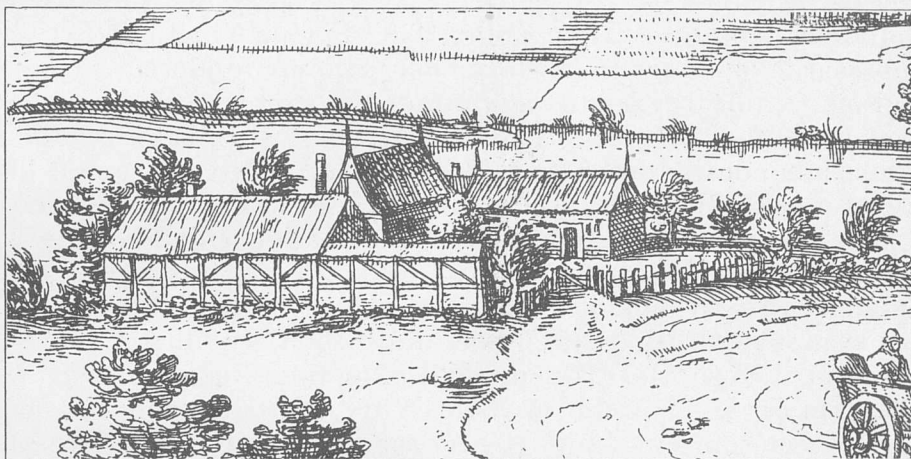
bærer Navn efter Sct. Jørgen. Hospitalets Vejrmølle stod i Nærheden af Gamle Kongevej, og et Vandløb, som i 1543 kaldes »den onde Bæk ved Sancte Jørgen«, løb forbi Hospitalet. Dette selv har ligget omtrent paa Vodrofgaards Grund.

Hellig Olaf var den særlige Skytshelgen for Sct. Jørgens Hospitalet ved København. Hans Billede stod i Hospitalets Segl, et Alter i Hospitalskirken var indviet til ham, og nede ved Stranden stod »Sct. Olafs Blok«, i hvilken Købmændene skulde lægge en Penning til de spedalske for at faa Lov til at losse og lade paa Helligdagene. Det var oprindelig ikke nogen tvungen Sag for de spedalske at indtræde i Sct. Jørgens Hus, naar blot de holdt sig afsondrede fra andre Mennesker, og dette fastslaas udtrykkelig i Biskop Johannes Krags Stadsret fra 1294: »Angribes nogen af Spedalskhed, kan han ikke tvinges til at træde ind i de spedalskes Hus, saa længe han undgaar offentligt Samkvem med andre.« Men i Kristoffer af Bajerns Stadsret fra 1443 lyder Budet i al sin Strenghed: »Hvo som fanger Spitalssot udi Staden, han skal nødes ud at fare til Sancte Jørgens Hus inden den Tid, som ham af Foged og Borgmestre forelagt vorder; gør han det ikke, da maa de føre ham og hans Gods did paa hans Kost og Tæring.«

Hospitalet havde sin egen Mark, et betydeligt Jordstykke mellem Ladegaardsaaen, Sct. Jørgens Sø og Gamle Kongevej. Gaardsæder (Husmænd) boede omkring paa Marken, og de spedalske kunde saaledes selv ved Avlsbrug bidrage til deres Underhold. De havde desuden Tilladelse til at indsamle Almisser i visse Herreder paa Sælland, som til Gengæld havde Ret til at sende deres spedalske til Københavns Hospital. Almisser til Lemmerne kunde ogsaa nedlægges i Sct. Jørgens Stok i Kirken, og lejlighedsvis modtog Hospitalet større Gaver baade af Ejendomme i København og af Jordegods paa Landet.

Men den Barmhertighedens Aand, som i Middelalderen havde grundlagt og opretholdt saa mange fromme Stiftelser, begyndte at vige fra Menneskene, og i den katholske Kirkes sidste Aar kom der haarde Tider for de fattige og syge. Sct. Jørgens Gaard blev gjort til et kongeligt Len, og Lensmanden oppebar alle Indtægterne af Hospitalets eget Jordtilliggende tilligemed Landgilden af Bøndergodset og Jordskylden af de udenbys Ejendomme. Til Gengæld skulde han kun holde Gudstjenesten ved Magt og vedligeholde Kirkens og Avlsgaardens Bygninger, medens der ikke tales om nogen Forpligtelse for ham til at sørge for Lemmernes Underhold. Disse har da udelukkende maattet leve af Almisserne, og selv denne Indtægt blev der gjort Forsøg paa at forholde dem. I 1506 maa Kong Hans udstede et Brev om, hvorledes det er blevet ham berettet, »at de syge Sø-

skende udi Sancte Jørgens Hospital her uden for København gøres Hinder og Forfang paa det Almissekorn og anden Almisse, som de have skulle i Lille Herred [d: en Del af Smørum Herred] og der haft haver af Arilds Tid, hvilket vi ingenlunde herefter tilstede ville. Thi forbyde vi alle, i hvo de helst ere eller være kunne, særdeles vore Fogder og Embedsmænd og dig Oluf Holgersen paa Spidalsberg i Roskilde og alle andre dennem derimod paa forskrevne Almissekorn eller anden Almisse at hindre eller noget Forfang at gøre.« De syges Kaar er dog ikke derefter bleven bedre, og omsider er da de spedalske selv gaaet til Kongen for at klage deres Nød. I 1508 meddeler et nyt Brev fra Kong Hans, »at de fattige Mennesker udi Sancte Jørgens Hospital her for København have nu været for os og bekæret

Sct. Jørgens Gaard c. 1600. Efter Braunius: Theatrum urbium.

[klaget], at de have Brøst paa den Provent [Proviand] og Rettighed, som dem bør og de pleje at fange udi forskrevne Hospital«.

I 1517 overdrog Kristian II Sct. Jørgens Gaard og Kapel til Karmeliterklostret i Helsingør. Det bestemmes dog nu, at Klostret foruden at holde Gudstjenesten ved Magt tillige skal underholde 20 fattige syge Mennesker i Hospitalet med Klæde, Føde, Senge, Lys og Ildebrændsel. Denne Ordning varede dog kun til 1522, da det gode Forhold mellem Kongen og Karmeliterne fik en brat Ende. Sct. Hansdag 1522 prædikede Povl Helgesen, Forstander for Karmeliterkollegiet i København, paa Slottet for Kongen. Dagens Tekst — Fortællingen om Johannes den Døbers Halshuggelse — gav ham Anledning til en saadan Skildring af Herodes og Herodias, at Kongen og Mor Sigbrit følte sig trufne; og 8 Dage efter tilbagekaldte Kongen Gavebrevet paa Sct. Jørgens Hospital.

Nye Forstandere fik Hospitalet i Forlening, men Forholdene blev aldrig mere gode. Da der i 1528 var Tale om at flytte Lemmerne fra Sct. Anne Hospital, mellem hvilke der ogsaa var spedalske, ud til Sct. Jørgens Gaard, erklærede de enstemmig: »Til Sct. Jørgen ville vi aldrig, hellere lade os udføre og sænke i Stranden! Her ligger en spitalsk Kvinde nu paa tredie Aar; men aldrig kunde vi trænge hende til Sct. Jørgen.«

Paa den Tid var Sct. Jørgens Gaard ikke udelukkende et Spedalskhedshospital. Man havde ved de strenge Afspærringsbestemmelser virkelig omsider faaet Bugt med Sygdommen, og her i Danmark forsvandt den fuldstændig i Løbet af det 16. Aarhundrede. I en Forordning fra 1542 udtaler Kristian III: »Efterdi, den almægtigste Gud være lovet og benedidet, at den spitalske Syge ikke er her i Landet saa almindelig, som hun var i gammel Tid, da ville Vi, at alle Sct. Jørgens Gaarde og andre smaa Hospitaler, som ere funderede til spitalske Folk, skulle lægges til de almindelige store Hospitaler i hvert Land og Stift.« Denne Forandring var for Københavns Vedkommende allerede bleven udført 1530, da Sct. Jørgens Hospital blev forenet med Helligaandshuset. De ikke spedalske overflyttedes straks til dette, medens de spedalske fremdeles skulde blive boende i et Hus paa den gamle Plads uden for Byen. Da Spedalskheden efterhaanden helt forsvandt, blev dette Hus benyttet som Epidemihospital. Som saadant vedblev det at bestaa indtil 1609, i hvilket Aar »Sanct Jørgen med Huse, Have, Bygning, Ager og Eng, Fiskeparker og Ud-drift, som dertil har været af Arilds Tid«, af Helligaandshospitalet blev udlejet som en almindelig Avlsgaard. Nogle Aar senere blev Sct. Jørgens Mark tilskødet Kong Kristian IV, som lod Bygningerne nedrive og lagde Marken ind under den nyopførte Ladegaard.

II. SCT. ANNE HOSPITAL

Spedalskheden fik man saaledes efterhaanden Bugt med, men nye Sygdomme opstod, og hvor man før kun havde bygget Hospitaler for den ene Sygdom, maatte der snart bygges for mange. Povl Helgesen gør opmærksom paa denne Udvikling i sit Skrift »Om kranke og syge Menneskers Pleje« fra 1528: Udi gammel Tid, siger han, vare Hospitaler saaledes skikkede, at der ingen lagdes udi, uden han havde Hospitalssyge. Dernæst skikkedes ogsaa aabenbare Hus til Krøblinge, som ikke kunde gaa, føres eller flyttes, hvilke ogsaa kaldtes Hospital. Men »nu paa det sidste, siden Gud haver søgt og paamindet Verden med nye og forfærdelige Sygdomme, som ere

Pokker, Sancti Johannis Plage, den faldende Sot og andre saadanne Guds lønlige Domme, da skikkedes der ogsaa aabenbare Hus, som de skulde lægres udi, naar det ikke kan ske uden stor Fare, at saadanne kranke Mennesker dagligen have deres Væsende iblandt dem, som ere karske«.

For Københavns Vedkommende passer denne Rækkefølge fuldstændig. Tidligst nævnes Sct. Jørgens Gaard, dernæst træffer vi et Helligaandshus for Krøblinge og uhelbredelige, og i Povl Helgesens egen Levetid stiftes Sct. Anne Hospital for dem, der led af Tidens nye Sygdomme, særlig af Kopper.

Sct. Anne Hospital blev stiftet af en velhavende og lægekyndig Mand Klavs Jensen Denne, hvis Livshistorie nu forekommer os sælsom, medens den i den katholske Tid maaske ikke har ligget saa langt uden for det almindelige. Han havde i Kong Hans' Tid siddet 3 Aar i haardt Fængsel, »svarligen fangen og greben i stærke Jernbolte, Lænker og Laase« og indesluttet i et Taarn med 8 Alen tykke Mure og omgivet af dybe Grave. Da gjorde han det Løfte, at hvis han nogensinde kom ud, vilde han, Gud og Sanct Anna til Ære, bygge et Kapel og et Gæstehus for »fattige syge og saare pockige«, som plejede at ligge paa Gader og Stræder i København og for deres Sygdoms Skyld ej kunde faa Herberge. Og da han saa virkelig slap ud, blev det hans Livs Opgave at indfri det Løfte, han havde gjort. I 1516 var han naaet saa vidt, at Hospitalet med det tilhørende Kapel var under Opførelse. Det laa uden for Byen, nær Stranden, i det Kvarter, hvor Sct. Annæ Plads endnu minder om Navnet. En Landingsbro var der i Nærheden, og det fortælles, at de syge i den katholske Tid kom sejlene til denne »Sct. Annæ Bro« og derfra gik op til Sct. Anne Kapel for at søge Lægedom, og at der, da Kapellet blev ødelagt, fandtes nogle Læs Krykker her, som Krøblinge havde efterladt. Hospitalet fik imidlertid ikke Lov at forblive længe paa denne Plads. Under Belejringen 1523 blev det ødelagt; men Aaret efter fik Klavs Denne af Kong Frederik I overladt Sct. Gertruds Kapel inde i Byen (i Nærheden af Sct. Gertruds Stræde) til Bolig for sine syge, og Magistraten skænkede ham yderligere et Jordstykke ved Siden af Kapellet til Byggeplads. Til Gængæld forpligtede Klavs Denne sig til paa samme Plads at bygge »et mærkeligt Hospital, som noget kan findes udi Danmark, opmuret af Grunden og inden Bygning, med Badstue og anden Kvemhed, som syge Mennesker synderligen behov have«. Hvis Hospitalet med Tiden kom til saadan Rigdom og Forbedring, som det var, før det blev ødelagt, da skulde der holdes »50 syge og saare Mennesker paa Sengene med Præster, Sangere og Hittebørn og de Kvinder, som Børn og syge Mennesker

plejer at røgte«. Endvidere skulde bygges et særskilt Hus for fattige Pilegrimme, som dér kunde faa Natteteje og Bispisning. Da Hospitalet laa i det berygtede Kvarter »Rosengaarden«, hvor de utugtige Kvinder havde deres Tilhold, blev det bestemt, at ingen Kvinde, som levede i aabenbarlig Skørlevned, maatte bo Hospitalets Fortov nærmere end 80 Favne.

Men Hospitalet naaede aldrig det, som ved denne Fundats var tilsigtet. Reformationen stod for Døren, og Gaverne til den fromme Stiftelse forsvandt sammen med Troen paa Sct. Anna. Klavs Denne maatte kæmpe haardt for sit Hospital, og hans Løn var kun den Kærlighed og Tillid, som de fattige syge viste ham. I 1528 lod Magistraten foretage en Undersøgelse af Hospitalets Tilstand. 32 københavnske Borgere bevidner, at de efter Borgmestres og Raads Befaling var indgaaede i Hospitalet for at høre og forstaa de syges Brøst og Begæring. De lod da Klavs Denne gaa uden for Døren, medens de paa lagde de syge ved deres Helgens Ed at sige dem den fulde Sandhed: om Klavs Denne, den Tid han endnu havde Gods og Rigdom, havde behandlet de syge forstandig og rettelig. »Dertil svarede de, han holdt den Tid et ærligt og tilbørligt Hospital, som noget i Danmark kunde findes, med god Kost og rene Senge og en forstandig Legems Salve og Lægedom, de syge og fattige til Hjælp og Husværelse af de onde Pokker [Kopper] og anden Guds Plage. Og selv nu, siden Hospitalet blev saa forarmet, spises vi ikke værre end af hans egen Gryde og Tønde. Kommer der nogen fersk Ret, som ikke kan tilstrække til alle, da faar vi den og han undværer selv.« Da Borgerne lod sig forstaa med, at der var Tale om at ophæve Hospitalet og overflytte de syge til en anden Stiftelse, blev de stakkels Mennesker helt ude af sig selv af Fortvivlelse: »Vi have Klavs'es Brev paa vort Livs Brød, han bliver aldrig fri eller løs fra os.« Til Sct. Jørgens Gaard vilde de ikke paa nogen Maade, og til Helliggejstes Hospital kun paa det Vilkaar, at de blev sammen med deres Forstander. De levede rigtignok nu i saa stor Armod, som de paa nogen Maade kunde taale; men hvis Klavs Denne vilde forlade dem, vilde de klage derover for Gud, Dommere og Dannemænd. »Dermed indkaldede vi Klavs Denne at stille de syge og fattige tilfreds igen, og han maatte love at være deres Tjener til hans Dødsstund. Og dermed blev Klavs og de syge fattige saaledes forligte, at skulde de endda adspredes formedelst Verdens Armod, til saa længe denne Vildfarelse, som nu raader, noget fortrækkes, da skal samme Klavs nyde og bruge Gud og Dannemænd til Hjælp og skikke os tilhobe igen, saa vi med ham og han med os kunne tilhobe blive til vor Dødsstund. Og lagde Klavs Denne sine Hænder

korsvis paa Evangeliums Bog og bad sig saa Gud til Hjælp og alle Helgene at fuldkomme disse Artikler efter de syges og fattiges Vilje og Begær, at han vilde være deres ydmyge Tjener og tjene dem baade med Liv og Gods til hans Døds Stund.« — Men den nye Tids »Vildfarelse« lod sig ikke standse, og allerede Aaret efter havde den fremtrængende Reformation ødelagt Klavs Dennes Stiftelse. Lemmerne overførtes til Helligaands Hospital, og han selv blev Læge og Forstander ved et Hospital i Malmø. De maatte saaledes dog tilsidst skilles ad.

Sct. Gertruds Hospital, som Stiftelsen kaldtes efter Flytningen til den nye Plads, blev efter Reformationen en stor Adelsgaard. Paa et Prospekt af København fra 1611 ses den som en anselig Bygning med takkede Gavle og et Taarn med Spir.

III. HELLIGAANDSHUSET

Den Stiftelse, som saaledes tilsidst opslugte de andre Hospitaler, var Helligaandshuset, stiftet omtrent 1296 af Biskop Johannes Krag. Det laa ved Amagertory, hvor Helligaandskirken staar paa den ældre Hospitalskirkes Grund, og hvor en af Stiftelsens Bygninger endnu er bevaret. Dets Bestemmelse var at optage fattige og syge Mennesker til Underhold og Pleje, og dets Indtægter var dels Jordskylden af de Ejendomme i Byen, som Biskop Johannes Krag havde henlagt dertil, dels de Almisser, som Hospitalet ved sine »Bedere« indsamlede omkring i Landet.

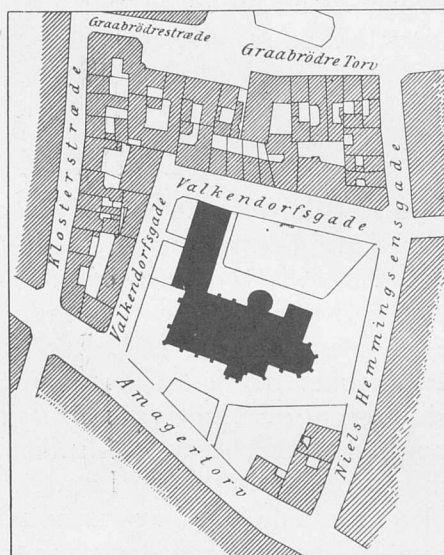
I den ældste Tid har vistnok Stiftelsens Lemmer og Patienter boet i en Del Smaahuse, der var spredte over den hele store Plads. Men paa Kristian I.s Tid samledes de i en stor Klosterbygning. Under sit Ophold i Rom 1474 havde Kongen ogsaa besøgt Hospitalet San Spiritu in Sassia, alle Helligaandshuses Moderstiftelse, og den Interesse, han derved fattede for Ordenen, kom snart det københavnske Helligaandshus til gode. Stiftelsen blev omdannet til et Kloster, hvad der dog ikke gjorde nogen Forandring med Hensyn til dens Formaal og Virksomhed, eftersom alle Helligaandsklostre først og fremmest var Hospitalsklostre. Broderskabet i Helligaandshuset blev en Munkeorden, der skulde følge Augustins Klosterregel, og nye store Bygninger blev opførte. Kirken udgjorde Klosterets sydlige Fløj, og det endnu staaende Helligaandshus, som nu er Københavns ældste Bygning, dannede den vestlige. Ogsaa af Østfløjen er en Del bevaret, nemlig den Bygning, der nu rummer Kirkens Sakristi, medens den nordlige Fløj er helt forsvundet. Tilsammen har de dannet en Byg-

nings-Firkant med Buegange omkring den indelukkede Plads, der kaldtes Urtegaarden.

Den smukke gamle Bygning ved Helligaandskirken, der endnu staar med sine Søjler og Hvælvinger og spidsbuede Vinduer, som den stod paa Kristian I.s Tid, har formodentlig været brugt til Sygehus. Bygningen er i to Etager, og det kan formodes — efter hvad der var Skik i lignende Bygninger andensteds —, at den nederste Etage har været Sygesal, medens den øverste har været Plejestue for Hittebørn. I Sygesalen har Sengene staaet i Rækker langs Væggene, og de Nicher, som endnu ses i de tykke Mure, betegner muligvis Sengenes Pladser og Antal. — Sællands Biskop, Peder Palladius, som selv har set Hospitalet, medens det endnu brugtes som Sygehus, skildrer det i sit drastiske Sprog i den bekendte Visitatsbog, der er afattet ved Aar 1540:

»Vil du se, hvem du giver din Almisse, da naar du kommer til København og haver der noget at gøre, gik ind i Helliggejstes Hus midt i Byen, der skal du finde en aaben Dør for dig, gik der op ad den ene Side og ned ad den anden og se, hvilke mange Almissehoveder der ligger paa de Senge, indført af ganske Sjællands Land, der Næse, Øjne og Mund er afædet af Pokker og Værk og Kræft, der Arme og Ben er afrunden og endnu ligge og rynde af Orme og Maddiker og staa ikke til at læge udi deres Livs Tid.«

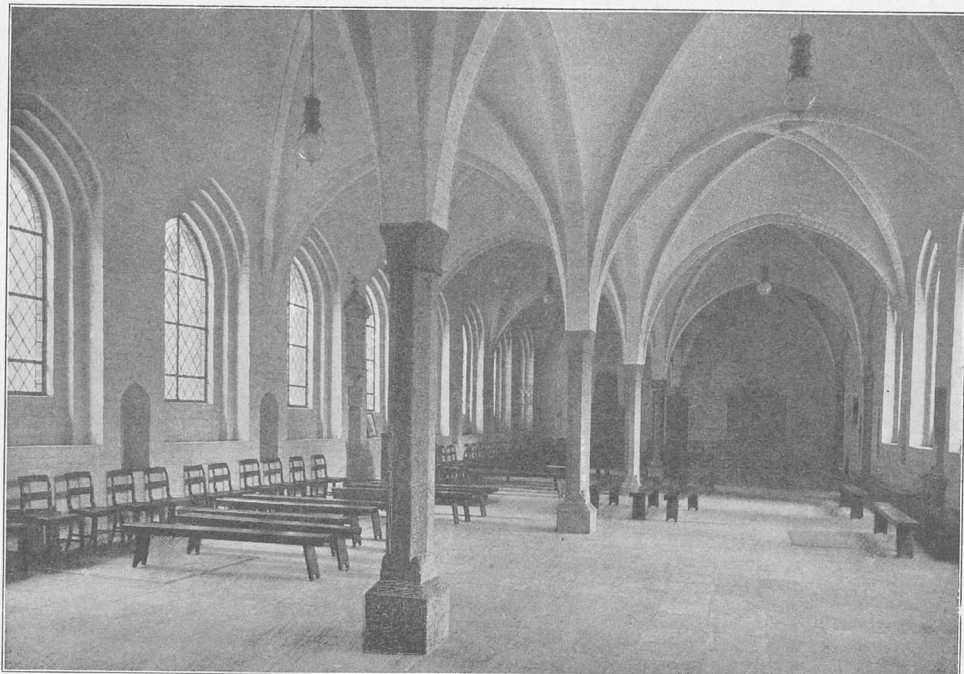
Helligaandshuset var dog ikke udelukkende en Stiftelse for uhelbredelige; det var ogsaa et Kurhus, hvor Helbredelse af de syge blev tilstræbt og vel undertiden naaet. Da Kristian I.s Enke Dronning Dorothea i 1495 skænkede Klostret en betydelig Gave af faste Ejendomme i By og paa Land, fulgte den Forpligtelse med, at der for Indtægterne heraf skulde underholdes 12 fattige syge Mennesker i Klostrets Sygestue. Men der tilføjes: »Sker ogsaa, at nogen af forskrevne saadanne fattige syge Mennesker igen karske vorde, da skulde vi forskrevne Prior og Brødre have Magt saadanne karske Mennesker ud at vise af forskrevne vort Sygehus og andre fattige syge Mennesker i deres Sted straks igen ind at annamme, saa at for-

Klosterets Beliggenhedsplan.
Efter V. Lorenzen: Helligaandsklostrenes Bygningshistorie.

skrevne Tal 12 fattige syge Mennesker altid fuldt bliver og er.« — Stiftelsen synes samvittighedsfuldt at have overholdt sine Forpligtelser, og Povl Helgesen giver den det Vidnesbyrd, at den »haver været ærlig holdet fra første Begyndelse«.

Disse anerkendende Ord forekommer i det før nævnte Skrift fra 1528, der helt igennem er et Vidnesbyrd om, hvor ilde de fattige og syge var stedte i denne Overgangstid, da Katholicismens gode Gerninger hørte op, og Samfundet endnu ikke havde organiseret

Helligaandshusets Indre. Efter Fotografi.

nogen Virksomhed, der kunde træde i Stedet. Povl Helgesen taler kraftigt om, hvad man er pligtig at gøre for dem, »som ere bestedte udi Pokker, spitalske Sot, faldende, Krøbleri, Halthed, Blindhed og anden legemlig Plage, som er den vældige Guds Ris til at straffe Verdens Synd . . . At lade dem ligge og raadne bort, som kan læges med Drik, Smørelse eller Plaster, det er en stor Umildhed«. Derfor holdes ogsaa i alle Lande og Steder, hvor der er god Ordinans og Skik, dygtige Læger og Bartskeerer paa offentlig Regning til at hjælpe fattige Folk i deres Sygdom og Krankhed. »Men vi danske Mænd have saa meget at gøre med Drik og Gæstebud, at vi kunne saadan mærkelig Ordinans ikke befinde.«

Der var dog ogsaa her i Landet nogle, som havde Blikket aabent for

dette Krav, og Povl Helgesens Skrift er netop affattet i Anledning af, at den københavnske Borgmester Niels Stemp havde begæret hans Raad med Hensyn til Oprettelsen af et kommunalt Hospital i København. Der kom dog ikke noget ud af denne Plan, — maaske med Undtagelse af, at der i disse Aar blev oprettet en Stads-Daarekiste i København. En saadan omtales i 1527 og 1528. Stadskæmneren fik en Gang 30, en anden Gang 36 Mark af Byens Penge for at anvende dem til Indkøb af Tømmer og til Tømmermænds Løn ved Stadens Daarekiste. En Træbygning til sindssyge er altsaa bleven opført af Kommunen i disse Aar. Det har formodentlig efter Tidens Skik været et Tremmebur, hvori de Ulykkelige kunde holdes indespærrede.

Forøvrigt ordnedes Fattig- og Sygeplejen saaledes, at de tre ældre Hospitaler i Aaret 1530 blev slaaet sammen til et. Helligaandsklosteret blev igen forandret til en verdslig Stiftelse, som det oprindeligt havde været, og Sct. Jørgens Gaard og Klavs Dennes Hospital blev lagt sammen dermed. Som nævnt skulde dog indtil videre de spedalske og siden hen andre med smitsomme Sygdomme forblive i den gamle Sct. Jørgens Gaard; og da omsider denne ganske blev nedlagt, stiftedes til Vederlag 10 Sct. Jørgens Senge i Helligaands-huset. Dette forblev i de gamle Bygninger ved Amagertorv indtil Aar 1609. Siden har det haft Plads paa mange forskellige Steder; men selve den ærværdige Stiftelse — Arvtageren efter Sct. Jørgens Gaard, Klavs Dennes Hospital og Johannes Krag's Helligaandshus — bestaar endnu under Navn af Vartov Hospital.

IV. PESTHUSET

Da de to middelalderlige Hospitaler var forsvundne og Helligaands-huset bleven en Lemmestiftelse, var Københavns eneste Sygehus et tarveligt Epidemihospital, der gik under Navn af Pesthuset. Dette havde først sin Plads i det saakaldte Lille Helliggejsthus, en Huslænge langs nuværende Niels Hemmingsensgade, som ved en Tværfloj var forbundet med det store Helliggejsthus. Her indlagdes for Fattigvæsenets Regning saavel pestsmittede som sindssyge, og dette lille kommunale Sygehus er saaledes den første Begyndelse til Sct. Hans Hospital paa Bidstrupgaard. Den paa Reformationstiden indrettede Stadsdaarekiste høres der ikke siden noget om, medens det derimod af en Optegnelse fra c. 1620 fremgaar, at det paa den Tid var Pesthuset, der brugtes som Fængsel for afsindige.

I en Forordning om Fattigvæsenets Indretning fra 1630 blev det

paabudt, at Pesthuset skulde flyttes uden for Byen. Der blev da købt et Jordstykke uden for Nørreport til Opførelse af et nyt Pesthus, og i 1632 blev de gamle Pesthusbygninger ved Helliggejstes Kirke bortsolgte. Forfatteren Jens Lavridsen Wolf, der i 1654 udgav Beskrivelse af Danmark, omtaler dette nye Pesthus i rosende Ord: »Det er og at berømme Københavns velvise Øvrighed af, at de uden for Københavns Nørreport haver ved Peblingsøen ladet forordne og stiftet et Pesthus, der udi at indtage fattige, naar de bliver syge, og Tjenestefolk, som tjene de Folk, hos hvilke liden Hjælp var at formode, indtil de blive igen helbredede og vel tilpas og kunne komme at tjene igen; faa de ikke deres Helbred igen, da bliver de derinde deres Lives Tid. Disse blive og med god Varetægt forsørget og med god Spise forsynet, og det med Øvrighedens gode Flittighed. Til dette Hus er en Bartskeer, som de syge kurere skal.« Yderligere fortæller han, at Kong Kristian IV har paabudt, at der af hver Kirke paa Sælland skal gives et aarligt Bidrag til dette Pesthus, og at der hver Søn- og Helligdag ombæres en Tavle i alle Københavns Kirker, hvori der indsamles Hjælp til Pesthuset. — Wolf har selv kaldt sin Danmarksbeskrivelse *Encomion*, d. e. Lovtale, og i Overensstemmelse hermed roser han uden Forskel alle Samtidens Indretninger. Vi maa derfor ikke lægge for megen Vægt paa, at han ogsaa berømmer Pesthuset. Efter vort Kendskab til den Slags Indretninger i ældre Tid er der næppe nogen Tvivl om, at ogsaa Københavns Pesthus har været en ret barbarisk Anstalt.

Sammen med den øvrige Forstad uden for Nørreport blev Pesthuset ødelagt under Belejringen 1658; og da et nyt atter opførtes efter Krigen, blev det lagt længere bort fra Byen, yderst ud paa Vesterfælle i Nærheden af Kallebodstrand. Her stod Pesthusets Bygninger til op imod vor Tid, efter at de dog forlængst havde faaet anden Anvendelse. »Pesthuset« var blevet til »Gamle Pesthus«, og dette igen ved en voldsom Navneforandring til Belvedere. Gaarden bestod af fire sammenbyggede Længer med en Indkørselsport mod Nord.

Derude paa den aabne Fælle havde de fattige syge og de afsindige deres uhyggelige Opholdssted i over 100 Aar. Daarekisterne og Sygestuerne var stadig overfyldte. I 1697 blev der givet Befaling til, at der i Pesthuset skulde indrettes bekvemme Steder, hvor afsindige Mennesker kunde forvares. Men nogle Aar senere klages der over, at Daarekisterne i Pesthuset umuligt kan tage imod »alle de fattige Folk, som her og der over alt Riget Danmark blive hjemsogte med det haarde Kors af Vanvittighed og Sindets Forstyrrelse«. Det maa herefter antages, at Københavns Pesthus har været Landets eneste Sindssygehospital. Dette begyndte forøvrigt paa denne Tid af og til at kaldes

med det nye Navn Sct. Hans Hospital, hvilket tilsidst helt fortrængte den gamle uhyggelige Benævnelse Pesthuset.

Der er Vidnesbyrd nok om de barbariske Tilstande, som Patienterne her levede under. De havde ingen Varme i deres Værelser; men i 1711 oprettede Peder Tønnesen et Legat »for fattige Lemmer i Pesthuset til nogen Husværelse og Lindring i den Nød, de af Kulde og Frost i Vinters Tid maa lide og udstaa, som jeg saa ofte med Vemodighed har anset og inderligen ynkedes over, saa jeg derover tilligemed min Hustru ofte hos os selv indbyrdes have overlagt og betænkt, hvad Lindring og Hjælp for dem maatte være«. Han vilde derfor skænke Hospitalet to dygtige Jernkakkellovne og henlagde Renten af 2000 Sletdaler til Indkøb af Brændsel. I 1727 skriver Direktionen selv: »Det er bekendt, at i Pesthuset ere saa miserable Logementer, som ikke findes slettere i noget Hospital her i Byen, baade i Henseende til Indrettelsen i sig selv, som og at det for alle Vinde ved den aabne Strand om Vintertide er exponeret.« Og at Forholdene ikke bedredes, ses af, at de Udtryk, som bruges om Hospitalet, ikke bliver mildere, efterhaanden som Aarene gaar. Hospitalets store Velgører, den franske Katholik Claudi Rosset, siger, »at hans Indvolde ofte have rørt sig ved at se de skrøbelige, aldrende og højnødlidende Lemmer, hvoraf de fleste have manglet baade Klæder og Senge, og som henligge i deres Sygdom og dø bort fast ligesom Fæ og andre umælende Kreaturer«. Rosset, der døde 1767, skænkede efterhaanden sin hele Formue, over 30,000 Rdl., til Pesthuset, som fra den Tid af bar det officielle Navn »Sct. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse«.

Det nye Navn var ment som Bebuderen af en ny Tid. De gamle forfaldne Bygninger ved Kallebodstrand skulde opgives og Fortidens Barbari lades tilbage sammen med dem. I 1768 købte da Magistraten for 22,100 Rdlr. Ladegaarden, der hidtil havde været benyttet som Krigshospital, og hertil overflyttedes Pesthusets Lemmer i 1769. Men det var ikke let at skabe en Renæssance for den uhyggelige gamle Anstalt. Trods Flytningen og Navneforandringen vedblev den stadig at kaldes Pesthuset; de nyerehvervede Bygninger viste sig snart lige saa daarlige som de gamle, og de Skildringer, vi møder af Tilstandene paa Ladegaardshospitalet, lyder ikke anderledes end de, vi hørte fra det gamle Pesthus.

I »Københavns Skilderi« for 1788 giver Forfatteren Niels Ditlev Riegels en Skildring af Pesthuset, hvis Patienter han inddeler i fire Grupper: De bindegale, de vanvittige, Drukkenboltene og de veneriske. Om de første, der synes at have været indespærrede nede i de fugtige Kældere, skriver han i Tidens opstyltede Sprog: »Nedstig med mig, o Sandsesløse! i de Gales underjordiske Boliger, hvor mephi-

tisk Luft, trang Gang og Ulykkeliges Skrig ganske betager dig. Lad Døren for Daarekisten aabne sig, og du studser« Om de veneriske Afdeling hedder det: »Du ser ved hvert Skridt, du gaar, Mærke paa Stiftelsens Fattigdøm; denne haver jo intet andet Linned, Gang- og Sengklæder at bortgive, end det som de 35 Lemmer i Rossets Stiftelse kaste fra sig efter trede Aars Brug. Hvilken Renlighed kan der da blive tilovers for nøgne, pjaltede og veneriske, der fra Gader og Torve blive kastede ind i Pesthuset? Skidenhed, Nøgenhed, Mangel, Fnattestue i Nærheden, Stank, Syge klinede oven paa hinanden er alt det, Pesthuset formaar at gøre for de veneriske.«

Stiftelsen havde trods Rossets store Gave vedblivende saa faa Pengemidler, at der for de sindssyge ikke var mer end 4 Skilling, for de veneriske 8 Skilling daglig til Føde for hver. Bygningen var elendig; af de 12 Stuer, der fandtes til Lemmerne, var der kun faa, i hvilke disse kunde ligge i Skjul for Regn og Blæst. Tilmed var Huset bygget paa den allersletteste Grund, i en Mose. Forhen, da Hospitalet var omgivet af Grave, løb Vandet ind i Kælderne; nu var Gravene rigtignok fyldte, men Raadd og Fugtighed tog saaledes Overhaand, at hele Bygningen truede med at styrte sammen.

At disse Tilstande var usømmelige og ikke burde taales længer, begyndte da ogsaa at gaa op for Samtiden. Der tumledes stadig med Planer om paany at flytte Hospitalet: til Blaagaard, til »Rolighed« paa Østerbro, ud paa Nørrefælled eller til »Fuglebakken« paa Vesterbro. Arkitekterne Kirkerup, Harsdorff og Borgmester Bang leverede efter hverandre Planer og Udkast til nye Bygninger. Men intetsomhelst var endnu kommet til Udførelse, da Englænderne i 1807 landede paa Sælland og indsluttede København.

Sct. Hans Hospital laa lige i Kamplinien foran Fæstningen. Der var ikke bleven Tid til at rømme Hospitalet, og da Englænderne nu anlagde et Batteri lige ved Siden af, og Fæstningens Kanoner rettedes mod dette, kom de ulykkelige Patienter og Hospitalets Betjente i en farlig Stilling. Fæstningens Kommandant General Peymann foreslog en Vaabenhvile paa 36 Timer for at føre de 500 Patienter ind til København; men den engelske Øverstbefalende vilde kun tilstaa 4 Timer, og da Peymann ikke modtog dette Tilbud, blev Hospitalet altsaa overladt til sin Skæbne. Tre Dage senere flyttede dog Englænderne selv Patienterne bort, foreløbig til Frederiksberg Kirke. De kørtes paa Bøndervogne, eskorterede af engelske Ryttere. Hænderne var bundne paa dem. »De Bindegale«, hedder det i en samtidig Beretning, »henlagdes ved Alteret, de mindre gale blev satte i Stolene, og de veneriske henbragtes i Staldene ved Slottet.« Senere flyttedes Patienterne af Englænderne længere bort, til Frederiksborg Ladegaard,

Esromkloster og Frederiksværk. — Hospitalets Madrasser og Sengekæder brugte Englænderne til Sandsække til deres Batterier; Lagener og Linned blev røvet og Bygninger ramponerede og tildels ødelagte.

Da Fjenden var borte, blev Hospitalet igen sat i Stand til at modtage sine Beboere, — 73 Afsindige, 174 veneriske og 274 med ulægelige Sygdomme. De veneriske Patienter flyttedes dog allerede i 1809 til Almindelig Hospital, og nogle Aar senere blev der ligeledes gjort Alvor af at skaffe de øvrige syge et bedre Opholdssted. Bidstrupgaard ved Roskilde blev i 1808 af Magistraten købt til Indretning af et Sindssygehospital; men Bygningsarbejderne trak længe ud, og først i 1816 kunde Patienterne fra Ladegaarden overflyttes til det nye Hjem, hvor omsider bedre Vilkaar ventede dem. — Endnu i en Aarrække vedblev Sct. Hans Hospital at være baade Lemmestiftelse og Kurhus. Den Sammenblanding af de to Opgaver, som blev begyndt i Middelalderens fromme Stiftelser, har det krævet mange Aarhundreders Udvikling at komme bort fra.

V. DE MILITÆRE SYGEHUSE

Medens det usle Pesthus lige til Frederiks Hospitals Oprettelse i 1757 vedblev at være Hovedstadens eneste civile Sygehus, var der allerede i det 17. Aarhundrede skabt et tidssvarende Hospital for de syge og saarede — de kvæstede som man dengang kaldte dem — af Orlogsflaadens Mandskab. Det var den utrættelige Kristian IV, som havde lagt Grunden til dette nyttige Værk, da han stiftede Baadsmændenes Sygehus, hvoraf efterhaanden Søkvæsthuset udviklede sig. Det indrettedes først i et Hus ved »Bremerholms Laage« i Nærheden af Holmens Kirke; men da Pladsen her blev for lille, flyttedes det i 1628 op i Gammelmønt eller i Grønnegade. Det var endnu paa den Tid en meget tarvelig Anstalt: Huset var lavt og usundt, og de syge fik kun en daarlig Forplejning. Men i 1657 blev Forfatteren Henrik Madsen Vallensbæk Præst ved Sygehuset, og denne brave Mand tog med stor Iver og Opofrelse fat paa den Opgave at skaffe de syge Baadsmænd bedre Kaar. Ved sine Indberetninger om Forholdene fik han Holmens Admiral og selve Kongen til at interessere sig for hans Planer. En Kollekt til Indretning af et nyt Kvæsthus blev iværksat, Vallensbæk tegnede sig selv for 30 Rdlr., Kongen gav 2000, og i det hele indsamledes paa den Maade 9200 Rdlr. Endvidere skænkede Kongen til det nye Sygehus den store grundmurede Bygning paa Bremerholm, som kaldtes Sejlhuset, og af hvilken endnu en Del er bevaret bag Charlottenborgs Hovedbygning. Her indrettedes

i 1658 det nye Kvæsthus med 80 opredte Senge, 4 Jernkakkellovne og andre gode Indretninger til de syges Pleje. Det var dette Sygehus, som modtog de saarede Søfolk under Københavns langvarige Belejring. Det kunde ikke rumme dem alle, men var dog en Tid i Stand til at huse 75 Danske og 180 Hollændere.

I en Tale, som Vallensbæk holdt, da Kapellet paa det nye Kvæsthus blev indviet, og som senere blev udgivet i Trykken, dvæler han med berettiget Stolthed ved det store og nyttige Værk, som her er bleven udført. Han sender først en Tanke til »det forrige, dog nu faldefærdige Sygehus og Kvæsthus hos Grønnegade, hvor mange tro Søtjenere med Suk har hvilet sine fortrællede Lemmer og dødssyge Legemer, ja med Længsel leveret Gud sin angerfulde Sjæl«. Men da Kongen havde erfaret, »at samme Sygehuses Vægge vare ruin-raabendes, at Husene hældede, at de syge sukkede og de kvæstede klagede for Gud, den store himmel- og jordherskendes Herre og Konge, deres Nød«, havde han ladet det nye Hospital indrette, hvis »Sted, Storhed og Danlighed« Vallensbæk derefter gaar over til at beskrive. Det er bygget som de gamle Kirker, staaende ret i Øster og Vester. »Af den østre Ende paa øverste Tag kan den kongelige Flaade og Østersøens stridige Strømme beskues, af den vestre Ende høres Klokken til Timer, og Kirkegaarden til de døde Lemmers Hvilested her betrædes; udi Sønder er for Døren det springende ferske Vand med desvømmende lungeløse Dyr, som er kræselige og kostelige Karper og Karudser, imod Sydost beskues de kvæstedes nu nylig indplankede og nyplantede Urtegaard, hvis yderste Ender strækker sig imod Solens morgenfrydendes Opgang og af det salte Vands indflydende Revier bekvemmeligen beringes og beskærmes. — Kære, sig mig, hvor findes, kære, siger jeg, hvor befindes en belejligere Sted i den ganske Stad til det kongelige søfarende Folks Tjeneste og de kvæstede Lemmers ledige Hvile.«

Det blev dog ikke paa dette Sted, at Søkvæsthuset skulde fæste Bo. Formodentlig har man ikke i Længden kunnet undvære Sejlhuset; thi nogle Aar efter blev dette paany taget i Brug til Opbevaring af Flaadens Sejl, og de kvæstede flyttedes først til Kristianshavn, derpaa til det saakaldte »Guldhus« i Rigersgade, der henstod ubenyttet, siden Guldmageren Borrihi, til hvem det var bygget, i 1670 havde forladt Landet. Hospitalet fik her Raadighed over en firelænget Gaard, hvis Hovedbygning, »det grundmurede Hus«, havde været det egentlige Guldmagerværksted. Det nye Sygehus rummede 369 Senge, af hvilke de 102 var dobbelte, saa at der ialt har kunnet modtages 471 syge. Hospitalets Indretning var dog temmelig mangelfuld. Der nævnes vel Bilæggerovne, saa det har været Meningen, at Stuerne skulde

kunne opvarmes. Men overalt var der Udgangsdøre lige ud i fri Luft, og mange af Sengene var anbragte paa Lofterne, saa det har sikkert været smaat bevendt med Kakkellovnsvarmen i den kolde Aarstid. Der er ogsaa Vidnesbyrd om, at det ikke har været let at overholde den fornødne Renlighed.

Opholdet her varede da ogsaa kun faa Aar; thi nu kom omsider den Tid, da Kvæsthuset kunde flytte ind i sin egen, udtrykkelig til dette Brug opførte Bygning, og for første Gang indrettedes nu i København et virkeligt Sygehus.

Kvæsthuset i Kvæsthusgade 1749.

Efter Maleri i Nationalmuseet.

Opførelsen af det nye Kvæsthus yderst ude paa Sct. Annæ Plads (nu Det forenede Dampskibsselskabs Ejendom) blev begyndt i 1684. Den kongelige Bygmester Hans Stenvinkel forestod Opførelsen, og selve Kronprinsen nedlagde Bygningens Grundsten:

Han med Solennitet ses nu i Grunden mure
Kvæsthusets første Sten, som der skal evig dure
For dette Sygehus til Hovedhjørnesten,

sang Datidens Poeter. I 1686 var den prægtige Bygning færdig, men den henstod endnu nogle Aar, før de kvæstede flyttede ind.

Hospitalets Indretning var mønsterværdig. I begge Etager var der store Sygesale paa begge Sider af Hovedtrappen, der var gjort saa bred, at de kvæstede med Magelighed kunde opbæres ad den. Sygesalene skulde efter Reglementet holdes opvarmede fra Mikkelsdag til Paaske. Sengene var nummererede; til hver af dem hørte en Straasæk, 3 Par Lagener, et Dække ovenpaa Straasækken, en Hoveddyne og et uldent Overdækken. Under Sengens Bund var ved Hovedgærdet anbragt to Lister, paa hvilke et »Skudde« kunde trækkes ud, naar man vilde sætte »Mad, Drik eller Natpotter« for de syge, og atter skydes ind, naar Hylden ikke mere brugtes. Der blev anbragt Tove i Loftet, som Patienterne kunde bruge til Sengebaand. Under

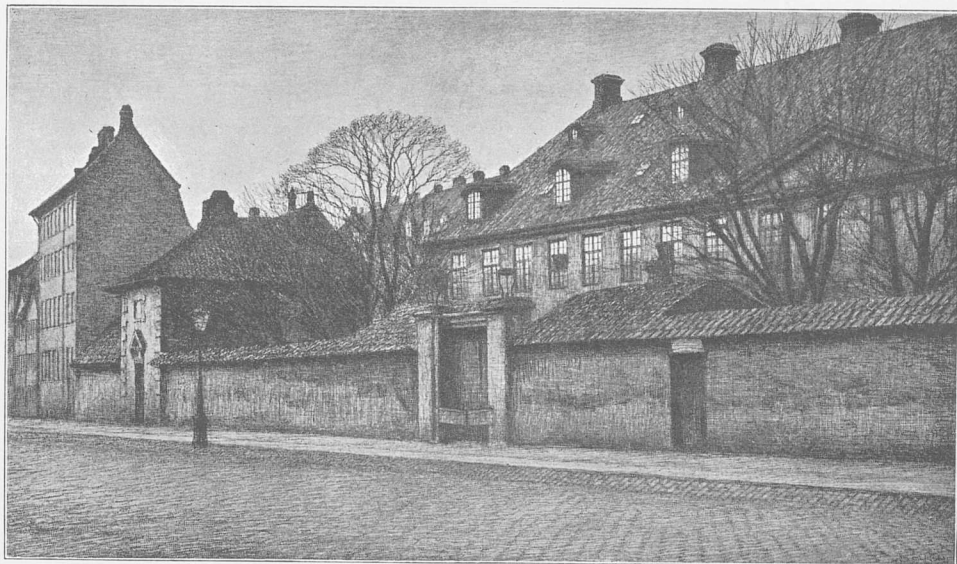

Søkæsthuset paa Christianshavn, tidligere Opfostringshus.
Efter Stik af Hans Quist 1763.

Vinduerne var der afvekslende anbragt enten Skabe eller Natstole, — de sidste forsynede med Messingkedler og Blikrør, der førte ud i den frie Luft. Forøvrigt skulde de af de syge og kvæstede, som havde Kræfter dertil, forrette deres Nødtørft i et Vandhus ved Bolværket eller i de *loca*, som fandtes ved Bygningens Gavl. For at de syge ikke skulde blive forkølede, naar »Naturen tvang dem til at staa op,« og de maatte gaa »med blottet Bryst og blottede Ben« ud i den kolde Luft, blev der anskaffet 30 »Kjoler«, som de ved saadanne Lejligheder kunde tage om sig.

I Bygningen var indrettet Badstue eller »Svedestue«, og der fandtes særlige Værelser for Doktoren og Kirurgen med Forbindingsbord

og Forbindingsstole og med Skabe til Medikamenter, Flasker og Krukker. Regelmæssig Stuegang var paabudt. Baade Lægen og Kirurgen skulde møde to Gange om Dagen til fastsatte Tider — om Sommeren Kl. 6 Morgen og Kl. 5 Eftermiddag, om Vinteren henholdsvis Kl. 8 og Kl. 4 — og hver Gang forblive paa Sygehuset saa længe, indtil alle Patienterne var bleven forsynede med hvad de trængte til. Økonomen skulde være til Stede ved Doktorens Stuegang for at notere, hvad Spise de syge hver især skulde have. Et tilstrækkeligt Antal Kvinder skulde holdes til de syges Opvartning; i Sygestuerne skulde ryges med Enebærris eller anden tjenlig Røgelse, og

Søetatens Hospital i Nyboder, nedrevet 1905.

Radering af E. Krause.

overhovedet »skulde ingen til de syges Restitution tjenlig Middel i nogen Maade forsømmes«. — Fundatsen fastsætter endelig, at de, som ved Badskærens Haand var bleven helbredede, skulde forføje sig ud af Huset; og hvis nogen efter fuldendt Kur endnu var lemlæstet og helt udygtig til nogen Slags Tjeneste, skulde saadanne dog ikke forblive i Kvæsthuset, men forsendes til et af Hospitalerne i Riget. Det var altsaa Meningen, at Kvæsthuset udelukkende skulde være et Sygehus, ikke en Invalidestiftelse.

Men det kunde næsten se ud, som om dette saa omhyggeligt indrettede Hospital var kommen for tidligt til Verden, og at man endnu ikke ret forstod at skønne paa det. I hvert Fald bevarede man det ikke. Søkvæsthuset blev i Løbet af 18. Aarhundrede mere og mere et Fattighus, lige stik imod det, som ved Fundatsen var tilsigtet. Til-

sidst blev det store smukke Hus fundet egnet til andet Brug end til Lemmestiftelse for gamle og fattige Baadsfolk, og disse maatte i 1777 rømme Bygningen. Søkvæsthuset blev flyttet til Kristianshavn, hvor det endnu er, men uden at svare til sit Navn og sin oprindelige Bestemmelse, og Søetaten fik i 1806 et andet Hospital i Nyboder. Kvæsthusets tidligere Bygning paa Hjørnet af Sct. Annæ Plads tilhører nu Det forenede Dampskibsselskab, og kun Navnene Kvæsthusgade og Kvæsthusbroen minder endnu om det Formaal, hvortil den store Hjørnegaard oprindeligt var bestemt.

For Landmilitærets Vedkommende var Hospitalsforholdene bestandig ringere end for Flaadens. Vel havde Kristian IV ogsaa tænkt paa Landsoldaterne og under Kalkmarkkrigen paalagt Magistraten i København at lade indrette et Hus til syge og saargjorte Soldater med Bartskeerere og Kvinder til deres Varetægt. Men denne Indretning blev ikke af lang Varighed, og først ind i det 19. Aarhundrede fik Københavns Garnison sit eget Sygehus.

I over 200 Aar førte de militære Sygestuer en omflakkende Tilværelse uden blivende Sted. I Kvæsthuset vilde man ikke have dem. Det var i 1684 bleven forordnet, at ogsaa syge af Garnisonen skulde nyde Pleje her, naar de ikke havde smitsom Sygdom. Men der førtes fra Flaadens Side en stille men stadig Kamp for at blive dem kvit, hvilket ogsaa omsider lykkedes. Ved Aar 1700 blev der da indrettet et særligt Krigshospital paa Ladegaarden, hvis fugtige og forfaldne Bygninger dog kun var en ringe Erstatning for det smukke Kvæsthus ved Sct. Annæ Plads. Krigshospitalet var en Blanding af Sygehus, Fattighus og Straffeanstalt for Militære, og under elendige Forhold havde de syge og gamle Soldater her deres Ophold indtil Aar 1768.

En Afbrydelse skete dog i 1711, da Ladegaarden maatte tages i Brug som Pestlazaret. Under den frygtelige Pest, som i dette Aar bortrev en Trediedel af Københavns Befolkning, maatte der jo tænkes paa Sygehuse — eller i alt Fald paa et Sted, hvor de syge, som laa omkring paa Gaderne, kunde føres hen for at dø. Hertil lejedes først Regimentskvartermester Wodroffs Gaard uden for Sct. Jørgens Sø — der hvor tidligere de spedalskes Hus havde ligget. I Hast indrettedes her et tarveligt Hospital, — saa tarveligt, at der end ikke var en Seng til hver af de syge, men mange af dem maatte ligge paa det bare Straa, enten under aaben Himmel eller i Telte og Barakker, som først efterhaanden forsynedes med Brædegulv. De syge, som førtes til dette Hospital, døde saa godt som alle, og ligeledes bortreves de fleste af Hospitalets Funktionærer. Da Vodroffgaard var overfyldt, blev altsaa ogsaa Ladegaarden taget i Brug, og de 100

Soldater, som fandtes her, flyttedes til en Bygning i Nyhavn, ved Siden af Søkvæsthuset. Ladegaardens Pestlazaret var om muligt endnu slettere end Vodrofgaards. Sengeklæder fandtes ikke mere; Patienterne maatte ligge paa den bare Halm, og Sundhedskommisjonen kunde kun indskærpe Vaagekonerne at lægge Halmen saaledes, at »de syge kunde ligge højest med Hovedet«. Selv Lazarettets Præst havde efter en Maanedes Ophold derude endnu ikke faaet Sengeklæder udleverede. Omsider fik han en Madras og et Sengedækken, men kort efter faldt han selv som et Offer for Pesten.

Krigsbestyrelsen havde saa længe som muligt modsat sig Ladegaardens Overleverelse til de civile Myndigheder — for saa vidt med fuld Føje, som den selv havde god Brug for dette sit eneste Hospital. Da Lazarettet efter nogle Maaneders Forløb atter kunde tilbageleveres til de militære, blev det straks belagt med over 800 syge Soldater.

I de gamle forfaldne Bygninger indrettede de militære sig da igen som tilforn. Den yderste Fattigdom herskede derude, Forplejningen var elendig, og de syge Soldater maatte spise raadne Sild og Skoster i Stedet for Brød. Da General Saint-Germain engang personlig inspicerede Hospitalet og saa, hvorledes det hele var indrettet, udbrød han: »Nu forstaar jeg, hvorfor næsten ingen Soldat har Lyst til at kapitulere, men bestandig svarer: Hvad andet har I at byde en gammel Soldat end Eders forbandede Ladegaard?« Alle Planer om at skaffe bedre Lokalteter derude maatte opgives, da Murene var for daarlige til at kunne taale nogen Paabygning, og omsider blev det da besluttet helt at opgive den gamle fugtige Bygning og flytte Hospitalet andensteds hen. Ladegaarden blev, som foran nævnt, i 1767 solgt til Fattigvæsenet, som her indrettede det nye Pesthus eller Sct. Hans Hospital. Og Militæretaten købte i Stedet en stor Fabrikejendom i Store Kongensgade — nuværende Nr. 108, som siden tilhørte det kongelige Opfostringshus — og lod den indrette til en militær Lemmestiftelse under Navn af Christians Plejehus. Denne Stiftelse havde dog ganske tabt Karakteren af et Sygehus og var kun en Forsørgelsesanstalt for Invalider.

Garnisonen i København havde efter den Tid ikke noget fast Hospital; men hver Afdeling sørgede for sine syge, og forskellige militære Sygestuer var derfor spredte omkring i Byen. Begyndelsen til et Militærhospital i større Stil blev gjort, da der i Aaret 1808 opførtes en Samling Træhuse paa Blaagaards Grund paa Nørrebro til de franske og spanske Tropper, som da laa her i Landet. Deres Ophold blev dog kun af kort Varighed, og da de var borte, benyttedes Træbarakkerne til Hospital for Garnisonen indtil 1815, da de syge overflyttedes til Søkvæsthuset. Men heller ikke denne Ordning blev af lang Varighed;

thi da »Guldhuset« i Rigensgade imidlertid var bleven ledigt, bestemtes i 1816, at det skulde indrettes til Garnisonshospital. Indflytningen skete i 1818, og siden da har det militære Sygehus været paa samme Plads og til Dels i de samme Bygninger, som Søkvæsthuset i sin Tid benyttede. »Det grundmurede Hus«, som oprindeligt rummede Borrhis Guldmagerværksted, staar endnu og bruges nu som Officerslazaret.

VI. FREDERIKS HOSPITAL OG FØDSELS-STIFTELSEN

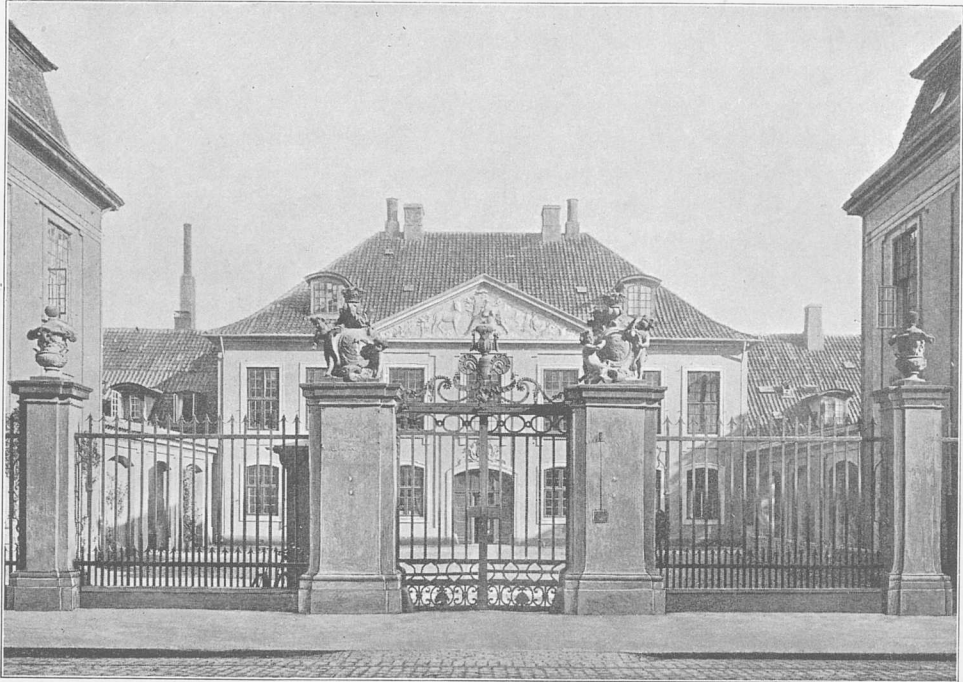
Ved Midten af det 18. Aarhundrede var Københavns Hospitalsforhold altsaa endnu saa usle, som de vel kunde være. Pesthuset var nærmest en Beskæmmelse for Byen, Krigshospitalet paa Ladegaarden var ikke bedre, og det smukke og velindrettede Søkvæsthus var bleven forsømt. Da endelig fik Hovedstaden paa et virkeligt Sygehus, der ikke tillige skulde være Lemmestiftelse; og nu var Tiden saa vidt fremskreden, at dette ikke som Kvæsthuset behøvede at gaa i Forfald igen, men tværtimod stadig kunde gaa fremad til stedse større og bedre Forhold.

Frederiks Hospital er opkaldt efter Kong Frederik V, der stiftede det paa Tilskyndelse af sin betroede Ven og Raadgiver, Naturvidenskabernes Beskytter Grev Adam Gottlob Moltke til Bregentved.

Frederik V skænkede Hospitalet en vidtstrakt, men rigtignok fugtig og daarlig opfyldt Byggegrund i det nye Kvarter mellem Bredgade og Amaliegade. Han nedlagde selv Bygningens Grundsten d. 29. Juli 1752, og paa den i Stenen indsluttede forgyldte Kobberplade fortæller han med Stolthed, at dette Hus skal opføres paa hans egen Bekostning og uden nogen Udgift for Borgerne. Tidens dygtigste Arkitekter, Nicolai Eigtved og efter hans Død i 1754 Laurids de Thurah, forestod Hospitalets Opførelse, og intet blev sparet for at give Bygningen det monumentale Ydre, som dens Beliggenhed i det nye og fornemme Kvarter mentes at kræve. Af den Grund tilbyggedes de fire statelige Hjørnepavilloner ud mod de to Gader, medens det egentlige Hospital fandtes i de bagved liggende fire Længer, der omsluttede den hyggelige med Lindealleer beplantede Grønnegaard. Lige over for, paa den modsatte Side af Bredgade, laa Hospitalets store Have.

Bygningerne indviedes d. 30. Marts 1757, og Dagen efter, Kong Frederik V.s Fødselsdag, blev Hospitalet taget i Brug. Da det stod fuldt monteret med Inventar til 300 syge, havde det kostet 217,000 Rdl. — over det dobbelte af det, som det oprindelige Overslag lød paa. Hospitalets Fundats blev underskrevet af Kongen paa Fredensborg

Slot d. 6. August 1756. Det udtales heri, at Frederiks Hospital er stiftet »Gud til Ære og fattige, forladte hjælpeløse og nødlidende Syge til Lægedom, Lettelse, Hjælp og Husværelse«. Det skal straks indrettes med Plads til 300 Syge og siden mere, eftersom Omstændighederne kræver det og Hospitalets Midler tillader. »Til en særdeles Adskillelse fra alle andre Hospitaler, hvor skrøbelige Folk paa Livstid underholdes«, skal dette udelukkende være et Sygehus for saadanne Patienter, som »ved Guds naadige Bistand og Lægens Hjælp

Frederiks Hospital. Efter Fotografi.

samt en god og tilbørlig Underholdning kunde forhjelpe til deres Førlighed igen«. De skulde være »Arme, Fattige og Nødlidende« og være bosiddende i København. Udelukkede var de, der led af »veneriske Sygdomme, Børnekopper, Skab, Spedalskhed, Galenskab eller nogen Slags inkurabel Sygdom«, samt Børn under syv Aar. De fattige, for hvilke Hospitalet i første Række var beregnet, skulde optages i Hospitalet uden Betaling; men et mindre Antal Senge kunde forbeholdes betalende Patienter, dels Militære, som kunde betale af deres Lønning, dels Tjenere og Domestikker, for hvem deres Herskab var villigt til at betale mindst syv Mark ugentlig. Men hvis nogen, ved atskjule deres virkelige Formuesomstændigheder, med Urette tilvendte

sig Hospitalets gratis Kur og Pleje, skulde saadanne straffes med at betale 3 Rigsdaler for hver Uge, de havde været i Hospitalet. — De økonomiske Forhold blev dog aldrig saa gode, at det var muligt at lade alle de 300 Patienter ligge frit. Man begyndte med 125 Fripladser, og disses Antal forøgedes stadig siden, saa at der som Regel altid var dobbelt saa mange fritliggende som betalende Patienter i Hospitalet. I 1840 var Fripladsernes Antal, iberegnet Legatsengene, vokset til 251.

Til Hospitalets Drift henlagde Kongen Indtægterne af det norske Postvæsen, Kortstemplingspengene og de Afgifter, der betaltes af enhver, som fik en Bestalling eller Rang. Hospitalet fik sin egen Bestyrelse, egen Domstol, Frihed for alle Skatter og Byrder, fri Porto for Breve til og fra Hospitalet, sit eget fortræffelige Apothek og Ret til at indsamle Gaver saa vel i Blokke uden for Hospitalets Porte som ved festlige Sammenkomster over alt i Rigerne.

»Og som vi Allernaadigst have taget dette Hospital udi Vores Allernaadigste Protektion, og Vi hjerteligen ønsker og attraar, at dette gudelige Værk maa nyde behørig Fremgang og Bestandighed, saa forlene Vi Allernaadigst dette Hospital alle de Benaadninger, Friheder og Privilegier, som noget Hospital eller Stiftelse udi Vore Riger og Lande forhen af fremfarne Konger kan være forlenet, samt bede og formane alvorligen Vores Kongelige Successores udi Regeringen, at de bestandig tage dette Hospital under Deres Kongelige Protection og strængeligen holde derover, at denne Vores Allernaadigste Stiftelse vorder vedligeholdt.«

Fundatsen bærer Vidne om, i hvor høj Grad dette Værk laa Kongen paa Sinde, og intet var bleven sparet for at indrette det saa bekvemt og hensigtsmæssigt, som det paa de Tider var gørligt. Der var sørget for kunstig Ventilation, der var indrettet Badstue til Rensning af indkomne Patienter og en Elektricerstue til Anvendelse af de netop da opdukkede elektriske Kurmetoder. En Præst blev ansat ved Hospitalet og en lille Hospitalskirke indrettet paa første Sal i Tværbygningen ud mod Amaliegade.

Med det nye Hospital forenedes i 1759 Fødselsstiftelsen. Denne var fremgaaet af »det frie Jordemoderhus«, som Frederik V havde stiftet i 1750, vistnok paa Tilskyndelse af sin første Dronning Louise. For at »forekomme Misgerninger, som drage Guds Vrede og Straf over Lande og Riger«, havde Kongen ønsket, at den saa ofte forekommende Barnefødsel i Dølgemaal kunde forebygges, og derfor anordnet, at der skulde antages et Par edfæstede Jordemødre, hos hvem ugifte Fødende kunde optages. Jordemødrene skulde, under Straf som Menedere, være forpligtede til ej at aabenbare, hvem der i saa

Maade henvendte sig til dem. De skulde bo paa et for alle bekendt Sted og være forsynede med flere Kamre, hvor de, som meldte sig, uden Frygt for at blive aabenbarede kunde ligge i Barselseng. Havde Barselkvinderne intet at betale deres Ophold med, skulde Konventhuset, efter Jordemoderens Angivelse og uden at Barselkvindens Navn eller Stand blev aabenbaret, afholde Udgifterne; »og naar de igen blive restituerede, maa de ubehindret absentere sig fra Jordemoderens Hus uden at være hende nogen Betaling pligtig«. — Børnene blev opdragne paa offentlig Bekostning i en særlig Plejestiftelse.

Dette saakaldte »frie Jordemoderhus« indrettedes hos Jordemoderen Inger Petersen i Gothersgade, i et Par Huse mellem Rosenborggade og Volden. I disse Huse, der først forsvandt for faa Aar siden, da de maatte vige Pladsen for K. F. U. M.s nye Bygning, havde den ældste Fødselsstiftelse sin Plads indtil Inger Petersens Død i 1759. Saa blev Stiftelsen i udvidet Form overflyttet til Frederiks Hospital, hvor den indrettedes i den Hjørnepavillon, som ligger nærmest Amalienborg.

For at fremme Stiftelsens Øjemed blev her en ny, dog allerede tidligere paatænkt, Indretning føjet til. I Kældervinduet nærmest ved Indgangsporten blev anbragten Kasse, i hvilken enhver Moder hemmelig kunde henlægge sit nyfødte Barn til Stiftelsens Forsorg. Oven over

stod med forgyldte Bogstaver paa en hvid Marmorplade: »Ulykkelige Børns Frelse«, og selve Indretningen beskrives saaledes: »Kassen var $1\frac{1}{2}$ Alen lang, $\frac{3}{4}$ Alen dyb og $\frac{3}{4}$ Alen bred, indvendig udstoppet med Krølhaar og betrukket med Kattunlærred, udvendig med en Ring at uddrage den ved. Naar Barnet var indlagt, løb den af sig selv ved Dragfjedre ind i et Skab inden for; og idet den indløb, rørte en ved en Fjeder fastgjort Streng en Klokke oppe i Værelserne, hvorved Barnets Indlæggelse blev erfaret, at det straks kunde optages.« Ikke saa faa »Kassebørn« kom paa den Maade ind paa Stiftelsen;

Jordemoderhusene i Gothersgade.
Efter Fotografi.

men det kunde jo ikke undgaas, at Indretningen blev misbrugt. Vindesyge Forældre lagde deres Børn i Kassen for siden at faa dem tilbage igen som Plejebørn mod ugentlig Betaling fra Stiftelsen, og det siges, at ogsaa fra Udlandet førtes Børn til Søs til Fødselsstiftelsen i København. Efter tre Aars Forløb blev Kassen da atter tillukket, i Marts 1774.

Fødselsstiftelsen havde Plads paa Frederiks Hospital indtil 1787, da den flyttede ind i sit eget Hus, Naboejendommen til Hospitalet i Amaliegade, som Frederik V.s anden Dronning Juliane Marie havde købt og skænket til dette Øjemed. — En anden Stiftelse, som en kort Tid var forenet med Frederiks Hospital, var Inokulationsanstalten, der i 1769 ved Struensees Initiativ var bleven indrettet paa Gaarden Solitude paa Nørrebro. Efter Struensees Fald blev den dog atter skilt fra Hospitalet, og i 1783 blev den nedlagt.

Under Struensees kortvarige Magtperiode var Frederiks Hospital i det hele Genstand for en Del Hastværksreformer, af hvilke dog de fleste atter blev ophævede efter Magthaverens Fald. Kirken blev nedlagt og Præsten afskediget. Paa Trods af Fundatsen bestemte Struensee, at ogsaa Patienter med veneriske Sygdomme fremtidig skulde kunne optages i Hospitalet. Fripladsernes Antal blev indskrænket til Fordel for Militæretaten og for betalende Patienter af den civile Stand, og de fattige Borgere, for hvilke Hospitalet oprindeligt var bestemt, blev henviste til Sygestuerne paa Almindelig Hospital. Et blivende Resultat var det, at Hospitalets Bestyrelse, der oprindeligt havde været meget indviklet, blev gjort lettere og simplere; og Hospitalet kunde derefter i en lang Aarrække, under rolige Forhold og under Ledelse af Landets mest fremragende Læger, fortsætte sin smukke og velsignelsesrige Virksomhed.

Dog begyndte der allerede i det 18. Aarhundrede at lyde Klager over, at Hospitalets Indre ikke var saa fortrinligt, som dets pragtfulde Ydre kunde lade formode. Det var bygget paa en daarlig Grund — delvis paa de opfyldte Grave omkring det ældste Amalienborg Slot —, og allerede 10 Aar efter Hospitalets Indvielse var alle Gulvene raadne og maatte omlægges. Efterhaanden som man vandt mere Kendskab til Jordbundens Betydning i hygiejnisk Henseende, blev Klagerne stedse stærkere, og det kunde jo ej heller undgaas, at mange af de Indretninger, som i 1757 havde repræsenteret et Højdepunkt, senere maatte vise sig lidet tidssvarende. Hospitalets Ventilationssystem var efter en nyere Tids Fordringer meget mangelfuldt, og Luften i Stuerne blev Natten igennem fordærvet af de osende Spædelys, som udgjorde den Tids Belysning. Lige uden for Vinduerne fandtes de store Latringruber, der kunde rumme flere Vognlæs Latrinindhold. De aabne Rendestene med deres alt for ringe Fald

forpestede Luften. Skarnkister og Møddinger fandtes lige op ad Sygestuerne, og i Baggaarden holdt Økonomen 5—6 Svin paa Sti. Drikkevandet, der lededes ind fra Søerne gennem lange Trærender, var ofte stinkende og raaddent, da det var næsten umuligt at holde Rønderne i Orden, ja det kunde gaa saa vidt, at Afløbet fra Hospitalets Lighus sammen med andet Kloakvand banede sig Vej til Vandrønderne og i Aarevis afstedkom Tyfusepidemi i hele Bredgadekvarteret, før Sammenhængen endelig blev opdaget. Dette skete i 1844. Netop i Kvarteret omkring Amalienborg svigtede desuden Vandtilførslen undertiden ganske. Graa Snegle udklækkedes i Mængde paa den fugtige Jordbund, og i de senere Aar var Kakerlakker en utaalelig Plage. Under Tidens almindelige Mangel paa Hospitalsplads var tilmed Frederiks Hospital næsten altid overfyldt.

Men de fleste af disse Ulemper havde jo Hospitalet tilfælles med hele Byen, og efterhaanden som Tidens tekniske Fremskridt blev i Stand til at skaffe Hovedstaden et bedre Kloaksystem, et helt moderne Vandværk, Gasbelysning og en ny Ordning af Renovationsvæsenet, nød ogsaa Hospitalet godt af alt dette. Frederiks Hospital var saaledes blandt de første Ejendomme i København, som afskaffede de gammeldags Latringruber og gik over til det mere moderne Tøndesystem.

Klagerne over den mangelfulde Hygiejne ramte dog i endnu højere Grad Fødselsstiftelsen. I Slutningen af Trediverne hjemsogetes denne af en Barselseber-Epidemi, der naaede sit Højdepunkt i November og December Maaned 1839, da omtrent Halvdelen af de fødende døde. I Januar 1840 maatte man da helt lukke Bygningen i Amaliegade, og Stiftelsen flyttedes til et midlertidigt Lokale i Stormgade. Efter nogle Maaneders Forløb mente man dog atter at kunne tage de gamle Lokaler i Brug; men det viste sig at være for tidligt. Barselseberen tog fat paany, og i 1844 maatte man for anden Gang lukke Stiftelsen. Den stod nu tom indtil 1849, og Bygningen brugtes i den Tid bl. a. til Kontor for Uddeling af Brødkort under Dyrtiden 1847. Direktionen havde købt en Gaard ved Frederiksholms Kanal og indrettet den til Fødselsstiftelse, og fremragende Læger gjorde gældende, at den gamle Stiftelse i Amaliegade aldrig burde aabnes igen: der manglede baade Plads og Ventilation, foruden at den opfyldte Grund, hvorpaa Stiftelsen var bygget, var den slettest mulige. Men Stiftelsens Direktion fastholdt dog den oprindelige Plan, at Ejendommen i Amaliegade skulde ombygges og derefter atter tages i Brug. Den aabnedes da paany i 1849 med bedre Pladsforhold og Eneværelser for alle Patienterne. Forventningerne om at have faaet Bugt med Barselseberen slog dog ogsaa denne Gang fejl. Sygdommen

begyndte paany et Par Maaneder efter Genaabningen, om end ikke med samme Voldsomhed som tidligere, og først en senere Eftertid lærte med Held at tage Kampen op mod denne frygtelige Fjende.

Trods alle Ufuldkommenheder og mulige Fejlgreb er der dog ingen Tvivl om, at baade Hospitalet og Fødselsstiftelsen i deres Oprindelse var beundringsværdige Institutioner, som dengang vist næppe havde deres Lige i Europa. Frederiks Hospital fortjente tilfulde den Taknemmelighed, hvormed det under Frederik V blev modtaget, og som siden hen gav sig saa smukt et Udslag i den anselige Række af Gaver og Legater, som i Aarenes Løb blev Hospitalet til Del. Og ingen kunde jo forlange, at det fra Begyndelsen af skulde fyldestgøre de Fordringer til en virkelig Hospitalshygiejne, som først blev fremsatte og anerkendte mange Aar efter, at Frederiks Hospital var bygget.

Da Hundredaarsfesten for Hospitalets Stiftelse fejredes i 1857, kunde Overlæge O. L. Bang, der hele sit Liv igennem var knyttet til Frederiks Hospital, udtale, at Hospitalet nu paa sin hundredaarige Fødselsdag stod livligere og stærkere end nogensinde før og end man nogensinde havde formodet. Og da de stilfulde og ærværdige Bygninger dog omsider maatte rømmes og Hospitalet flyttes andet Steds hen, fik det af sin Efterfølger, det nye Rigshospital, det Vidnesbyrd, at det i 150 Aar havde været den medicinske Videnskabs Hjem i Danmark, og at det Arbejde, som derinde var udført, havde kastet en saadan Glans og Berømmelse over dets Navn, at det endnu i mange Tider vilde blive mindet med Taknemmelighed og Hæder langt ud over Landets Grænser.

VII. ALMINDELIG HOSPITAL

Frederik V havde skænket København det første Hospital, som ikke tillige skulde være og aldrig blev en Lemmestiftelse. Under hans Efterfølger fik Byen som et Sidestykke dertil en Plejestiftelse, der ikke tillige skulde være Sygehus. Ligesom Adam Gottlob Moltkes Navn er knyttet til Frederiks Hospital, var det J. H. E. Bernstorff, der drog Omsorg for, at Almindelig Hospital blev opført.

Denne vidtløftige Bygning fik ligesom Frederiks Hospital sin Plads i den nye Frederiksstad, i Karreen mellem Amaliegade og Ny Toldbodgade. Den opførtes i Aarene 1766—68 af Fattigdirektionen, i hvilken Grev Bernstorff var Præsæs, og Arbejdet lededes af den dygtige Arkitekt N. H. Jardin.

Formaalet med denne nye store Stiftelse var den at samle paa eet Sted de fattige gamle og svagelige Mennesker, som hidtil havde været

fordelte i forskellige mindre Fattigstiftelser omkring i Byen. I 1769 blev Hospitalet taget i Brug, og det rummede i dette sit første Aar omtrent 600 helt eller delvis arbejds-udygtige Fattiglemmer samt 16 sengeliggende paa Sygestuen.

Hvis Forholdet var vedblevet at være saadant, vilde Almindelig Hospital ikke have vedkommet os i denne Sammenhæng; men ret hurtigt blev den oprindelige Hensigt fraveget, og Almindelig Hospital udviklede sig til at blive Københavns egentlige kommunale Sygehus.

Almindelig Hospital.

Akvarel af H. G. F. Holm.

Det er foran omtalt, hvorledes Struensees Forandringer ved Frederiks Hospital i 1771 bevirkede, at fattige syge af Borgerskabet henvises til Kur og Pleje paa Almindelig Hospital. Følgen heraf var, at Patientantallet pludselig steg fra 16 til 100; og skønt Struensees Foranstaltninger i det væsentlige blev tilbagekaldte i 1773, vedblev Almindelig Hospital dog i den følgende Tid i stedse stigende Grad at benyttes som Sygehus, og flere og flere Sygestuer maatte efterhaanden indrettes, spredte omkring mellem Lemmestuerne som Pladsen bedst tillod.

Ved Fattigvæsenets Omordning i 1799 blev der foretaget en mere bestemt Adskillelse mellem Sygehospitalet og Lemmestiftelsen. Hver af de to Afdelinger fik nu sin egen Indkørselsport, og det store Gaardsrum blev delt ved et Plankeværk, saaledes at Sygehospitalet fik den største Del. I Aaret 1800 blev endvidere Hospitalets Kirke indrettet til Sygestue, og der var nu Plads i Bygningen til 300 Sygesenge. I 1808 blev Sygehospitalet delt i to selvstændige Afdelinger, en kirurgisk og en medicinsk, og Aaret efter kom hertil en tredje Afdeling, da de veneriske Patienter overflyttedes fra Sct. Hans Hospital paa Lade-gaarden. Derved forøgedes Sengenenes Antal til 400, og nu maatte Kvistetagen, nogle Aar senere ogsaa Kælderetagen, tages i Brug til Sygesale, medens den nødtørftigste Plads til Lemmerne blev skaffet til Veje ved Tilkøb af omliggende Ejendomme. Tilsidst var de tre Fjerdedele af den store Bygning indrettet til Sygehus, medens Lemmerne maatte nøjes med den ene Fjerdedel. Men trods alle Udvidelser var der stadig Pladsmangel paa Sygestuerne, ligesom den hele sammenstykkede Indretning aldrig kunde blive hensigtsmæssig og tidssvarende.

En Kommission, der efter Koleraen i 1853 blev nedsat til at undersøge Almindelig Hospitals Forhold, giver en indgaaende Beskrivelse af begge Hospitalets Afdelinger. Værst var Tilstanden i Lemmeafdelingen, hvis Beboere stadig var bleven sammenstuede for at afgive Plads til de syge; men ogsaa Sygeafdelingen lod meget tilbage at ønske. Af de 38 Sygestuer fandtes 7 i Kælderen og 4 paa Kvisten. Kunstig Ventilation kendtes ikke; kun i nogle af Stuerne fandtes en af de saakaldte Gamstske Ventilatorer anbragt i Væggen ind til Skorstenen; men Virkningen af denne i en Stue med henved en Snes syge var for intet at regne. Stuernes Udluftning foregik gennem oplukkede Vinduer, og frisk Luft kunde kun tilføres ad samme Vej som en kold Trækvind hen over de syge. Waterclosets fandtes ikke, men Natskrine af Træ henstod overalt i Sygestuerne og i Korridorerne. I Kælderetagen manglede Stuerne baade Dagslys og frisk Luft, og i Kvistetagen kunde der vanskelig skaffes tilstrækkelig Varme om Vinteren. I alle de Stuer, som vendte ud til Amaliegade, pintes de syge af den stærke Larm fra Gaden, der særlig skyldtes Vognfærdselen til og fra Toldboden, og som til næsten alle Døgnet's Tider trængte ind i Sygestuerne og hyppigt endog forhindrede Lægerne i at foretage den tilbørlige Undersøgelse af Patienterne. Rummet paa Sygestuerne var saa stærkt udnyttet, at der til hver af de 452 Senge kun fandtes i Gennemsnit 609 Kubikfod Luft, medens Kommissionen gik ud fra, at 1000 Kubikfod Luft for hver Seng vilde være et Minimum. Paa Frederiks Hospital, som ogsaa var overfyldt, var der dog 944 Kubikfod til hver. Tidligere havde Forholdene paa Almindelig Hospital i den Henseende

været endnu slettere; men da »den vandrende Rosen« — en Hospitalssygdom, der mentes at stamme fra Overfyldning og slet Luft — i en foruroligende Grad angreb de syge, maatte man paany erhverve et Par Stuer fra Lemmeafdelingen for at faa alle Ekstrasenge paa Sygestuerne fjernede. En ordentlig Klassifikation af de syge var paa Grund af de indskrænkede Pladsforhold umulig, og skrigende Smaabørn fandtes rundt om paa alle Stuerne mellem de voksne.

Paa Almindelig Hospital fandtes Fattigvæsenets Dispensationsanstalt, der ligesom alt det øvrige led under Mangel paa Plads, Luft, Lys og Renlighed. Den skildres i 1847 i en Indberetning fra de to Overlæger ved Hospitalet som i den Grad forfalden, at de ved at fremstille dens Mangler »endog have troet at burde reservere sig imod Beskyldning for at overdrive«. Det hedder i Indberetningen, at alle Krukker og Standflasker er de samme, som blev anskaffede for over 30 Aar siden, da Apotheket indrettedes, og at mange af dem er aldeles kassable. Vægtskaalene er i en yderst daarlig Stand, og selve Vægten er ulovlig, da den er selvgjort af Blystykker, som igen ved Alder og Slid er aldeles medtagne. Porcelænsmaal findes ikke, og Tinmaalene have ved saa mange Aars Brug til Dels mistet deres oprindelige Form. I Laboratoriet er alt Inventaret kassabelt, og Laboranten har til Medhjælpere kun nogle gamle affældige Hospitalslemmer. Gulvene viser sig overalt som lutter Ophøjninger og Fordybninger; i over 30 Aar har Apotheket ikke været underkastet nogen Reparation, som f. Eks. Maling, og kun Laboratoriet er en enkelt Gang bleven hvidtet. I det hele var Anstalten saaledes, at den overhovedet næppe kunde bestaa længer i den Tilstand, hvori den forefandtes, og et Apothek i Byen, der var saaledes udstyret, vilde efter de to Overlægers Mening ikke have den ringeste Søgning. I 1851 blev da Dispensationsanstalten nedlagt, og Almindelig Hospital, ligesom Fattigvæsenet i det hele, tog sit Medicinforbrug fra Byens Apotheker.

Fælles for de tre store Hospitaler, Frederiks Hospital, Fødselsstiftelsen og Almindelig Hospital, der laa saa tæt op ad hverandre, var den daarlige Grund, hvorpaa de var byggede. Efter at Koleraen havde henledet Opmærksomheden paa Jordbundens Betydning for epidemiske Sygdommes Udbredelse, havde de to Videnskabsmænd Fysikeren August Colding og Kemikeren Julius Thomsen foretaget Undersøgelser af Jordbunden under København. Det viste sig da, at Grunden under de brede og luftige Gader i Sct. Annæ Øster Kvarter hørte til de allerslettteste i Byen, — den bestod af et 10 Fod tykt Lag af Renovation blandet med Gødning af al Slags, ogsaa Latrinalgødning.

Indtil Kommunehospitalets Opførelse i 1863 maatte Hovedstadens civile Befolkning saaledes nøjes med de samme Hospitaler, som fandtes allerede i det 18. Aarhundrede. Det eneste nye, som kom til, var det lille Børnehospital i Rigenegade, der var grundlagt ved frivillige Sømmeskud efter Opfordring af Professor Drejer, og som aabnedes i 1850. Det blev dog i Begyndelsen kun lidet benyttet og kunde ej heller gøre stor Gavn, da det ikke rummede mere end 18 Pladser. Men fra dette lille Hospital i Rigenegade udgik dog siden Dronning Louises Børnehospital, og da dette var taget i Brug i 1879, blev Bygningen i Rigenegade bortsolgt i 1884.

Det viste sig dog paa mange Maader i disse Aar, at de syge og lidende ingenlunde var glemte. I 1854 grundlagdes Aandssvageanstalten paa Gamle Bakkegaard af Dr. Hübertz. Blindeinstituttet paa Citadelsvejen blev opført i 1857. Københavns Sygehjem, for hvilket navnlig Professor Brandes havde været virksom, aabnedes i 1859 med Plads til 100 Patienter, der led af langvarige eller helt uhelbredelige Sygdomme. Og i 1860 blev det nye Kurhus paa Bidstrupgaard taget i Brug, samtidig med at Sindssygeanstalten udskiltes fra Fattigvæsenet og fik sin egen Bestyrelse.

Det var Koleraen i 1853, der for Alvor havde aabnet Folks Øjne for, hvor daarlig forsynet med Hospitaler vor Hovedstad var. Den lille Afdeling af Frederiks Hospital, der siden 1848 havde været holdt rede til at modtage Kolerapatienter, var hurtig fyldt, og midlertidige Hospitalslokaler maatte i en Hast skaffes til Veje omkring i Byen. Frue Arbejdshus ved Nørrevold og Frelserens Arbejdshus paa Kristianshavn indrettedes straks til Kolerlazaretter. Søetatens Hospital blev i Henhold til en tidligere Overenskomst overladt Sundhedskommissionen, og en Gaard paa Hjørnet af Amaliegade og Sct. Annæ Plads blev lejet til Kolerahospital. Da dette endnu ikke forslog, maatte Kommuneskolerne i Suhmsgade, i Prinsensgade paa Kristianshavn og paa Blegdamsvejen indrettes til Lazaretter. Sundhedskommissionen raadede derved over i alt 460 Pladser til Kolerapatienter; men end ikke dette Tal var tilstrækkeligt, og mange Patienter maatte forblive i deres Hjem — ikke just til deres Skade, thi det viste sig, at Dødeligheden blandt dem, der blev plejede hjemme, var ringere end blandt Hospitalernes Patienter.

Gaarden paa Sct. Annæ Plads blev efter Koleraens Ophør købt for 100,000 Rdl. og af Kommunen indrettet til Epidemihospital. Det fik Navnet Sct. Anna Hospital — en Genoplivelse af det gamle Navn fra Klavs Dennes Tid —, men blev kun i ringe Grad benyttet efter sin egentlige Bestemmelse. Et Par Sale holdtes bestandig rede til

Modtagelse af Kolerapatienter, men Resten af Bygningen blev en Filial af Almindelig Hospital og benyttedes dels til Fattigskole, dels til Bolig for Fattiglemmer.

Endnu en halv Snes Aar efter Koleraen maatte Almindelig Hospital blive ved at gøre Tjeneste som Byens kommunale Sygehus. Nye Udvidelser paakrævedes derfor stadig, og i 1855 oprettedes en tredje, i 1860 en fjerde Overlægepost. Men endelig kom da den saa haardt og saa længe tiltrængte Afløser. I 1863 overflyttedes c. 450 syge fra det gamle til det nye Hospital; men tilbage blev dog endnu c. 140 Patienter, som efter Bestemmelserne ikke kunde modtages paa Kommunehospitalet. Den gamle Stiftelse i Amaliegade blev endnu i en Aarrække benyttet som Hospital for visse Sygdomme, og først i 1886 flyttedes de sidste Patienter bort derfra, til Sct. Johannes Stiftelsen eller til Vestre Hospital.

VIII. KOMMUNEHOSPITALET'S OPFØRELSE

Koleraen skaffede omsider København det nye moderne Hospital, som Byen hidtil havde savnet. Den store Farsot havde saa uhjælpe ligt blottet det bestaaendes Mangler og navnlig vist, hvor lidt Almindelig Hospital havde magtet sin Opgave, at der nu endelig maatte gøres en Forandring. Det blev dog ikke Hospitalsbestyrelsen eller de kommunale Myndigheder, som gjorde de første Skridt til en Forbedring af Forholdene. Initiativet hertil kom fra Sundhedskollegiet og Regeringen.

Midt under Koleraen — d. 11. Juli 1853 — behandlede Borgerrepræsentationen et fra Fattigdirektionen fremsendt Forslag om Forbedringer ved Almindelig Hospital. Det var et Forslag af den Slags, der vilde flikke lidt paa det gamle og saa lade det gaa igen, saa længe det kunde. Fattigdirektionen foreslog nogle Ombygninger og Tilbygninger, i alt til et Beløb af 32,000 Rdl., og Borgerrepræsentationen bevilgede Pengene uden synderlig Drøftelse. Men da Forslaget derefter kom til Sundhedskollegiets Betænkning, blev der taget kraftigere fat. Kollegiet indstillede til Indenrigsministeriet, at der blev nedsat en Kommission med den Opgave at hidføre en fuldstændig Omordning af Hospitalet, og i Henhold til denne Indstilling blev Kommissionen nedsat ved et kgl. Reskript af 9. Dec. 1853.

Kommissionen kom til at bestaa af Direktør i Indenrigsministeriet Etatsraad Simony, Overinspektør for Fængselsvæsenet Professor Dr. phil. C. N. David, Dekanus i det kgl. Sundhedskollegium Professor Dr. med. Hansen, Raadmand Holm, Dr. med. Hassing og Borgerrepræsentant Tømmerhandler Maag. Dens Opgave skulde sær-

lig være at undersøge Hensigtsmæssigheden af en Adskillelse af de to i samme Bygning forenede Institutioner, Sygehospitalet og Lemmestiftelsen, og derefter fremkomme med det eller de Forslag, hvortil den ved en saadan Undersøgelse maatte finde sig foranlediget.

Kommissionen arbejdede godt. Den holdt sit første Møde d. 17. Dec. 1853, og inden det næste Aar var udløbet, var dens Betænkning afgivet. Der kunde jo næppe være nogen Tvivl om, hvad den vilde komme til at gaa ud paa: med fuld Enstemmighed tilraadede Kommissionen, at et helt nyt Sygehospital skulde opføres; det skulde ligge i frie Omgivelser uden for Byen, og det skulde være helt uafhængigt af Fattigvæsenet.

Den anden Mulighed, der frembød sig: at beholde Sygehospitalet paa den gamle Plads og derimod flytte Lemmestiftelsen til en ny Bygning, havde ogsaa været overvejet, ja havde i Begyndelsen endog Flertallet for sig inden for Kommissionen. Bygningsinspektør Nebelong, der var Kommissionens bygningskyndige Raadgiver, udarbejdede efter Opfordring flere forskellige Udkast til en Omdannelse af Bygningen med dette Formaal; men det viste sig ugørligt; selv om hele Bygningen indrettedes til Sygehospital og delvis forhøjedes ved Paabygning af en fjerde Etage, kunde den dog ikke bringes til at give Plads for mer end 450 Senge, hvilket end ikke vilde være tilstrækkeligt til at fyldestgøre Øjeblikkets mest paatrængende Fordringer.

Hertil kom andre Hensyn: Man havde intet Sted, hvortil man kunde henflytte de c. 1200 Lemmer, som Stiftelsen husede, og før en helt ny Lemmestiftelse var opført, kunde der altsaa ikke tages fat paa Hospitalets Ombygning. Det blev ogsaa fremhævet som upraktisk vedblivende at have de tre store Hospitaler liggende saa tæt op ad hverandre. De af August Colding og Julius Thomsen nylig foretagne Undersøgelser af Jordbunden i Sct. Annæ Øster Kvarter advarede yderligere derimod, og Arkitekt Nebelongs Beregninger overbeviste Kommissionen om, at med Hensyn til de økonomiske Krav vildeden ene Plan ikke have noget stort Fortrin fremfor den anden. Det vilde under alle Omstændigheder blive dyrt, og man enedes da let om at anbefale det bedste. Det allerbedste vilde dog, efter Kommissionens Mening, være helt at forlade Bygningen i Amaliegade og i Stedet opføre baade et nyt Sygehospital og en ny Lemmestiftelse — en »Reform, som Fremtiden ikke vil kunne undgaa at realisere«. Men dette vovede Kommissionen ikke at foreslaa.

At det nye Hospital skulde ligge uden for Voldene var der mange Grunde, der talte for, — først og fremmest den, at det vilde være umuligt at finde en passende Byggeplads i den overbefolkede indre By. Dertil kom, at man kun uden for Voldene kunde skaffe den for-

nødne Tilgang til Hospitalet af ren og frisk Luft og den uforstyrrede Fred og Ro, som de syge paa Hospitalerne i Amaliegade nu savnede saa stærkt. Endelig var man ikke der bundet af Hensynet til de allerede eksisterende Gaders Retning.

Blandt Forstæderne vilde Kommissionen give Vesterbro Fortrinet. Nørrebro egnede sig mindre godt paa Grund af de der værende store Kirkegaarde, og paa Østerbro var der næppe Anledning til at lægge et nyt stort Sygehus, da Frederiks Hospital allerede laa i den østlige Bydel.

En fuldstændig Adskillelse fra Fattigvæsenet lægger Kommissionen megen Vægt paa. De to Opgaver er saa forskellige, at »deres heldige Gennemførelse ved samme Autoritet maa anses for yderst vanskelig og vistnok i de fleste Tilfælde vil mislykkes«. I Forbindelsen med Fattigvæsenet ser Kommissionen da ogsaa Hovedaarsagen til den Mangel paa Udvikling og den »sørgelige Stillestaaen«, hvoraf Almindelig Hospital bærer saa tydeligt et Præg. Det nye Hospital skulde være af en saadan Størrelse, at det kunde rumme 600 Senge.

»Idet Kommissionen saaledes afgiver hele sit Forslag med fuld Overbevisning om dets Hensigtsmæssighed, overser den ikke de Betænkeligheder, det mulig vil møde hos de Autoriteter, der ville komme til at afgive Kendelse over samme og afgøre dets Skæbne. Den erkender villigt, at den Udgift, hvorom ovenfor er afhandlet, for Kommunen er særdeles betydelig; men den tror ogsaa, at det humane Formaal, der ved samme søges fremmet, er saa vigtigt for hele Hovedstadens Befolkning, at det nok fortjener ikke alene en velvillig Imødekommen, men en kraftig Understøttelse.«

Forslagets Gang blev imidlertid lettere, end Kommissionen synes at have ventet. Det blev tiltraadt af Fattigdirektionen og Magistraten, og allerede i Maj Maaned 1855 vedtog Borgerrepræsentationen enstemmigt, at et nyt Hospital paa 600 Senge skulde opføres uden for Voldene. Den kongelige Kommission havde løst sin Opgave; nu skulde Kommunen tage fat, og det besluttedes straks at nedsætte to Komiteer for at føre Arbejdet videre. Den ene skulde nærmere udarbejde Planen om Hospitalets Opførelse, den anden gøre Forslag om, hvorledes Pengene dertil bedst kunde skaffes.

Til den førstnævnte Komite, der blev den egentlige Leder af hele det store Arbejde, valgte Magistraten Raadmand Holm, Fattigdirektionen Kaptajn Herforth, Borgerrepræsentationen Theatermaler Lund og Tømmermester Kayser; desuden valgtes i et Fællesmøde af Magistrat og Borgerrepræsentation to lægekyndige Medlemmer, Dr. med. Hassing og Professor Rørbye. — Komiteen angaaende Pengenes Tilvejebringelse kom til at bestaa af Raadmand Meinert, Vekselærer H. P. Hansen og Grosserer Melchior. Da det Beløb, som denne

Komite skaffede til Veje, ikke forslog, blev der senere nedsat en ny Komite med samme Formaal, denne Gang bestaaende af Bankdirektør Tietgen, Docent Thomsen og Oberst Caroc.

Arbejdskomiteens Formand blev Raadmand Holm, der ligesom Dr. Hassing allerede havde været Medlem af den kgl. Kommission. Han var i disse Aar en meget brugt Kraft i alle kommunale Arbejder og blev siden Borgmester for Magistratens tredje Afdeling. Kaptajn Herforth havde i en Aarrække været Borgerrepræsentant; han var nu Direktør for Fattigvæsenet og havde den særlige Ledelse af Almindelig Hospital; men da Fattigdirektionen blev ophævet d. 31. Dec. 1857, og hans Embedsstilling saaledes bortfaldt, udtraadte han efter eget Ønske af Komiteen. I hans Plads indtraadte senere Borgmesteren for Magistratens anden Afdeling, Gammeltoft, under hvis Bestyrelse Hospitalet vilde blive henlagt, naar det engang var færdigt. De to lægekyndige Medlemmer blev, som vi senere skal se, efter et Aars Tids Forløb erstattede af andre.

Den første Opgave, Komiteen tog fat paa, var den at finde en passende Plads til det nye Hospital. Man var henvist til kun at søge uden for Søerne; thi hele Terrænet mellem disse og Voldene var endnu underkastet den saakaldte Demarkationsforpligtelse: her maatte kun bygges med de militære Myndigheders Samtykke og efter deres Anvisning, og de Bygninger, som opførtes her — Bindingsværkshuse i een Etage — kunde i paakommende Tilfælde nedrives eller afbrændes af Krigsbestyrelsen uden nogen Erstatning til Ejerne. En lignende Bestemmelse havde tidligere været gældende ogsaa for Terrænet uden for Søerne indtil Falkoneralleen og Jagtvejen; men i 1852 var Demarkationsgrænsen bleven trukket tilbage til Søerne, hvorved altsaa Bebyggelsen i Forstæderne blev givet fri.

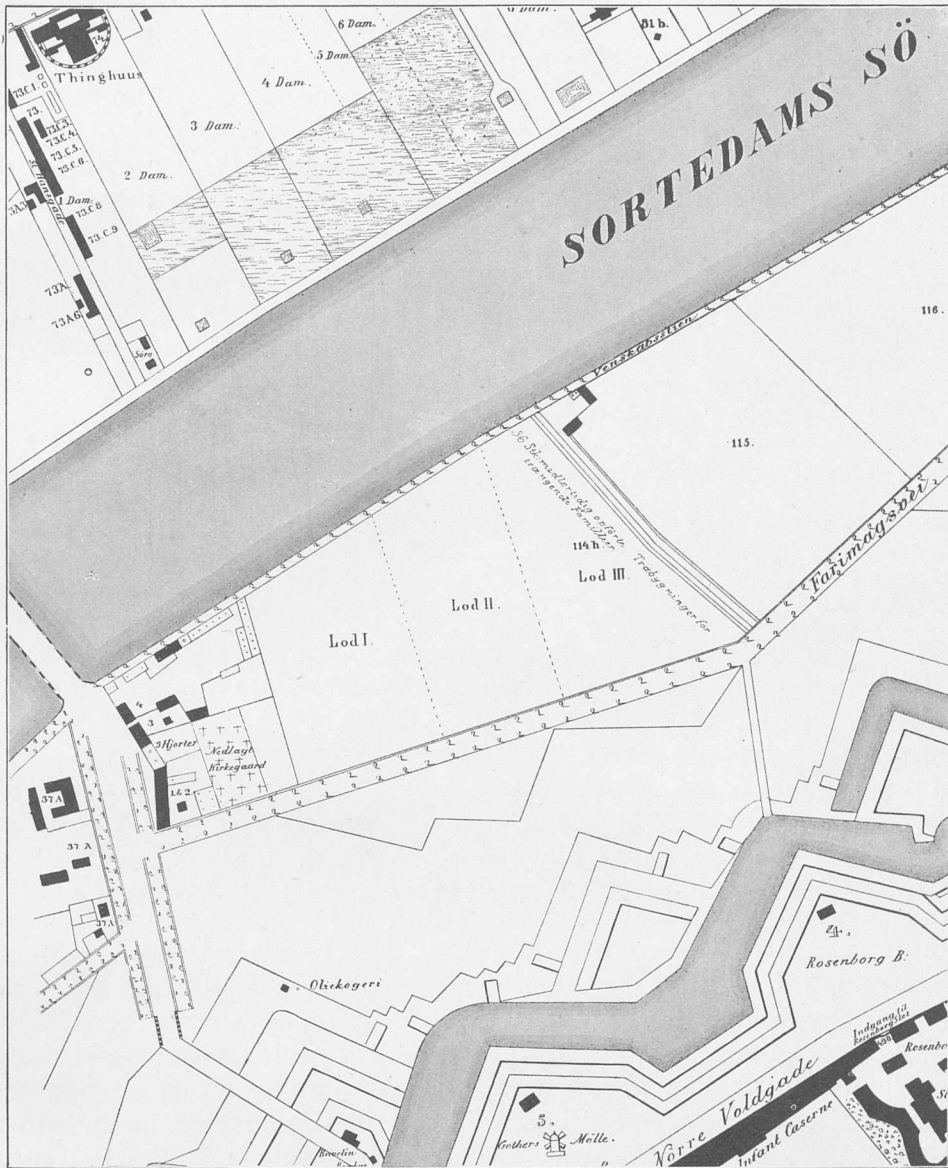
Uden for Søerne var der især to Steder, som Komiteens Opmærksomhed blev hendraget paa. Det ene var den saakaldte »Fuglebakke« bag Ladegaarden, det andet Vesterfælled. Hvert af dem havde sine Fortrin. Fuglebakken laa nærmest ved Byen, Pladsen var hyggelig og lun og Jordbunden fast, tør og højtliggende. En Frygt for, at Grundvandet fra Assistens Kirkegaard skulde kunne trække sig hen under den og gøre Beliggenheden usund, viste sig efter foretagne Boringer at være ugrundet. Men Pladsen var temmelig lille, ialt kun c. 6½ Td. Land, og for at faa det fornødne frie Rum omkring Hospitalets Bygninger maatte nogle tilstødende Jordstykker købes. Værre var det dog, at Omgivelserne i mange Henseender var uheldige: Vodrofsaa, der tjente som Kloak for alt Spildevand fra Nørrebro, løb lige der forbi; Ladegaarden med dens Befolkning var et uheldigt Naboskab, og forskellige industrielle Virksomheder, som

udbredte ilde Lugt, fandtes i Nærheden: der var en Limfabrik, et Hvidgarveri og en Tarmstrengfabrik med tilhørende Svinehold. Paa Vesterfælled derimod var der nok af Plads og frisk Luft, — maaske lidt for meget, thi det var et aabent og blæsende Sted, hvad der jo allerede var bleven klaget over tidligere, da det gamle Pesthus laa derude. Men den vigtigste Indvending mod Pladsen var den, at Afstanden fra Byen var saa stor, at den nødvendigvis maatte blive besværlig saavel for Patienterne og deres Paarørende som for Lægerne, Hospitalets Funktionærer og de medicinske Studerende. Alligevel enedes Komiteen om at give denne Plads Fortrinet, og i en Indstilling af 20. Okt. 1855 tilraadte den altsaa Opførelsen af et Hospital paa Vesterfælled.

I Kommunalbestyrelsen var der dog ikke Enighed om, at Komiteen havde truffet det rette. Overpræsident Lange holdt stærkt paa Fuglebakken, og da han havde haft Lejlighed til at fremsætte sine Grunde herfor, viste det sig, at disse ogsaa havde Tilhængere i selve Komiteen. Begge dens lægekyndige Medlemmer var tilbøjelige til at slutte sig til Overpræsidenten, og da de ikke kunde faa Flertallet med sig, opstod der heraf en saadan Modsætning, at begge Lægerne traadte ud af Komiteen. Først gik Dr. Hassing. I December 1855 tilskrev han Komiteens Formand, Raadmand Holm, at han i det næste Møde, »der vistnok for mig bliver det sidste«, vilde fremsætte Forslag til en Indstilling til Gunst for Fuglebakken. Komitemødet maa have faaet det Udfald, som han ventede, thi d. 26. Dec. meddelte han Kommunalbestyrelsen sin Udtrædelse. Han nævnede dog ikke i denne officielle Skrivelse noget om Uenigheden i Komiteen, men motiverede sin Udtrædelse med, at han var bleven udnævnt til Overlæge ved Almindelig Hospital, ligesom han i høflige Ord tilbød fremdeles at være til Rede, hvis man maatte ønske hans Bistand. Professor Rørbye fortsatte derimod endnu i nogle Maaneder sin Kamp for Fuglebakken. Men da Flertallet i Komiteen holdt fast ved den en Gang tagne Beslutning, meddelte han den 31. Maj 1856 ganske kort, at han paa Grund af uforudsete Omstændigheder ikke længer saa sig i Stand til at deltage i Komiteens Forhandlinger.

Sandheden var jo den, at hverken det ene eller det andet af de to Steder egnede sig til Anlæg af et stort Hospital. Dette udtalte Sundhedskollegiet, som i Sommeren 1856 fik Sagen til Erklæring, og det samme mente de to nye lægekyndige, Professorerne Dahlerup og Levy, som i Juli 1856 indtraadte i Komiteen. Og det blev da disse to, som fik Held til at føre Sagen ud over det døde Punkt. Ved en lykkelig Indskydelse satte de sig ud over alle Krigsministeriets

Demarkationsbestemmelser, rettede deres Opmærksomhed paa Terrænet inden for Søerne og pegede med sikker Haand paa det Sted,

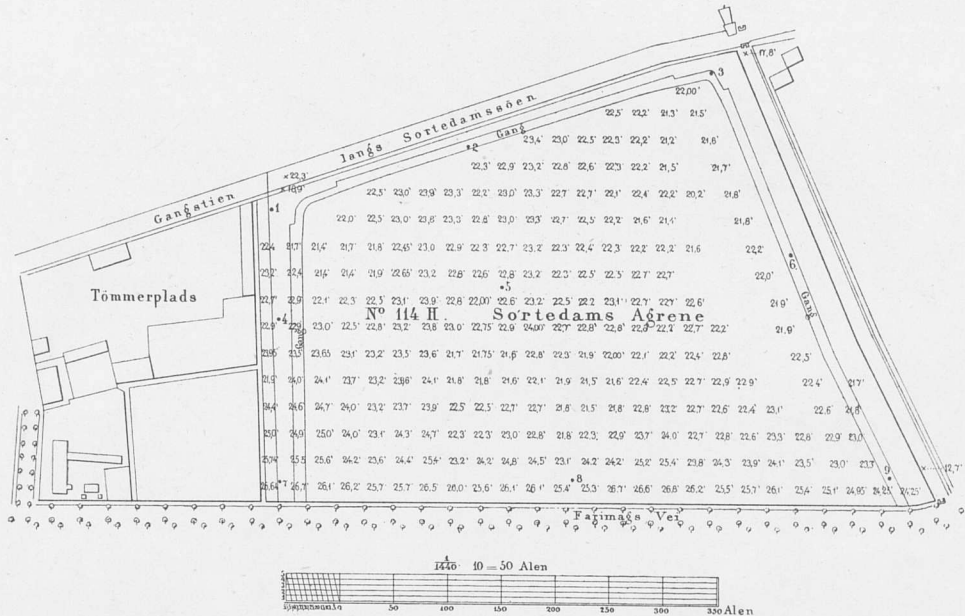
Terrænet mellem Nørrevold og Sortedamssø. Efter Thor Brandts Kort 1854.

hvor Hospitalet skulde ligge. Og saa snart denne Plads en Gang var nævnet, forstod alle, at her havde man truffet det rette.

Den Byggegrund, som Lægerne udpegede, var de saakaldte Sorte-

damsagre mellem Øster Farimagvej og Sortedams søen. Pladsen her var fri og aaben som Vesterfælle og dog langt nærmere Byen end Fuglebakken. Agrene udgjorde en aaben Plæne paa over 12 Tdr. Land, saa her var Plads nok; Grunden var ren Lerjord og den overliggende Fyld af god Beskaffenhed. Her var ingen Rendestene og ingen Bebyggelser, og Jorderne var Kommunens egen Ejendom.

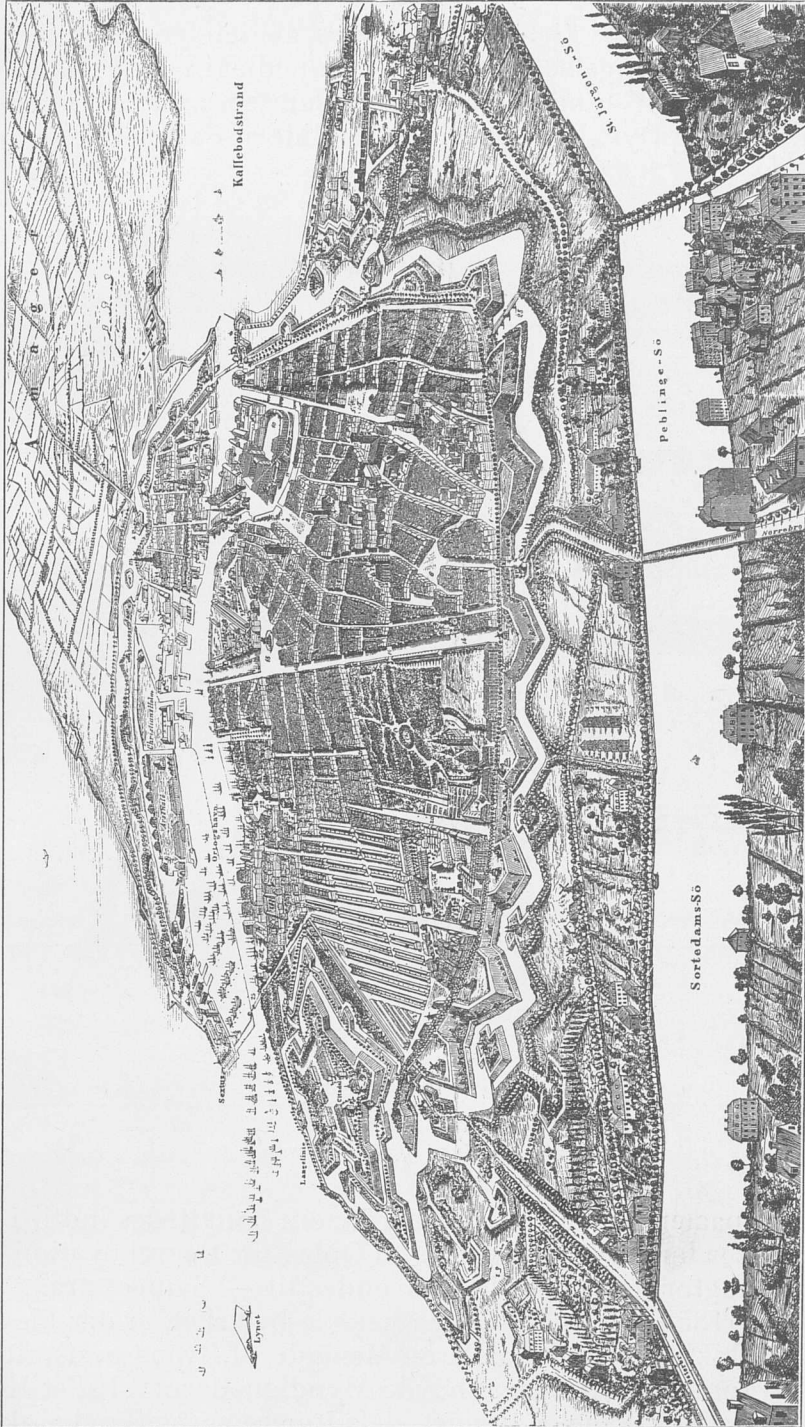
Terrænet mellem Fæstningen og Søerne var endnu paa den Tid en Blanding af fri Natur og Storstadsaffald — Romantik og Svineri ved Siden af hinanden. Til den ene Side havde man¹¹ de høje skraanende

1
400 50 = 50 Alen
Nivellement af Sortedamsagrene.
Vedføjet Programmet for Kommunehospitalets Opførelse 1857.

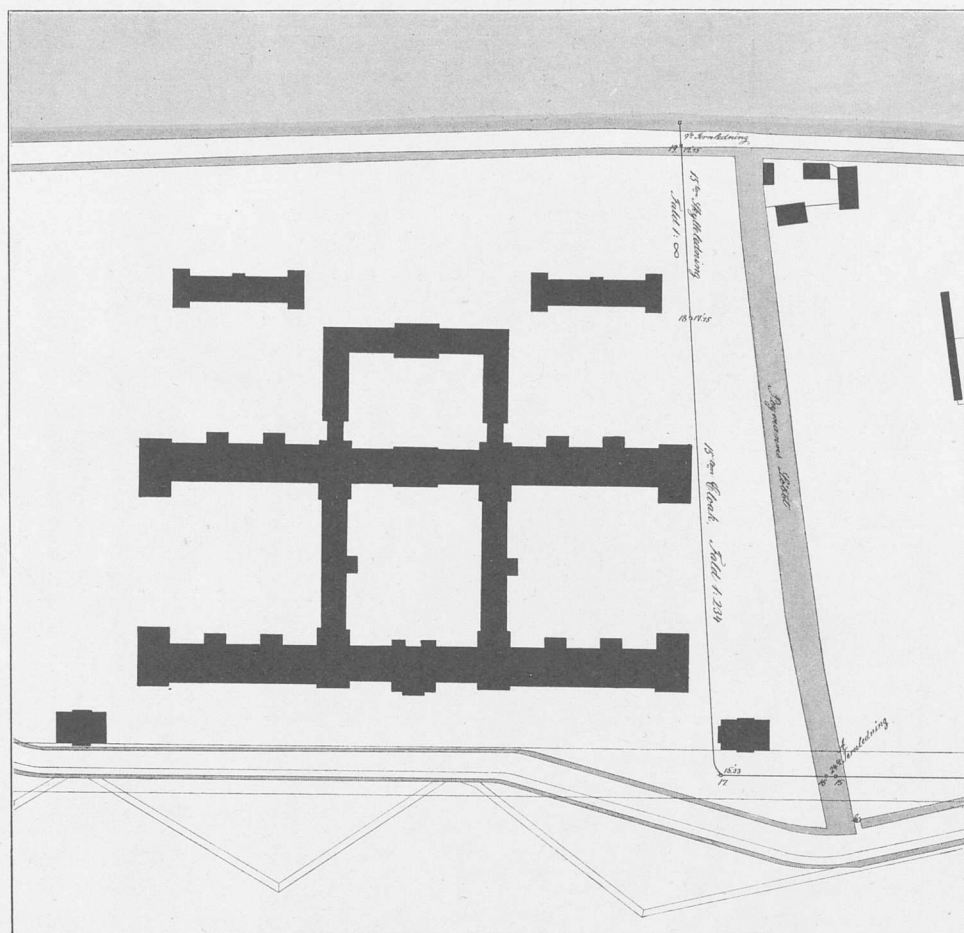
Volde med brede Grave om deres Fod og Træernes grønne Kupler foroven; til den anden Side laa de tre Søer, langs hvilke der løb træbeplantede Spadserestier med vekslende idylliske Navne: Venskabsstien, Kærlighedsstien, Ægteskabsstien. Og midt igennem det hele, fra Vesterbro til Østerbro, løb den lange Farimagvej, snart lige ud, snart i Bugter og Slyng mellem Haver og Gartnerier og landlige Vænger. Af Bebyggelse var her kun meget lidt, en 30—40 Huse ialt paa det hele Terræn.

Ved Øster Farimagvej laa et Par Stubmøller, Ejendommen Rørholm og den vel vedligeholdte Holmens Kirkegaard. Men for øvrigt var Omgivelserne her i det hele mindre hyggelige, — hovedsagelig Lossepladser, Svinestier og forsømte Fattigkirkegaarde. Den gamle

Fugleperspektiv af København c. 1855.
Paa Sortedamsagrene ses de to Bække Træbrækker fra Koleraåret.

Koppekirkegaard, hvis Grund nu skæres af den yderste Ende af Gothersgades Forlængelse, var vel bleven nedlagt i 1841; men den henlaa efter den Tid uindhegnet og øde, som en aaben Tumbleplads for Mennesker og Dyr. Paa den modsatte Side af Farimagsvejen ind-

Peymanns Løbet 1862.

Efter en Tegning i Raadstuearkivet.

rettedes derpaa en ny Fattigkirkegaard, som benyttedes indtil 1858. Andre Pladser langs Vejen brugtes til Oplag for Dagenovation, der blev gjort frugtbringende ved at anvendes til — Svineopdræt.

Koleraen i 1853 havde dog ogsaa herude bevirket, at der blev sat lidt bedre Skik paa Tingene. Da en Mængde af Byens pestsmittede Huse blev tømte for Beboere, havde Myndighederne skaffet Husly til disse dels i Teltlejligheder paa Glaciet, dels i mere varige Træbarakker,

som i August 1853 opførtes netop paa Sortedamsagrene langs den saakaldte Peymanns Rende, der førte Vand fra Sortedamssøen til Stadsgraven; Krigsministeriet havde kun nødtvunget givet sit Minde til disse Barakkers Opførelse, og i de følgende Aar førte det en haardnakket Kamp for atter at faa dem bort. Ikke des mindre blev Barakkerne staaende der Aar efter Aar og udviklede sig efterhaanden til en hel lille By med Børneasyl, Marketender og Vægter, med Kakkelovne i udmurede Stuer i Træhytterne, Vandindlæg og Spildevandsafløb til Peymanns Rende. Da Bygningen af Kommunehospitalet blev paabegyndt i Foraaret 1859, blev den af Barakkerne, som laa nærmest ved Øster Farimagvej, indrettet til Kontorlokale for Opsynet ved Bygningen, og de tre sidste af disse Kolerahytter forsvandt først i 1863, da Hospitalet var færdigt.

Det var maaske netop denne lille By paa Sortedamsagrene, der henedte de to Lægers Opmærksomhed paa denne Plads: her havde det jo allerede vist sig, at det var muligt at fravriste Krigsministeriet en Indrømmelse. Et Par Maaneder efter Lægernes Indtræden i Komiteen forelaa dennes Forslag om den nye Byggeplads til Forhandling i Borgerrepræsentationen. Forsamlingen modtog det med enstemmig Tilslutning og vedtog straks, at et Andragende skulde indgives til Krigsministeriet om den nødvendige Byggetilladelse. Det tog Tid, inden Svaret kom, og Professor Dahlerup, som maaske er Planens egentlige Ophavsmand, var stærkt utaalmodig. Han skrev i Januar 1857 til Raadmand Holm, at det var ham bekendt, at Krigsministeriet allerede for over en Maaned siden havde afgivet Erklæring om Komiteens Andragende, og at det var uheldigt, at der hengik saa lang Tid, uden at Komiteen fik Besked om, hvorledes Afgørelsen var falden. Holm henvendte sig endnu samme Dag i Indenrigsministeriet, hvor det dog ikke lykkedes ham at faa oplyst, hvad Grunden til Forsinkelsen var; men hans Nærværelse har sat Liv i Autoriteterne, og et Par Dage efter modtog han Indenrigsministeriets Meddelelse om den trufne Afgørelse: Under 20. November 1858 havde Kongen paa Krigsministeriets Indstilling resolveret, »at det tillades Københavns Kommune at benytte en Del af Grunden Nr. 114 H. 1, 2 og 3 ved Øster Farimagvej til Opførelsen af det projekterede nye Hospital, imod at Kommunen underkaster sig de nærmere Betingelser, som Krigsministeriet i Forsvarsvæsenets Interesse maatte finde Anledning til at stille«.

Om disse Betingelser blev der derefter ført nærmere Forhandlinger, som resulterede i, at Magistraten d. 27. Juni 1859 underskrev et Revers med følgende Forpligtelser for Kommunen:

1.

Hospitalets Bygninger maa kun udgøre de for samme netop fornødne og maa ikke placeres anderledes paa Terrænet, end Krigsministeriet har bifaldet.

2.

Naar i Krigstid Militæretaten forlanger Hospitalets Evacuering, bliver denne uopholdelig at iværksætte ved Kommunens Foranstaltning, uden nogensomhelst Udgift for Etaten, til hvilken Kommunen ej heller kan gøre noget Erstatningskrav gældende for det Tab og den Skade, som maatte tilføjes Etablissementet under et eventuelt Angreb paa og Forsvar af Fæstningen.

3.

Udenom Hospitalets Byggeplads reserveres et Bælte til Anlæg af et fortifikatorisk Værk med foranliggende Grav og bagvedliggende Passage. Efter nærmere Opfordring fra Militæretaten har Kommunen uopholdelig at foranstalte bemeldte fortifikatoriske Værk paabegyndt og udført, uden nogensomhelst Udgift for Etaten, efter de Bestemmelser, denne maatte fastsætte for Værkets Tracé, Profil og øvrige Konstruktionsdetailler. Arbejdet udføres under Militæretatens Kontrol og tilendebringes i et af samme bestemt Tidsrum. Værkets og de bagvedliggende Passagers Vedligeholdelse paaligger Kommunen.

4.

Adgang til Etablissementet forbeholdes Militæretaten til enhver Tid, forsaavidt Kontrollen med Værkets Vedligeholdelse kræver Eftersyn.

Det var altsaa Meningen at gøre Hospitalet til et fremskudt Fort foran Fæstningen. Det hele var dog ikke saa farligt, som det saa ud til; thi allerede paa dette Tidspunkt var Københavns gamle Befæstning i Virkeligheden opgivet, om end den endnu opretholdtes paa Papiret, og Reversets Bestemmelser blev da ej heller taget strengere, end at Kommunen i 1861 fik Tilladelse til at bygge et Lighus paa det Areal, der var reserveret til Anlæg af de fortifikatoriske Værker. Og nogle Aar senere, ved Lov af 6. Juli 1867, bortfaldt de sidste Demarkationsservitutter og dermed ogsaa Kommunehospitalets militære Forpligtelser.

Ved Forhandling med Militæretaten blev ogsaa Farimagsvejens nye Retning fastslaaet. Man enedes om, at den paa den længst mulige Strækning skulde løbe parallelt med Stien langs Sortedamssøen, og at Hospitalets Façade skulde lægges parallelt med den nye Gadelinie. Udgifterne ved Vejens Forlægning skulde afholdes af Kommu-

nen. — Saaledes var da Forhandlingerne med Militæretaten lykkelig førte til Ende og det nye Hospitals Beliggenhed endelig fastslaaet.

De to Læger, som havde Æren herfor, havde imidlertid ogsaa paa et andet vigtigt Punkt stillet Forslag, der gik imod det tidligere vedtagne, og haft Held til ogsaa her at føre deres Forslag igennem. Det angik Spørgsmaalet om Hospitalets Størrelse.

Denne var fra første Færd fastslaaet til 600 Senge. Dette Tal nævnes allerede i den kgl. Kommissions Betænkning af 30. Dec. 1854, og det var senere bleven fastholdt under alle Forhandlingerne. Kun Overpræsident Lange havde paa et tidligt Tidspunkt udtalt, at et Hospital paa 600 Senge vilde blive for lille; men der var intet Hensyn bleven taget hertil. Nu optog imidlertid de to Læger Spørgsmaalet paany, og i et Komitemøde paa Raadhuset d. 11. Okt. 1856 fremlagde de et udførligt motiveret Forslag om at forlade den tidligere Vedtagelse og bygge et Hospital paa 800 Senge. Der var ingen særlig Modstand herimod i Komiteen, kun Tømmermester Kayser mente, at man lige saa godt kunde blive staaende ved det en Gang vedtagne, da selv et Hospital paa 800 Senge om nogle Aar vilde vise sig for lille og Kommunen saaledes alligevel vilde blive nødt til at bygge igen. Men Flertallet i Komiteen fulgte Lægerne, Magistraten var villig til at forhandle derom, og Borgerrepræsentationen vedtog med 14 Stemmer mod 8 at fravige sin tidligere Beslutning og gaa med til den foreslaaede betydelige Udvidelse. Den eneste Autoritet, som nærede nogen Betænkelighed ved et saa stort Hospital, var Indenrigsministeriet, der vel ikke havde noget imod, at det oprindeligt vedtagne Tal blev forhøjet, men i saa Fald vilde foretrække to mindre Hospitaler, hvert paa 400 eller 450 Senge.

Ude fra kom der derimod et heftigt Angreb paa den nye Plan. Det var Komiteens tidligere Medlem Dr. Hassing, der i »Ugeskrift for Læger« i Januar 1857 satte det Spørgsmaal under Diskussion: Hvor stort bør Københavns nye Kommune Hospital være? Han selv holdt paa, at 600 Senge maatte være Maksimum, og der kunde endda næres nogen Betænkelighed ved at samle saa mange Syge paa ét Sted. Hans Angreb paa det nye Forslag er ikke uden en vis Bitterhed: »Vi træffe her det sjældne Tilfælde,« skriver han, »at den københavnske Kommunalbestyrelse, der ellers ikke plejer at gaa forud for andre Landes Hovedstæder med Forsøg, men tværtimod at være meget ængstelig, naar det gælder storartede, til Almenvellet sigtende kostbare Foretagender, her uden Betænkning gaar ind paa et saadant, skønt man i de allerfleste større Stæder, selv i saadanne, i hvilke man fra ældre Tider har langt større Sygehospitaler, ikke har vovet at

bygge de nyere til Nutidens Fordringer svarende Hospitaler til et saa stort Sygeantal.«

Dr. Hassing fik i næste Nummer af Ugeskriftet Svar fra Professor Dahlerup, der gjorde Rede for sit og Professor Levys Arbejde i Komiteen og med gode Grunde forsvarede den nye Vedtagelse angaaende Hospitalets Størrelse, men samtidig ikke undlod at udtrykke sin Beklagelse af, at de to først valgte lægekyndige havde trukket sig ud af Komiteen, »hvilken Grunden hertil end var«.

Efter at de to Hovedspørgsmaal om Hospitalets Beliggenhed og om dets Størrelse saaledes var afgjorte, kunde Komiteen i Ro tage fat paa den nærmere Udformning af Enkelthederne. Dens Møder holdtes i Reglen Lørdag Aften enten paa Raadhuset eller i Direktionslokalet paa Almindelig Hospital, en sjælden Gang hos et af Medlemmerne. Skridt for Skridt blev her Hovedpunkterne fastslaaede, og gennem Komiteens Forhandlinger begynder Omridsene af det nye Hospital at vise sig. Det skulde være en Bygning i tre Etager med Kælder under i hele sin Længde og stor nok til, at der kunde blive c. 1000 Kubikfod Luft til hver af de 800 Senge. Lokalernes Fordeling blev fastslaaet i de store Træk, og saaledes kom man da endelig saa vidt, at der kunde indbydes til en Arkitektkonkurrence og et trykt Program for denne udsendes. Konkurrencen omfattede foruden det store Hospital paa 800 Senge tillige et mindre paa 450, som Ministeriet havde ønsket, men som der for øvrigt ikke viste sig mindste Interesse for hverken i Komiteen eller i Kommunalbestyrelsen.

Det store Hospital skulde efter Programmet deles i to omtrent lige store og fuldstændig adskilte Dele, en for mandlige og en for kvindelige Patienter. Midt imellem dem skulde Administrations- og Økonomibygningen lægges. Hver af de to Hovedafdelinger skulde igen deles i tre Underafdelinger, for medicinske, for kirurgiske og for Hud- og Kønssygdomme. Sygestuerne skulde have en Højde fra Gulv til Loft af 7 Alen, og de skulde lægges saaledes, at de alle kunde faa enten Morgen- eller Middagssol gennem høje Vinduer, der saa vidt muligt varanbragte i Værelsernes Midte. De 800 Senge skulde fordeles saaledes:

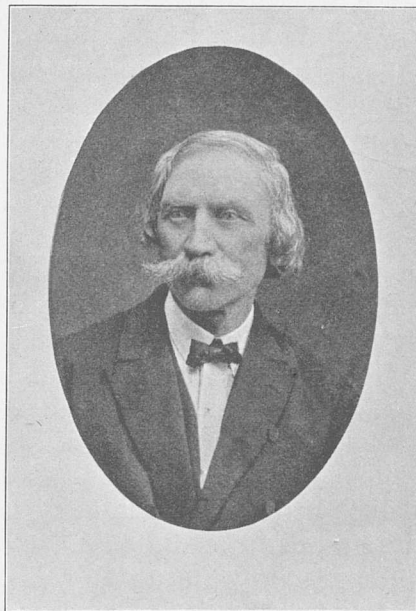
60 store Fællesstuer à 10 Senge	600
24 mindre Fællesstuer à 5 Senge	120
9 Smaastuer med 2 à 3 Senge	24
36 Eneværelser	36
20 Celler	20
	800

I Administrationsbygningen skulde foruden Kontorer og Direktionsværelse indrettes Beboelseslejlighed for Overkirurgen, for Forstan-

deren og for Reservelæger, Kandidater og Opsynspersonale; endvidere en stor Operationsstue, der tillige kunde anvendes som Foredragssal, og et Kapel. I Økonomibygningen skulde findes Køkkener, Vaskeri og Badelokaler. Der paatænkte Opvarmning og Ventilation ved Damp, derimod nævnes ikke Waterclosets.

Tegninger og Overslag til et saadant Hospital saavel som til det mindre paa 450 Senge indkaldtes til 1. Oktober 1857. For den store Plan blev udsat to Præmier, paa 1000 og 500 Rdlr., for den mindreligeledes to paa 600 og 300 Rdlr.

Resultatet af Konkurrencen var nok en Overraskelse; da Fristen var udløbet, var der ikke indkommet et eneste Tilbud, og der kom ej heller noget, — hvad enten nu Arbejdets Storhed har afskrækket Arkitekterne, eller disse, som Theatermaler Lund havde antydnet, allerede var fuldt beskæftigede ved de mange andre store Foretagender, som i disse Aar skabte et nyt København, saaledes Opførelsen af Vand- og Gasværkerne og den stærke Bebyggelse i Forstæderne. Men Komiteen spildte ikke Tiden med unyttige Beklagelser over dette negative Resultat; den vidste, hvad den vilde gøre, og allerede i det første Møde efter Fristens Udløb vedtog den at henvende sig til en enkelt Mand med Anmodning om at bygge Hospitalet. Denne Mand var kongl. Bygningsinspektør, Professor ved Kunstakademiet Chr. Hansen.

Chr. Hansen

Hans Christian Hansen havde ligesom sin yngre Broder Theophilus Hansen i mange Aar arbejdet i fremmede Lande, særlig i Grækenland. Som »Kongen af Grækenlands Arkitekt« havde han i Aarene 1833—54 ledet Arbejdet paa at gøre Athen til en passende moderne Hovedstad og blandt andet her opført det pragtfulde Universitet. Derefter havde han i 1854—57 bygget det kæmpemæssige Marinearsenal i Triest, og med europæisk Ry som Bygmester vendte han i 1857 tilbage til Danmark. Det første store Arbejde, som her blev ham tilbudt, var altsaa Opførelsen af Kommunehospitalet i København.

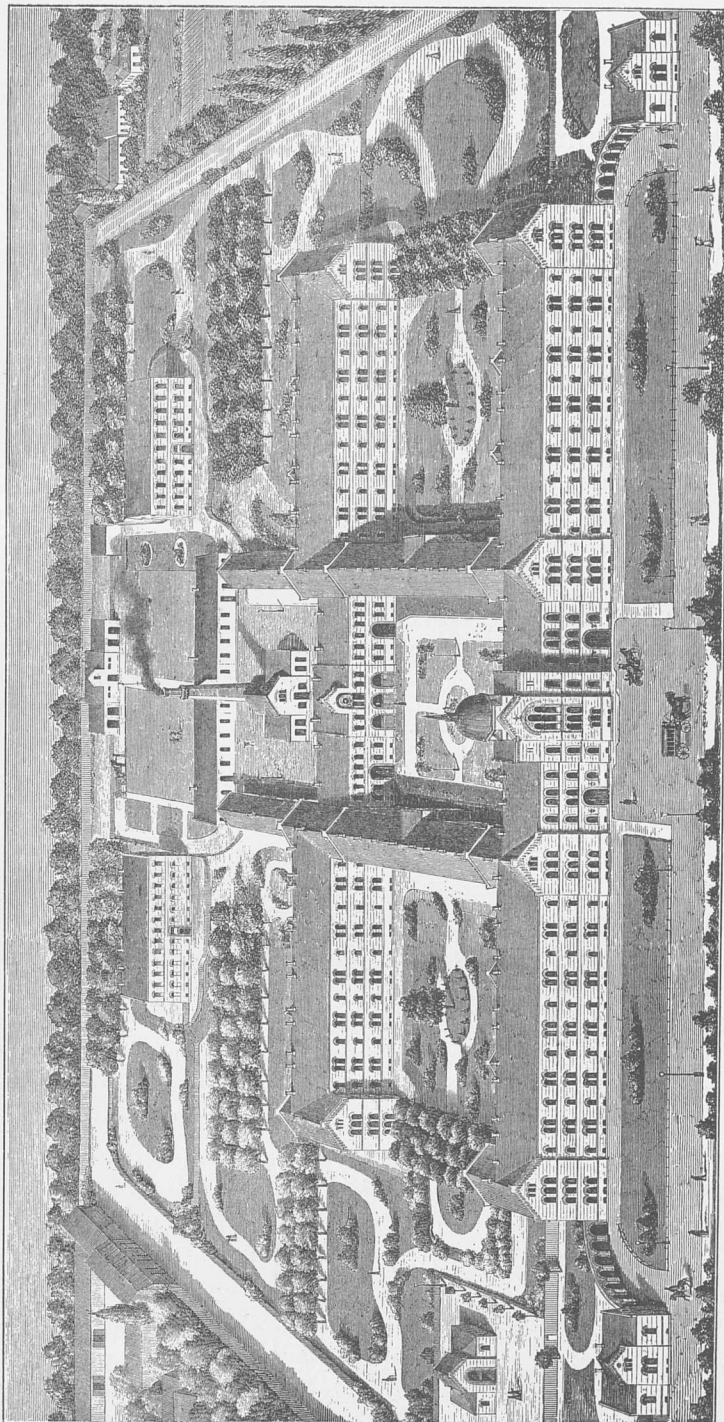
Hansen modtog straks Komiteens Opfordring til at udarbejde Tegninger og Overslag saavel til det større som til det mindre Hospital. I Løbet af et halvt Aar var Planerne færdige og havde vundet alle Autoriteters udelte Bifald. Arkitekten fik udbetalt Førstepremierne for begge Planerne, ialt 1600 Rdlr., af hvilket Beløb han dog selv skulde afholde Udgifterne ved en Rejse til Frankrig og Belgien for at gøre sig bekendt med moderne Varme- og Ventilationsindretninger. Indenrigsministeriet frafaldt nu sine Indvendinger mod Hospitalets Størrelse, og Justitsministeriet gav Dispensation fra Byggeloven med Hensyn til Bygningens Højde, der paa flere Punkter vilde overskride den i Loven tilladte. Overslaget lød paa 928,000 Rdlr. foruden Udgifter til Terrænets Regulering, til Anlæg af Varme- og Ventilationsapparater og til Inventar, og Borgerrepræsentationen bevilgede i Maj 1858 de første 800,000 Rdlr. til Arbejdets Udførelse.

I September 1858 stillede Hansen sine Betingelser for at paatage sig Hospitalets Opførelse: han forlangte som Honorar 1½ p. Ct. af den anslaaede Bygningssum, udbetalt med 200 Rdlr. maanedlig fra den 1. November at regne og Resten ved Arbejdets Afslutning. Af dette Honorar skulde han selv afholde alle Udgifter til Tegninger og Overslag, medens Kommunen skulde lønne en Konduktør og andre fornødne Tilsynsmænd ved Arbejdet. Hansen forbeholdt sig dog Indflydelse paa Antagelsen af alle Tilsynsmænd og Haandværkere ligesom paa Valget af Bygningsmaterialier.

Magistraten gik villigt ind paa disse Vilkaar, og de første 200 Rdlr. udbetaltes Hansen den 1. November 1858. Arkitekt Beckmann blev antaget som Konduktør ved Bygningens Opførelse, Professor Hummel paatog sig at udarbejde Planen til et Opvarmnings- og Ventilationssystem, og det hele Arbejde henlagdes under Borgmesteren for Magistratens 4. Afdeling, Etatsraad E. D. Ehlers.

Medens det store Byggearbejde skred fremad, fortsatte Komiteen sine Forhandlinger. Det var nu Hospitalets Benyttelse og Administration, der skulde afgøres.

De to Læger holdt principielt paa, at det nye Hospital fremtidig skulde optage alle de Patienter, som hidtil var bleven henviste til Almindelig Hospital, saaledes at dette helt kunde ophøre med at være Sygehospital. De andre Komitemedlemmer fremhævede dog det ønskelige i at udelukke visse Arter af Sygdomme fra Kommunehospitalet, dels for at spare nogen Plads, dels og især for at hæve Hospitalets Anseelse i det almindelige Omdømme og overvinde den Uvilje mod at komme paa Hospitalet, som bestandig havde været til Stede over for den ilde ansete Institution i Amaliegade. Til Forhandlingerne herom tilkaldtes de to Overlæger Engelsted og Aare-

Fugleperspektiv af Kommunehospitalet.
Efter de i 1870 udgivne Planer og Tegninger.

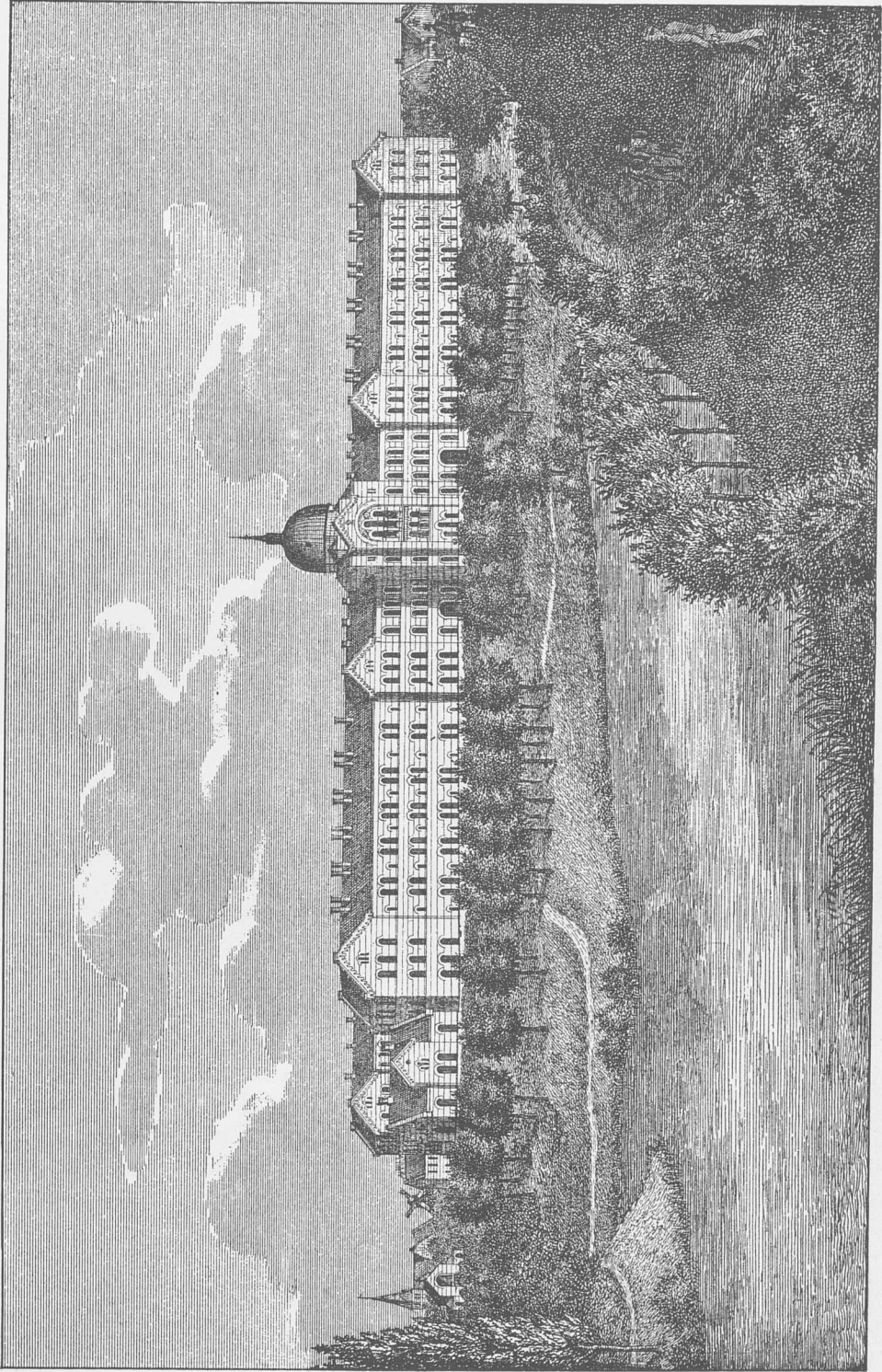
strup til Komiteens Møder, og da ogsaa disse var stemte for en Sondring af Patienterne, enedes man om at udelukke følgende Grupper fra det nye Hospital:

- 1) Løstlige Fruentimmer, der var indlagte til Observation.
- 2) Fritliggende Patienter med Fnat, Skurv eller Utøj.
- 3) Almissemlemmer med uhelbredelige Sygdomme.

Trods Reduktionen vedtoges det straks at montere alle 800 Senge med fuldt Tilbehør. Monteringens var anslaaet til at koste 150,000 Rdlr., hvori dog vilde fragaa det, som kunde bruges af Inventaret paa Almindelig Hospital.

Med Hensyn til Administrationen var der Enighed om, at Borgmesteren for Magistratens anden Afdeling skulde have den øverste Ledelse. Professor Levy holdt paa, at der ved hans Side skulde staa et lægekyndigt Raad. Men herimod gjorde Magistratens Repræsentant gældende, at Administrationens medicinske Konsulent maatte være Stadslægen. Derimod anbefalede Raadmand Holm, at der tillagdes den paa Hospitalet boende Overlæge en særlig Indflydelse paa Administrationen fremfor de andre Overlæger; men dette modsatte de to lægekyndige Komitémedlemmer sig, idet de holdt paa, at alle Overlægerne i enhver Henseende burde stilles ens. Et Forslag om at ansætte en lægekyndig Forstander blev ligeledes forkastet, og det vedtoges da, at den daglige Administration blev overdraget til en ikke lægekyndig Forstander, medens alt, hvad der vedkom Sygeplejen og Sygebehandlingen, henhørte under Overlægerne. Disse dannede i Forening et Lægerraad, der en Gang maanedlig samledes til Møde med Borgmesteren og Hospitalsforstanderen.

Overlægerne skulde ansættes paa 6 Aar ad Gangen, men kunde genvælges. Lønnen var for de tre 1000 Rdlr. aarlig, for den fjerde 800 Rdlr. og fri Bolig. Det skulde forbydes Personalet at modtage Dusører; hvis nogen Patient ved sin Udskrivning fra Hospitalet vilde betænke Personalet med en Gratifikation, skulde denne erlægges paa Kontoret. — Til allersidst drøftedes Spørgsmaalet om Anskaffelse af Medicin. Det blev overdraget Komiteens Formand at søge oplyst, hvorvidt Kommunen havde Ret til uden videre at overføre den Dispensationsanstalt, som i sin Tid havde været etableret paa Almindelig Hospital, men som var bleven nedlagt i 1851, til Kommunehospitalet. I saa Fald skulde Forholdet ordnes efter et af Cand. pharm. Tvede fremsat Forslag; i modsat Tilfælde skulde der sluttes Kontrakt med en af Byens Apothekere om Levering af alle Medikamenter, men saaledes, at han paa selve Hospitalet holdt det fornødne Personale til der at tillave Medikamenterne. Apotheker Groth tilbød straks at levere Medikamenter til Hospitalet med en Rabat af 50 pCt. Men den ende-

Kommunehospitalet set fra Rosenborg Bastion.
Efter Illustreret Tidende 1861.

lige Ordning blev dog den, at der paa Hospitalet ansattes en Dispensator med 500 Rdlr. i Løn og fri Bolig.

Medens Komiteens Forhandlinger stod paa, havde Cand. med. E. N. Feveile udsendt et Skrift med »Opfordring til Københavns Kommunalbestyrelse betræffende Oprettelsen af en Afdeling for homøopatisk Lægebehandling paa det nye Kommunehospital«. Borgerrepræsentationen vedtog med 19 Stemmer mod 9 at opfordre Komiteen for Hospitalets Opførelse til at imødekomme Feveiles Andragende. Men

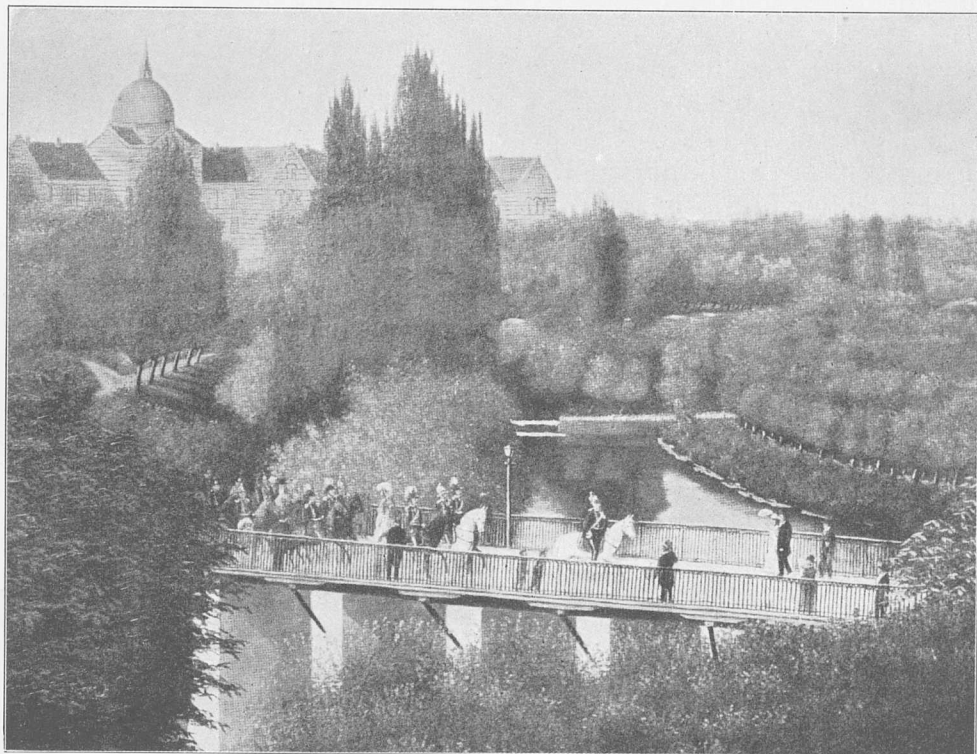
Kommunehospitalet og Indkørselen til Rørholm.

Efter Fotografi 1864.

Magistraten kunde ikke slutte sig til denne Opfordring, og Komiteen tog intet Hensyn til den. — Samme Skæbne havde et Forslag fra Dr. Brandes om Oprettelse af en egen Afdeling for Brystsyge.

Byggearbejdet var imidlertid skredet rask fremad. Den 1. September 1860 holdtes det festlige Rejsegilde, og den næste Sommer var Bygningens Ydre i det væsentlige færdigt, saaledes som det ses paa et Billede i Illustreret Tidende for 30. Juni 1861, hvor den mægtige Bygning rager op i de endnu uordnede Omgivelser. I Løbet af de næste to Aar blev det indvendige gjort færdigt, og Bygningen kom da til at rumme ialt 844 Sygepladser, deraf 759 ordinære Sygesenge, 41 Offi-

ciantværelser og 44 Celler. Varme- og Ventilationsapparaterne leveredes af Firmaet Gamst & Lund efter Anvisning af Professor Hummel, der ligeledes forestod Dampmaskinens Anlæg. Hospitalets Styrelse og Virkemaade ordnedes, som det af Komiteen allerede i det væsentlige var foreslaaet, og nu udarbejdedes de detaillerede Regulativer og Instrukser for de forskellige Funktionærer. I Løbet af Sommeren 1863 var det store Arbejde, som ialt havde kostet henved $1\frac{1}{2}$ Million Rdlr., tilendebragt.

Udsigt over Glaciet og Slotsgraven med Kommunehospitalet i Baggrunden.
Frederik VII rider over Broen.

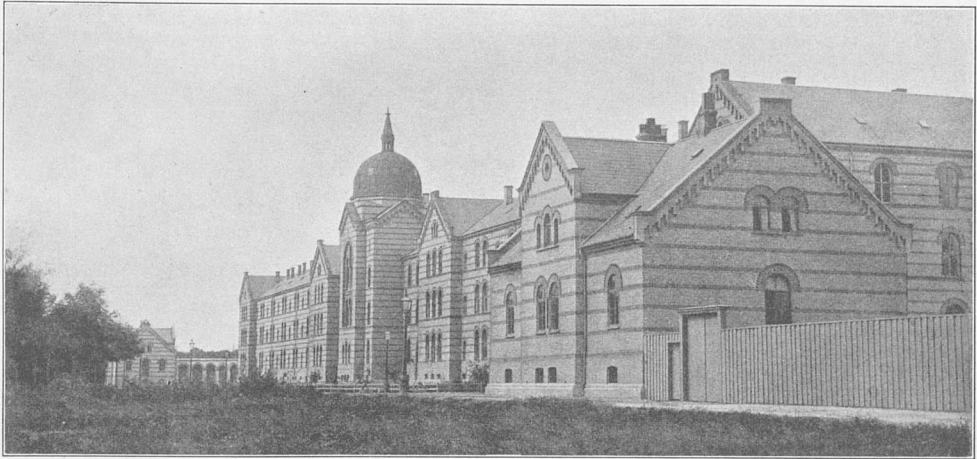
Efter et samtidigt Maleri.

Hospitalsbygningen stod da, som vi ser den endnu, — en langagtig Firkant, der omslutter tre beplantede Gaardsrum. Bygningens Façade er $342\frac{1}{2}$ Alen lang. Den er holdt i en enkel, alvorlig Stil, som passer godt til Bygningens Bestemmelse. Der er anvendt meget faa arkitektoniske Prydelser, og de store Flader brydes kun af de fremspringende Midt- og Endepartier. I Midtpartiet findes de store Hovedportaler og over dem Kirken med Kuppel og Spir. Bygningens Grundtone er Stenenes gule Farve, oplivet af røde Murstensbaand.

Bagved Hovedbygningen ligger Maskinhuset med sin Dampskorsten, Vaskeribygningen og Linnedmagasinet og endnu længere tilbage to fuldstændig isolerede Huse, det ene bestemt til Optagelse af Patienter med farlige smitsomme Sygdomme, det andet til urolige Sindsyge. Hospitalet blev — skønt det ikke var forudsat i Programmet for dets Opførelse — helt igennem forsynet med Waterclosets.

Størstedelen af Hospitalets Personale blev ansat fra 1. Septbr. 1863. Den 2. Septbr. blev Hospitalet taget i Øjesyn af Kong Frederik VII, og i de følgende fjorten Dage stod det aabent for Besøg af Publikum. Den 19. Septbr. blev det taget i Brug ved Modtagelse af Patienter fra Byen, og Dagen efter overflyttedes de første syge fra Almindelig Hospital. Ved Udgangen af Oktober Maaned var Overflytningen tilendebragt, efter at 450 Patienter havde forladt den gamle Anstalt og dens Filialer. Den 18. Oktbr. var Kommnehospitalets Kirke bleven indviet af Sællands Biskop, og det store Foretagende var saaledes ført til en lykkelig Ende. Baade af danske og fremmede blev det udtalt, at København nu var i Besiddelse af det smukkeste og hensigtsmæssigste Hospital i Europa.

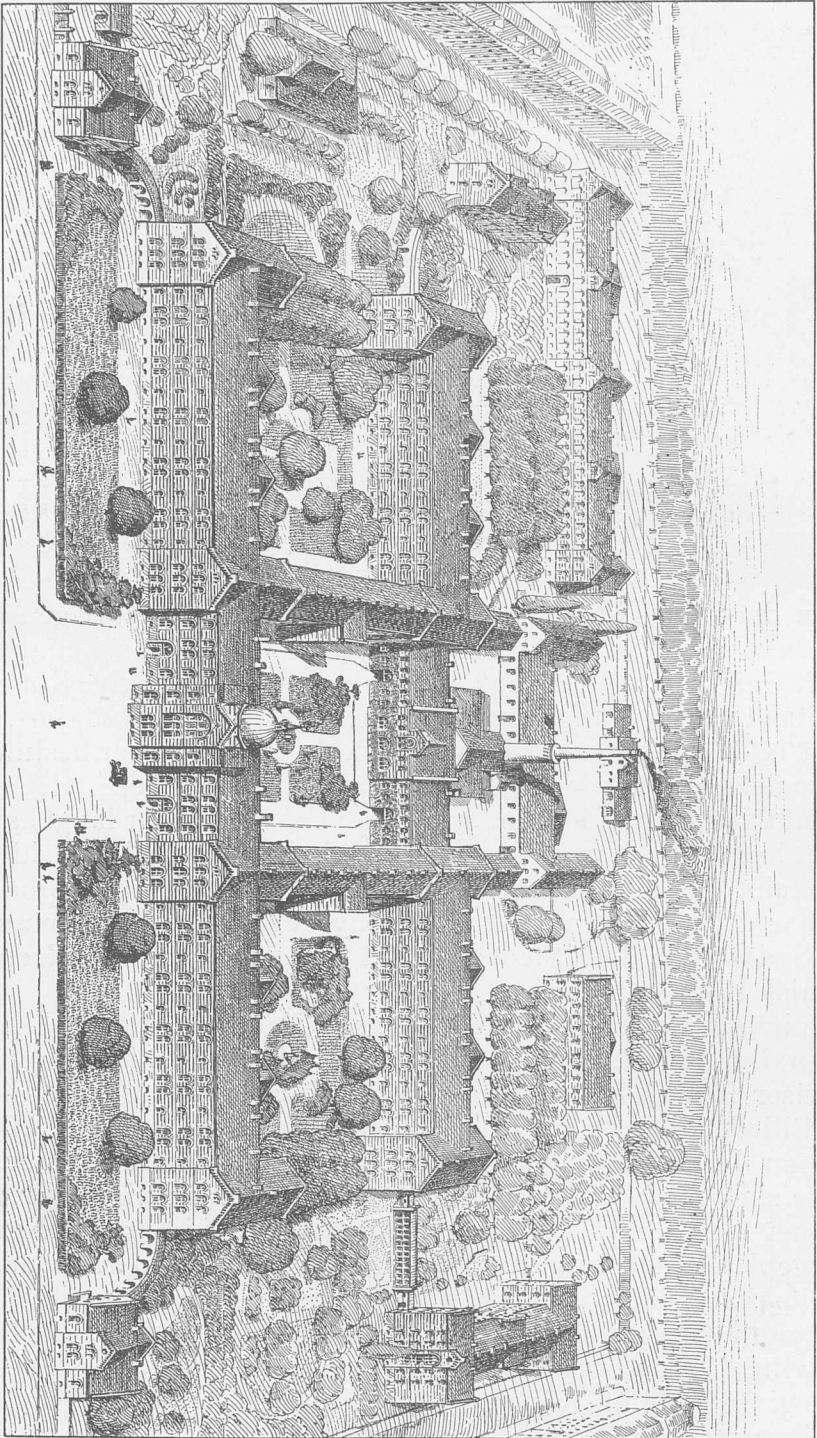

KOMMUNEHOSPITALET I KØBENHAVN 1863—1913

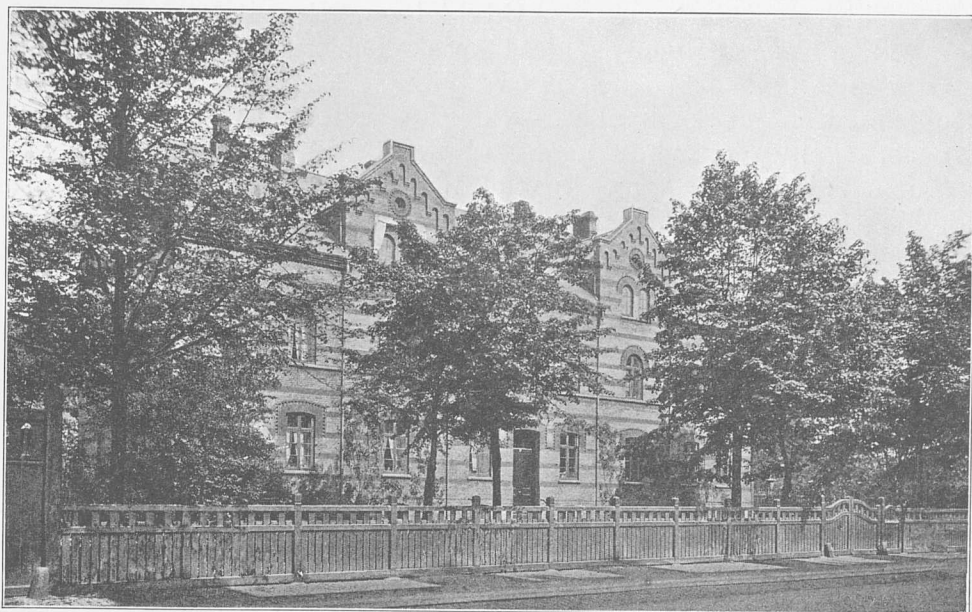
VAR det i sin Tid, saaledes som det fremgaar af forrige Afsnit af nærværende Skrift, forbundet med betydelige Vanskeligheder at naa til Enighed om, hvilken Beliggenhed man skulde give Kommunehospitalet, saa har til Gengæld Erfaringen fuldtud godtgjort, at det var et lykkeligt Valg, der blev truffet, da man omsider besluttede at opføre det paa Sortedamsagrene ved Østerfarimagvej.

Skønt Byen nemlig har undergaaet en Udvikling, der langt har oversteget, hvad man kunde forudse for et halvt Aarhundrede siden, har Hospitalet dog i alt væsentligt bevaret sin frie Beliggenhed. Mod Nordvest har det været beskyttet mod Bebyggelse ved Sortedamssøen, og mod Sydøst har det i Stedet for det tidligere Fæstningsglacis faaet Botanisk Have som Genbo.

Hospitalets Bygningskompleks har i Tidens Løb været Genstand for en Del Udvidelser. Ved at sammenligne omstaaende Billede, der viser Hospitalet i Fugleperspektiv i dets nuværende Skikkelse, med Billedet Side 49, der viser Hospitalet i dets oprindelige Skikkelse, vil man let blive opmærksom paa, hvilke større Forandringer der er sket med Hospitalets Ydre. Af helt nye Bygninger er der tilkommet to, nemlig en Funktionærbygning mod Bartholinsgade og en Sygeplejerskebygning mod Gammeltoftsgade; men desforuden har Hospitalet ved Tilbygninger til nogle af de oprindelige Bygninger været Genstand for en Del Udvidelser. Dette gælder saaledes med Hensyn til Pavillon I (den oprindelige Cellebygning), Operationsstuerne, det patologiske Institut, Kedel- og Maskinhuset, Vaskeribygningen og Badebygningerne. Endvidere er der sket forskellige mere interne

Fugleperspektiv af Kommunehospitalet i 1913. (Efter Tegning af Stadsarkitekten.)

Funktionærbygningen.

Sygeplejerskebygningen.

Bygningsforandringer, hvoriblandt skal nævnes Indretning i Kælderen under Kandidatgangen af et særligt Køkken for Patienter og Funktionærer i bedste Pleje.

Jævnside med de nysnævnte Udvidelser af Hospitalet er der gaaet forskellige Forbedringer paa det tekniske Omraade, og naar det, saa godt som Tilfældet er, i det Hele er lykkedes at holde Hospitalet paa Højde med Tidens Fordringer, skyldes det vel for en stor Del de Mænd, Læger, Ingeniører, Arkitekter og administrative Embedsmænd, der gennem Tiderne har været knyttet til Hospitalet, men det taler dog først og fremmest til Ære for Kommunalbestyrelsen, der altid har vist en beundringsværdig Rundhaandethed, naar der har været Spørgsmaal om at yde Bevillinger til Gavn for de Syge.

Som allerede tidligere anført bestod Hospitalet oprindelig af 4 Afdelinger, nemlig 1 kirurgisk, 2 medicinske og 1 Afdeling for Hud- og Kønssygdomme. Nu findes der 6 egentlige Sygeafdelinger, nemlig 2 kirurgiske, 2 medicinske, 1 Hud- og Kønssygeafdeling og 1 Sindssyge- og Nerveafdeling, hvorhos en mindre Afdeling for Patienter med Øre- og Halssygdomme samt Øjensygdomme; en i 1911 i en Del af 4. Afdelings Lokalteter midlertidig indrettet Afdeling for Patienter med medicinske Sygdomme skal kun nævnes for Fuldkommenhedens Skyld. Hospitalet har ialt ca. 1000 Sengepladser.

KOMMUNEHOSPITALET'S ADMINISTRATION

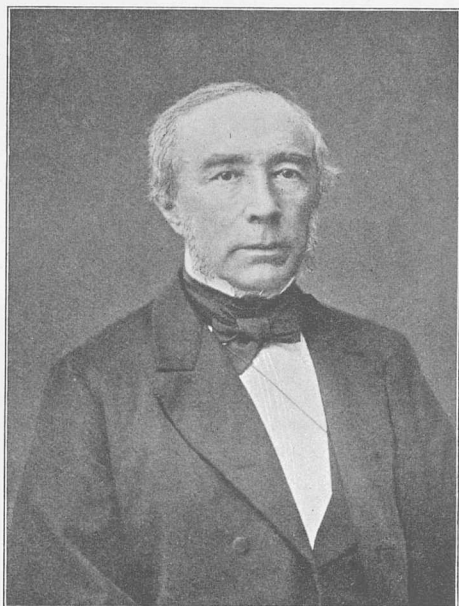

J. C. J. Gammeltoft.

J. F. Schlegel.

Bestyrelsen af Kommunehospitalets Anliggender er nu som ved dets Oprettelse henlagt under Borgmesteren for Magistratens 2. Afdeling.

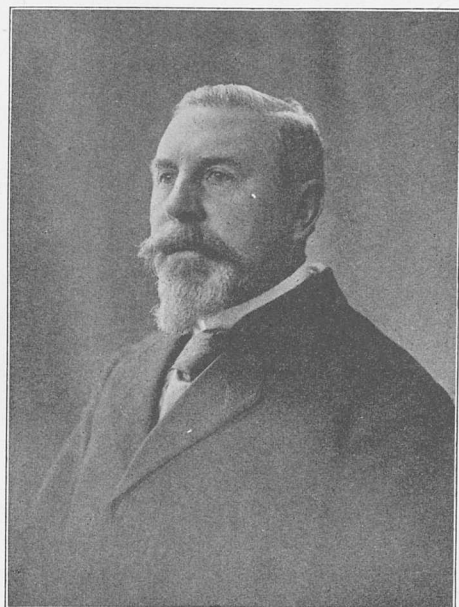

C. E. Fenger.

L. C. Borup.

Hospitalets første Borgmester var J. C. J. Gammeltoft, der beklædte Embedet som Borgmester for Magistratens 2. Afdeling fra 1860—73, derefter fulgte J. F. Schlegel fra 1873—75, C. E. Fenger fra 1875—83, L. C. Borup fra 1883—1903. Efter denne overtog den nuværende Borgmester J. Jensen Embedet som Borgmester for nævnte Magistratsafdeling.

J. Jensen.

I samme Periode har 7 Raadmænd været knyttet til Magistratens 2. Afdeling, nemlig J. A. Bech (1859—66), J. F. Schlegel (1866—73), J. F. Hansteen (1873—76), A. H. Worsaae (1877—86), H. N. Fusing (1887—90), C. Wassard (1890—1902) og H. Hage (siden 1902).

Om Hospitalets Bestyrelse hedder det i det oprindelige Regulativ:

»Borgmesteren for Magistratens 2.

- »Afdeling har den øverste, afgørende Ledelse af Hospitalets Anliggender.
- »I økonomisk og administrativ Henseende udgør Hospitalet en
- »Enhed, i lægelig Henseende er Hospitalet delt i 4 Afdelinger, nemlig 1 kirurgisk, 2 medicinske og 1 Hudsygeafdeling. Patienterne
- »i Epidemibygningen og i Cellebygningen henhøre under de respektive Afdelinger.
- »Under Borgmesteren sorterer i sideordnet Stilling en Forstander og Hospitalets Overlæger.
- »Under Forstanderen henlægges den hele daglige Administration og Økonomien.
- »Under Overlægerne, der hver har sin Afdeling, henlægges udelukkende alt, hvad der vedkommer Sygebehandlingen og Sygeplejen.
- »For at tilvejebringe den fornødne Enhed i Hospitalets Bestyrelse i lægelig Henseende danne samtlige Overlæger et Lægeraad.
- »Lægeraadet samles regelmæssigt en Gang maanedlig med Borgmesteren og Hospitalets Forstander for at forhandle Hospitalets Anliggender.

Fra sin første Begyndelse har der saaledes i det væsentlige været tilsigtet samme Ledelse af Hospitalsvæsenet som nu, idet der dels oprettedes et raadgivende Lægeraad, dels i Spidsen for Administrationen stilledes en ikke-lægekyndig Embedsmand. Siden da er Hospitalsvæsenet vokset, og de to Faktorer har ogsaa været undergivet Udviklingens Lov. Lægeraadets Medlemsantal er stadig vokset, efterhaanden som nye kommunale Hospitaler er komne til, og Forstanderstillingen er i Tidens Løb, alt eftersom der henlagdes flere Hospitaler under den, forandret først (i 1885) til en Inspektørstilling og senere (i 1898) til en Direktørpost med Lønning i Kommunens første Lønningsklasse.

Hospitalsdirektøren har nu til Assistance til Udførelse af sit Hverv et selvstændigt Kontorpersonale med Kontorer, der ved deres Beliggenhed paa den saakaldte Overlægegang er adskilte fra de egentlige lokale Hospitalskontorer, men alt dette er kun en Udvikling, der er foraarsaget ved Byens og dermed Hospitalsvæsenets Vækst; der er intet væsensforskelligt fra den Ordning, der planlagdes i 1863.

Udviklingen er i øvrigt foregaaet paa følgende Maade:

Efter Øresundshospitalets og Blegdamshospitalets Opførelse fastsatte Magistraten ved Skrivelse af 17. Oktober 1883, at Lægeraadet, efter at Kommunehospitalet, Blegdamshospitalet og Øresundshospitalet var bleven underlagt en fælles Administration, nemlig Forstanderen paa Kommunehospitalet, vilde blive forøget med Overlægen

ved Blegdamshospitalet og Lægen ved Øresundshospitalet. Da Vestre Hospital opførtes i 1884, blev dettes Overlæge ligeledes Medlem af Lægeraadet, medens Administrationen af Hospitalet henlagdes under Forstanderen paa Kommunehospitalet, og paa samme Maade forholdtes der med det i 1901 opførte Boserup Sanatorium, idet dette ved Borgerrepræsentationens Beslutning af 22. April 1901 »henlagdes under Hospitalsdirektøren paa Kommunehospitalet, dog saaledes at denne af praktiske Grunde med Hensyn til den daglige og lokale Administration repræsenteres af Inspektøren paa St. Hans Hospital. Overlægen paa Sanatoriet blev samtidig Medlem af Lægeraadet.« Da Sundby Hospital og Balders Hospital kom til henholdsvis i 1901 og 1902, henlagdes disses Administration under Hospitalsdirektøren, medens de respektive Overlæger blev Medlemmer af Lægeraadet. Og paa ganske samme Maade er nu Bispebjerg Hospital henlagt under Hospitalsdirektørens Ressort, hvorhos dets Overlæger er indgaaet som Medlemmer af Lægeraadet (Hospitalsraadet).

Det vil allerede af det foranstaaende fremgaa, i hvilken Grad Hospitalsadministrationens og Lægeraadets Omraade i Tidens Løb er vokset. Medens der i 1863 kun fandtes et enkelt Hospital med lidt over 800 Sengepladser, er der nu under Hospitalsdirektørens Administration henlagt 8 større og mindre Hospitaler med ca. 3200 Sengepladser, nemlig:

Kommunehospitalet	1008	Sengepladser
Øresundshospitalet	538	»
Blegdamshospitalet	440	»
Rudolph Berghs (Vestre) Hospital	184	»
Boserup Sanatorium	152	»
Sundby Hospital	109	»
Balders Hospital	76	»
Bispebjerg Hospital	700	»

Ialt . . . 3207 Sengepladser

Denne betydelige Vækstinden for Hospitalsvæsenet har naturligvis af født visse Reforme inden for Hospitalsadministrationen og Lægeraadet. Medens Hospitalsdirektøren saaledes indtil 1910 foruden at have Overledelsen af hele Hospitalsvæsenet tillige var lokal Chef (Inspektør) for Kommunehospitalet, tog Magistraten Anledning af Direktørskiftet ved Hospitalsdirektør Gredsteds Død til at faa dette Forhold ændret.

Ved Borgerrepræsentationens Beslutning af 4. Juli 1910 vedtoges derfor: »at Hospitalsdirektørens Embedsomraade fremtidig bestemmes saaledes, at han — under Borgmesteren for Magistratens 2den Afdeling — har den administrative og økonomiske Overledelse af

J. F. Andersen.

at den lokale Ledelse besørages af en under Hospitalsdirektøren sorterende Inspektør eller Forvalter (alt efter vedkommende Hospitals Størrelse), medens Overledelsen af samtlige Hospitaler paahviler Hospitalsdirektøren.

I Tidsrummet fra 1863—83 var J. F. Andersen Forstander for Kommunehospitalet. Han afløstes af H. V. S. Gredsted, der beklædte Embedet indtil sin Død i 1910, først som Forstander, senere som Inspektør og derpaa som Direktør for de under Magistratens 2. Afdeling sorterende Hospitaler. Efter Gredstedes Død udnævntes K. M. Nielsen til Direktør for Kommunens Hospitalsvæsen.

Embedet som Ekspeditionssekretær har i 1906—10 været beklædt af den nuværende Direktørcand. polit. K. M. Nielsen, siden 1910 af cand. juris V. Hempel.

samtlige de under Magistratens 2. Afdeling hørende Hospitaler (undtagen St. Hans Hospital)«.

Denne Ordning stadfæstedes af Indenrigsministeriet den 28. Juli 1910. Samtidig med den nævnte Ændring af Hospitalsdirektørens Embedsomraade fandt der en anden Forandring Sted indenfor Kommunehospitalets Administration, idet den hidtil værende Stilling som Kontorchef inddrogtes og afløstes af en Post som Inspektør ved Kommunehospitalet, medens det i 1906 oprettede Embede som Ekspeditionssekretær henlagdes til Hospitalsdirektørens Kontor.

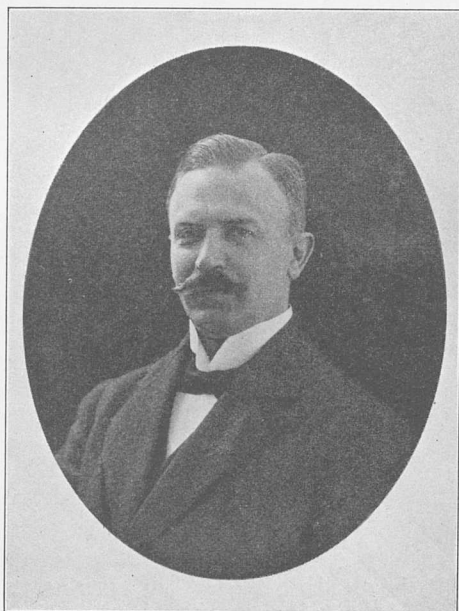
Den administrative og økonomiske Ledelse af de førnævnte 8 Hospitaler er herefter ordnet saaledes,

H. V. S. Gredsted.

Samtidig med den nysnævnte Reform inden for Administrationen fandt der en Omordning af Lægeraadet Sted. I 1863 bestod dette kun af 4 Lægechefer, medens det efterhaanden er vokset til nu at bestaa af 25 Lægechefer. Paa ovennævnte Borgerrepræsentationsmøde vedtoges et Forslag fra Lægeraadet, hvori det blandt andet hedder: » . . . Under hver Lægechef henlægges, hvad der paa dennes Hospital, Hospitalsafdeling, Klinik eller Laboratorium vedkommer Sygebehandlingen, Sygeplejen og Laboratoriearbejdet.

For at tilvejebringe den fornødne Enhed i Hospitalernes Ledelse

K. M. Nielsen.

danner samtlige Lægechefer i Forening med Borgmesteren og Raadmanden for Magistratens 2. Afdeling, Stadslægen og Hospitalsdirektøren et Hospitalsraad. Dette samles mindst een Gang om Aaret (i November) for at forhandle Hospitalernes Anliggender i Almindelighed og gennemgaa Forslag til Hospitalernes Budget for det følgende Aar. Hospitalsraadets Formand er Borgmesteren for Magistratens 2. Afdeling, der indkalder Raadet til Møde, saa ofte han finder Anledning dertil.

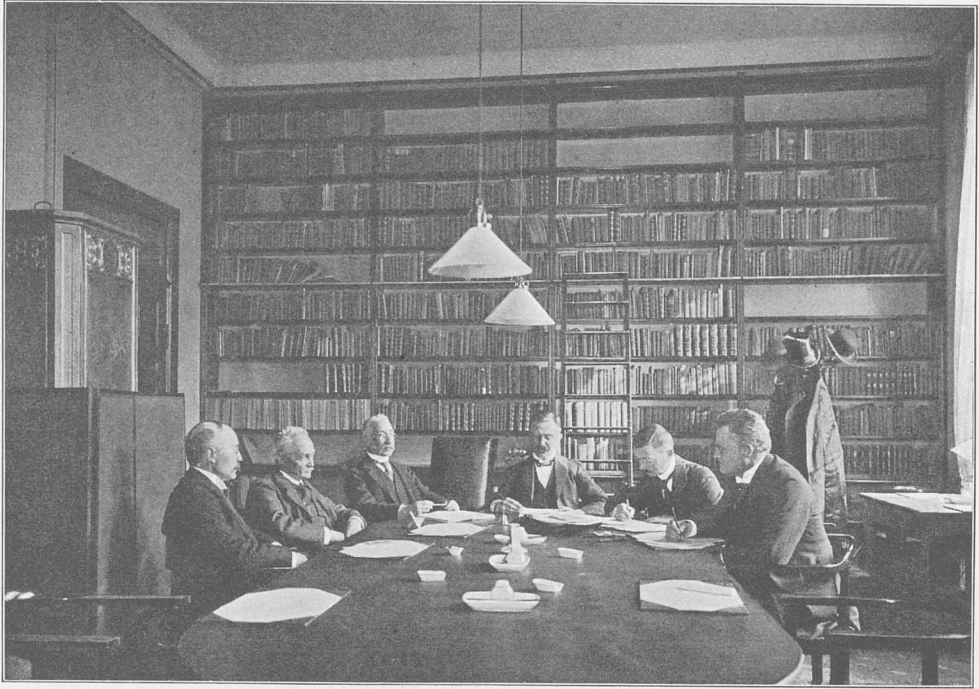
Hospitalsraadet vælger paa Aarsmødet i November 4 Lægechefer, der for det følgende Aar sammen med Hospitalsdirektøren danner et staaende Udvalg (Hospitalsraadsudvalget). Dette holder Møde

mindst een Gang hver Maaned, og i øvrigt saa ofte et Medlem fremsetter Ønske derom for Hospitalsdirektøren. Denne indkalder Møderne og leder Forhandlingerne, men deltager ikke i Afstemninger. Ved Møderne føres en Protokol af en dertil antagen Sekretær. Protokollen underskrives af samtlige tilstedeværende Medlemmer.

Hospitalsraads-Udvalget afgiver Betænkning om alle de Sager, der forelægges det af Magistraten. Det kan derhos selv tage Initiativet til Foretagelse af Sager, der angaar en Flerhed af Hospitaler, eller som skønnes at have særlig Betydning for et enkelt Hospital eller en Hospitalsafdeling, hvis Lægechef da tilkaldes af Udvalget til en saadan Sags Behandling. Desuden kan hver enkelt Lægechef forelægge Udvalget Spørgsmaal til Drøftelse.

Udvalgets Betænkning indhentes om Sager af almindelig eller principiel Betydning for Hospitalsvæsenet.

Hospitalsdirektøren holder som Regel en Gang hver Maaned Møde med de enkelte Hospitalers Lægechefer og administrative Ledere

Hospitalsraadsudvalget holder Møde.

for at drøfte det vedkommende Hospitals særlige Forhold. Der føres en kortfattet Protokol over, hvad der passerer i saadanne Møder.»

Ved den foran skildrede Ordning har man tilstræbt i videste Omfang at frembringe den fornødne Samvirken mellem de lægelige og de administrative Chefer.

KOMMUNEHOSPITALET'S FORSKEL- LIGE AFDELINGER, KLINIKKER M. M.

FØRSTE AFDELING

VED de Beslutninger, der i Sommeren 1863 var tagne af Magistraten om Benyttelsen af Kommunehospitalets Bygninger, og ved Afgørelse af Lægeraadet ved samme Tid blev det fastslaaet, at Hospitalets 1. Afdeling for kirurgiske syge skulde raade over Sygestuerne i Forbygningens 1. Sal (2. Etage) nemlig Operationsstuen i Midtpartiet ud mod Farimagsgade (den Gang Farimagsvej) med tilstødende Værelser og dertil de to Korridorer med Stuerne 17—35 for Mænd og Stuerne 18—36 for Kvinder, henholdsvis i den nordre og den søndre Ende af Etagen. Disse Stuer var den Gang beregnede paa at skulle rumme ialt 135 Senge. Desuden skulde Afdelingen i Fællesskab med de andre 3 Afdelinger (2. og 3. Afdeling for indre Medicin og 4. Afdeling for Hudsygdomme og veneriske Sygdomme) have Adgang til Enestuerne og til de saakaldte Reservestuer beliggende ved Hjørnerne mellem Enestuekorridorerne og Bagbygningen paa 1. og 2. Sal (2. og 3. Etage).

Patientbelægningen paa Afdelingen paabegyndtes den 19. September, idet man paa dette Tidspunkt dels modtog Patienter fra Byen, dels overflyttede Patienter fra den kirurgiske Afdeling paa det gamle Alm. Hospital i Amaliegade, hvis Overkirurg, den 61aarige Larsen, trak sig tilbage, medens hans Reservekirurg, Withusen, overtog Kommunehospitalets kirurgiske Afdeling.

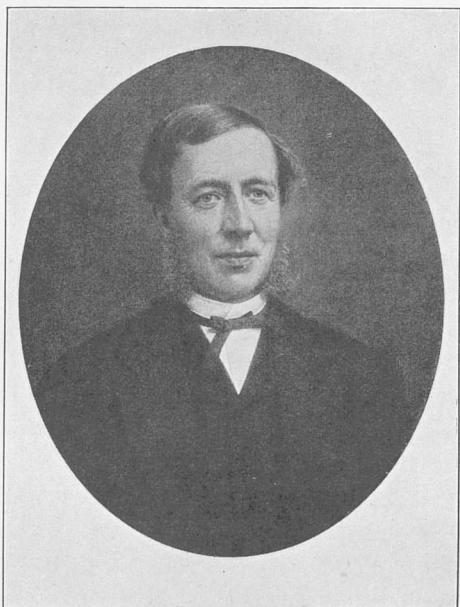
Withusen (f. 1822) stod paa dette Tidspunkt med alle ønskelige Kvalifikationer til at overtage Ledelsen af denne paa hin Tid største kirurgiske Hospitalsafdeling i Landet. Opvokset under Faderens, den bekendte ældre Withusens Paavirkning havde han under sit Studium arbejdet i Kirurgien med Grundighed og varm Interesse.

Fra 1853—55 var han Reservekirurg paa Frederiks Hospital. I 1854 tabte han ganske vist overfor Saxtorph i Konkurrencen om Lektoratet i Kirurgi. Men han fortsatte sine Studier, var kirurgisk Prosektor under Stein og som anført Reservekirurg under Larsen (fra 1860—63), og gjorde paa Kommunehospitalet ved sin Grundighed i Arbejdet og sin solide Dygtighed god Fyldest under de vanskelige Vilkaar, han hurtigt efter sin Ansættelse kom ind i, og som maaske bidrog sit til, at han allerede efter 4 Aars Virksomhed blev Invalid (Apoplexi) og efter 5 Aar maatte søge sin Afsked (1868), hvorefter han endnu kun levede til 1874.

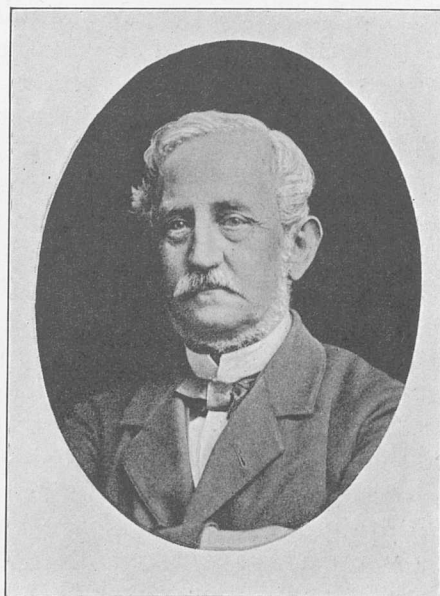
De nævnte vanskelige Forhold var Afdelingens Overbelægning kort efter dens Træden i Virksomhed, hidrørende fra den snart efter Hospitalets Begyndelse opstaaede slesvigske Krig, der medførte en ikke ringe Indlæggelse af Patienter. Især skyldtes Overbelægningen den Epidemi af smitsom Øjenlidelse, »den ægyptiske Øjensygdom«, der opstod i Byen i Tilslutning til Krigen og holdt sig i 1864 og nærmeste Aar.

Paa lignende Maade, som 1. Afdeling fik sin store Overbelægning, gik det de to medicinske Afdelinger med indre epidemiske Sygdomme. Man nødsagedes til at inddrage øverste Etage i Bagbygningen, der oprindeligt var tillagt 4. Afdeling, under de to medicinske og 1. Afdeling. Denne fik saaledes en ganske betydelig Udvidelse langt op over de oprindeligt fastslaaede 135 Senge. De inddragne Stuer i Bagbygningen (Bagstuerne) slog dog ikke til, og Afdelingen fik en ny Udvidelse i en Filial, der anlagdes i den Magistraten tilhørende Bygning paa det østlige Hjørne af Amaliegade og Sct. Annæ Plads. Ved disse Udvidelser steg Afdelingen saa stærkt i Størrelse, at den i Slutningen af November 1864 havde en Belægning af 255, ja en enkelt Dag 265. I 1865 havdes et gennemsnitligt Patientantal paa 217 og højeste Antal en enkelt Dag 270. Det blev i Længden uoverkommeligt for Overkirurgen at tilse denne Afdeling personlig for hver Patients Vedkommende — saaledes som Instruksen paa lagde Overlægerne. Til Hjælp paa Filialen paa Sct. Annæ Plads, i Virkeligheden som ledende Læge for denne, ansattes Øjenlægen G. C. H. Lehmann, født 1815, en Mand, der paa hin Tid stod som den første Ofthalmolog her hjemme, og den, der forud for nogen anden havde skabt Specialkonsultation for Øjenpatienter. Lehmanns Virksomhed i Filialen aflastede Overkirurgen i nogen Grad, men Belægningen inde paa Hovedafdelingen var dog temmelig overvældende — saaledes for Aarene 1864 og 1865 nær op imod 1900 Patienter om Aaret, medens det samlede Patientantal — Hovedafdeling og Filial — i 1865 naaede op mod 2400.

Af de ca. 1900 Patienter var de 620 øjenlidende, Resten saadanne Patienter, som den Gang kom ind paa kirurgiske Afdelinger, som bekendt væsentlig omfattende den rent ydre Kirurgi, Lemmernes, Skelettets, Hovedets Kirurgi, udvendige Svulster, Blærens og Urinrørets Sygdomme, Brok, enkelte Lidelser af nedre Ende af Tarmen, medens hele den Del af Kirurgien, som nu spiller saa stor en Rolle paa de kirurgiske Afdelinger, Underlivskirurgien og Brysthulens Kirurgi, kun spillede en meget ringe Rolle. Derimod indlagdes den Gang Strubehostepatienterne paa den kirurgiske Afdeling, og Tracheo-

C. D. Withusen.

G. C. H. Lehmann.

tomien, indført her i Landet af Larsen paa Alm. Hospital, var hyppig paa 1. Afdeling.

Overhovedet opereredes der ikke ganske lidt paa Afdelingen, selv om det naturligvis er forsvindende mod den nuværende Virksomhed paa Operationsstuen. For Maanederne fra September 1863— ultimo 64 er opført 213 Operationer.

Af Operationerne var en stor Mængde, hvad vi nu kalder »smaa«, men der var som sagt talrige Tracheotomier, ikke faa Amputationer, ja en den Gang her i Landet næsten ganske ukendt Operation, Ovariotomien, findes opført med et Tilfælde i 1864 — iøvrigt døde Patienten, og efter dette Uheld, der er næsten samtidigt med Howitz's første Tilfælde, afholdt man sig paa 1. Afdeling i mange Aar fra Ovariotomien.

Ser man paa Sundhedstilstanden paa Afdelingen, kan man ikke sige andet, end at den var ret tilfredsstillende. Antallet af Rosentilfælde var om ikke ganske ringe, dog heller ikke overvældende og Tilfældene var ikke svære. Pyæmier og Septichæmier var ikke talrige og forekom næsten kun ved Tilfælde, der indbragtes fra Byen med Infektionen. Derimod var det en Undtagelse, at en frisk Operation blev Udgangspunkt for en alvorligere endsige skæbnesvanger Saarinfektion. Det er med Grund, at Withusen i hver Aarsberetning kom tilbage til Afdelingens gode Sundhedstilstand trods den store Overbelægning, idet han — naturligt for hin Tid — regnede efter Dødeligheden af de saakaldte Hospitalssygdomme, hvilken kun var ringe. Derimod var Saarhelingene, set med Nutidsøjne, ikke gode. Medens mindre Saar ikke sjældent helede primært, forløb større Saar næsten altid under Suppuration, og alvorlige Komplikationer truede derfor altid.

Withusen kom ikke til under sit Arbejde paa Afdelingen at opleve den Listerske Periode, der først inaugureredes samtidig med hans Sygdomsanfald i Efteraaret 1867. Paa den Tid havde cand. med. Harald Philipsen, der var afgaaet fra Hospitalet som Kandidat i Foraaet 1867, foretaget en Rejse til Edinburg, hvor han hos Syme havde set Listers Karbolantiseptik. Ved sin Hjemkomst oversatte han Listers bekendte Artikel i Lancet (21. September) til Ugeskrift for Læger, hvor den fremkom den 23. November 1867; men allerede før Artiklens Fremkomst havde man paa 1. Afdeling, der efter Withusens Sygdom lededes af Reservekirurgen, Holmer, begyndt at anvende Karbolsyre i 1 pCt. vandig Opløsning. Anvendelsen var fra først af søgende og forsigtig, og ofte ser man i Journalerne, at man efter nogen Tids Anvendelse gaar tilbage til det paa Afdelingen meget gængse fra Almindelig Hospital arvede Forbindingsmiddel, Lapisopløsning. I Aarsberetningen for 1867 findes intet om Karbolsyren, først i den for 1868 giver Holmer, der dette Aar igennem var konstitueret som Overkirurg — fast Ansættelse fik han først 1869 — et lille Resumé over Karbolsyrens Anvendelse paa Afdelingen. Under Omtalen af Afdelingens Sundhedstilstand bemærker han, at de gunstige Forhold med Hensyn til »Hospitalssygdomme« først og fremmest skyldes den gennemførte Ventilation (∴ væsentlig aabne Vinduer), for hvilken han nærmere gør Rede, hvorefter han tilføjer: »Hvad dernæst Karbolsyren angaar, da har den nu alt i Aar og Dag været anvendt paa Afdelingen, og jo mere udstrakt Brug, vi have gjort deraf, desto mere have vi vundet Overbevisningen om dens fortrinlige desinficerende Egenskaber; den er derfor nu ogsaa længe an-

vendt efter en stor Maalestok til Forbindinger, til Udsprøjtninger, Udvaskninger af Saar, Rensning af Instrumenter, Vaskevand for Læge- og Opvartningspersonalet, kort sagt overalt, hvor den har kunnet finde Anvendelse.« Medens der er Anledning til ved dette Tilbageblik at erindre de anførte Navne paa dem, der her hjemme gik i Spidsen for den listerske Æra, maa det erindres, at det jo kun drejede sig om ca. 1 à 1½ Aars Forspring; thi allerede knap et Par Aar efter (i Aarsberetningen for Frederiks Hospital 1869—70) meddeler Saxtorph, at han efter et Besøg hos Lister har optaget hans Fremgangsmaade i det forløbne Aar. Ogsaa ude paa Landet var efter Philipsens Oversættelse af Listers Artikel Karbolantiseptik blevet optaget, saaledes som det fremgaar af samtidige Offentliggørelser i vor medicinske Presse.

Naar Holmer i de ca. 15 Aar, han virkede som Afdelingens Overkirurg, kom til at spille en saa stor Rolle, som han faktisk gjorde, var det mindre i Kraft af noget stort Forspring som Videnskabsmand eller som Operatør; thi han kom i Grunden ret uforberedt ind i Stillingen som Overkirurg. Men hans Held var, at han kom til Ledelsen af en stor Afdeling paa vort bedste Hospital, samtidig med at Saarbehandlingen fik den helt nye Vending, som Lister gav den. Og at han blev ansat i den store Stilling trods to saa fremragende Konkurrenter som Plum og Studsgaard, har man Lov til at henføre til det heldige Greb, saa at sige strax at optage Listers Synspunkter, selv om maaske denne Motivering ikke var hin Kommunalbestyrelse ganske præsent ved Ansættelsen; det, der spillede Hovedrollen, var hans samvittighedsfulde Arbejde under den lange Konstitution, der varede fra Withusens Sygdom 1867 til 1. Januar 1869.

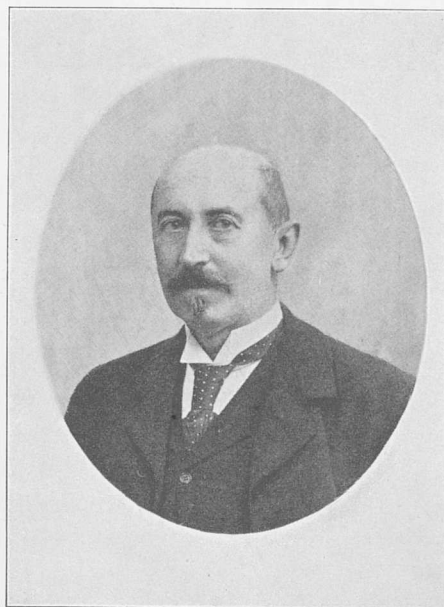
Denne heldige Konstellation førte nu til, at meget af det nye i Kirurgien, som opstod efter Lister, toges i Behandling af Holmer. Mest var det Extremitetskirurgien, han kom ind paa. Senere hen fulgte Endetarmskræftens operative Fjernelse og den vaginale Hysterektomi for Kræft, som Holmer netop naaede at udføre nogle Gange. Derimod kom Holmer aldrig stærkt ind paa den store Abdominalkirurgi eller Nyrekirurgien, som først begyndte her hjemme paa den Tid, Holmer blev syg. Til hans Forsigtighed med disse Operationer, hvor Studsgaard, der i 1875 blev ansat som Overkirurg paa 5. Afdeling, gik foran Holmer, bidrog den Omstændighed, at man den Gang trods Afdelingens Førerstilling i Antiseptiken dog kun beherskede den middelgodt; navnlig var Instrumentbehandlingen kun saa som saa, ledet som den var af Hospitalets dygtige, men gammeldags Instrumentmager Olsen, hvis Opdragelse før Lister-

perioden lod ham ganske uforstaaende med Hensyn til denne nye Teknik, der ej heller gik rigtig op for Operationsstuens daværende Plejerske, Madam — senere »Fru« — Rasmussen, en af Hospitalets sidste Stuekoner, en iøvrigt flink, energisk, samvittighedsfuld og arbejdsdygtig Kone.

For Holmer var og blev Antiseptik omtrent ensbetydende med Karbolbehandling; og efter at han fra 1871 havde sat sig ind i den fuldt udviklede Listerantiseptik med Spray, Karbolgaze, Protectiv og Macintosh, og dertil føjet enkelte smaa Forandringer, bl. a. op-

V. Holmer.

C. L. Studsgaard.

taget Jodoformen, blev han staaende ved dette Standpunkt uden at føre Antiseptiken udenfor den egentlige Saarbehandling. Blæreantiseptiker f. Ex. blev han aldrig. Og Sprayen ansaa han til sit sidste som den vigtigste Faktor i hele Metoden.

Udenfor den udøvende Kirurgi var Holmer uhyre virksom. For Udviklingen af den nye Sygepleje gjorde han et stort Arbejde, som Medlem af Bestyrelsen for Selskabet for Vanføre var han dette en mægtig Støtte, og hans Holden fast ved, at dets Patienter for operativ Behandling skulde indlægges paa kirurgisk Hospitalsafdeling, skal altid erindres med Anerkendelse. For Udviklingen af det røde Kors, Kysthospitalet paa Refsnæs, i Sundhedskollegiet og som klinisk Lærer for Studenterne var han utrætte-

lig, og i Hospitalets Lægeraad hørtes han altid med den største Interesse.

Hans Helbred var skrøbeligt; han, der var kommet hovedkulds ind i den største kirurgiske Stilling, maatte arbejde for at naa mod Toppen af sit Fag. En eller anden Gang har han paadraget sig en Infektion; om dens Forløb ved man ingen rigtig Besked, men i Februar 1884 blev han temmelig pludselig syg; en florid Lungetuberkulose dræbte den 7. Juli 1884 den kun 51aarige Mand.

Paa Sokkelen under den Buste, der er rejst over ham i Hospitalsgaarden, har man glemt at sætte, at han var Listermetodens Indfører i Danmark.

Holmer efterfulgtes af Studsgaard, der fra 1875 havde været Overkirurg paa 5. Afdeling, som dette Aar gik over fra blandet til rent kirurgisk Afdeling.

Under Studsgaards Ledelse tiltog den operative Virksomhed paa Afdelingen i betydelig Grad, hvilket beroede paa, at Studsgaard, der var en fremragende Operatør, med stor Iver fortsatte den Vej, han havde fulgt paa 5. Afdeling, at gaa mere og mere frem i operativ Behandling af indre Lidelser, en Fremgangsmaade, der overalt begyndte at vokse op i hine Aar under Antiseptikens Beskyttelse. Underlivskirurgien, der, som anført, kun havde været lidet dyrket i Holmers Tid, udviklede sig stærkt under Studsgaard, ligesom den fortsattes paa 5. Afdeling under Iversen.

Under disse Forhold viste det sig, at Hospitalets for begge de kirurgiske Afdelinger fælles Operationsstue langt fra slog til. Ved Hospitalets Anlæg havde man anbragt en i Henseende til Rumforhold ganske rigelig Sal paa Gulv med 1. Afdeling i Midtfløjen lige over Kontoret. Denne Operationsstue var, efter Mønster paa kliniske Hospitaller paa den Tid, forsynet med store, stærkt amfiteatralse Bænkerækker, der flankerede det til Operatørens Virksomhed reserverede Gulv midt i Salen. For Lys var sørget ved tre store Vinduer med smalle Piller. Det hele var ganske smukt og stilfuldt, men i flere Henseender ikke praktisk efter de stigende Fordringer i 80erne. De store Amfiteatre blev kun lidet benyttede, da den kliniske Undervisning paa Hospitalet ikke var og efter dets Stilling til Universitetet aldrig kunde blive anlagt paa Forelæsninger for større Auditorium. De Tilskuere, som i ikke ganske ringe Antal var til Stede ved Operationer, dels Studenter (Volontører eller Praktikanter), dels tilfældigt besøgende Læger, tog sjældent Plads paa Amfiteatrets Bænke eller i hvert Fald kun paa de allernederste. Belysningen var uheldig, idet man havde overset, at medens Hospitalets Facade laa fortrinligt for Sol paa Sygestuerne (mod Ø. S. Ø.), saa var denne Retning

netop den uheldigst mulige for en Operationsstue, naar som her i Danmark Operationstiden gennemgaaende er om Morgenen, medens Solen staar paa Vinduer i den angivne Vindretning. Dernæst var Operationsstuen uden Gulv afløb og kun forsynet med en enkelt Koldt vandshane med Vask. Alt hedt Vand maatte hentes fra det Køkken, der var anlagt ved Operationskorridoren, hvor der ved Siden af

Den gamle Operationsstue.

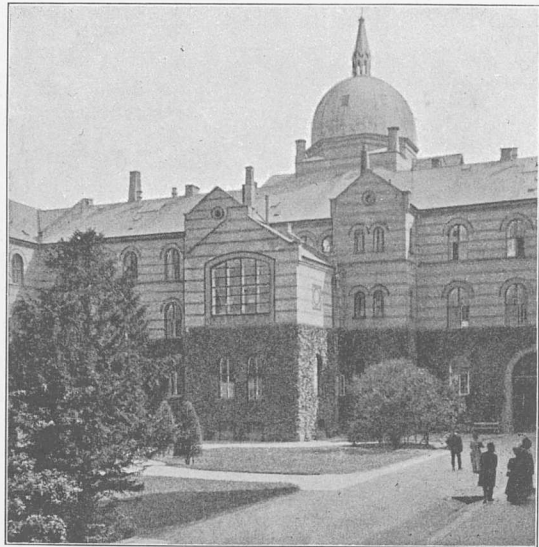
Operationsstuen var anbragt en Række Sygestuer, hvor bl. a. ny opererede Patienter laa de første Dage efter Operationen, idet Frygten for Efterblødninger gjorde det ønskeligt at have slige Patienter i Nærheden af Operationsstuen, ligesom man gerne de første Nætter lod Patienter efter større Operationer overvaages af medicinske Studerende, der efter Tur blev tilsagt til denne Nattevagtstjeneste, en ikke daarlig Skik, som senere er faldet bort, da den forbedrede Teknik og Sygepleje har gjort Foranstaltningen overflødig.

Denne Operationsstue havde til nærmeste Nabo Sygestuen for Strubehoste (Differipatienterne), som tilmed passedes af den samme Stuekone, der gik til Haande paa Operationsstuen — den »nye Sygepleje«, der alt i 70erne var indført paa Afdelingens Kvinde-sygestuer, var paa hint Tidspunkt ikke naaet frem til Operationsgangen. Den nu levende Slægt vil vanskelig tro, at de operative Resultater trods alle disse for moderne Forestillinger abderitiske Tilstande ikke var daarlige. Men faktisk er det, at f. Ex. de talrige Brok, der i hin Tid opereredes paa denne Stue, paa det samme Bord som Strubehostepatienterne, i en Stue, der paa Grund af Amfiteatret vanskelig kunde holdes i virkelig renlig Stand, gav gode Resultater, om man blot fik dem tids nok til Operation. Vanskelig kan den listerske Antiseptik have større Triumf at opvise end den Række af gode operative Resultater, som naaedes paa hin gamle Stue. Men ideelt var det ikke. Medens de alvorlige Komplikationer med Hospitalssygdomme — Pyæmier, Septichæmier næsten ikke optraadte hos frisk opererede Patienter, saa var Saarsupurationer stadig altfor hyppige. Og medens dette tildels var at søge i Brist paa Tekniken paa andre Omraader end netop Operationsstuen, saa var her et Punkt, der æskede Kritik. Desuden tog Operationerne saa meget til i Antal, at de to Afdelinger rent ud ikke havde Plads paa den ene Stue. En Del Operationer af mindre Omfang, ja undertiden ret alvorlige Indgreb maatte foretages paa Sygestuerne i de der liggende Patienters Nær-værelse. Til de større Underlivsoperationer forbeholdt man en eller anden ubelagt Sygestue, der behandlede med saa stor Renlighed som muligt, hvad selve Rummet og de nødvendige Apparater angaar — ganske som man vilde indrette sig i et Privathjem for en Operation.

En Reform var nødvendig, og efter et Par Aars Forberedelse opførtes en ny Operationsstue ud imod Hospitalets Midtergaard. Denne Operationsstue paabegyndtes i 1886 og toges i Brug paa 25-Aarsdagen for Hospitalets Aabning — den 19. September 1888. Der gennemførtes ved dennes Bygning, hvortil medgik ca. 40,000 Kroner, en hel Række Principer, der den Gang endnu var saare lidt ført ud i Livet og gennemført i et Omfang og med en Konsekvens, saa at Kommunehospitalets nye Operationsstue saa at sige var et Paradigma paa en i hygiejnisk Henseende gennemført Operationsstue, og dette saa vel, at den nu, 25 Aar senere, stadig staar som en fuldt ud tids-svarende Stue. Enkelthedsfordringer er opstaaet i disse Aar og har nødvendiggjort Tilføjelser. En og anden Ordning har krævet smaa Ændringer, men i det hele og store kan man ved Opførelsen af et Operationslokale godt tage denne 25 Aar gamle Stue til Model ogsaa nu. Tanken var efter denne Nybygning, at de to Stuer, den gamle ud

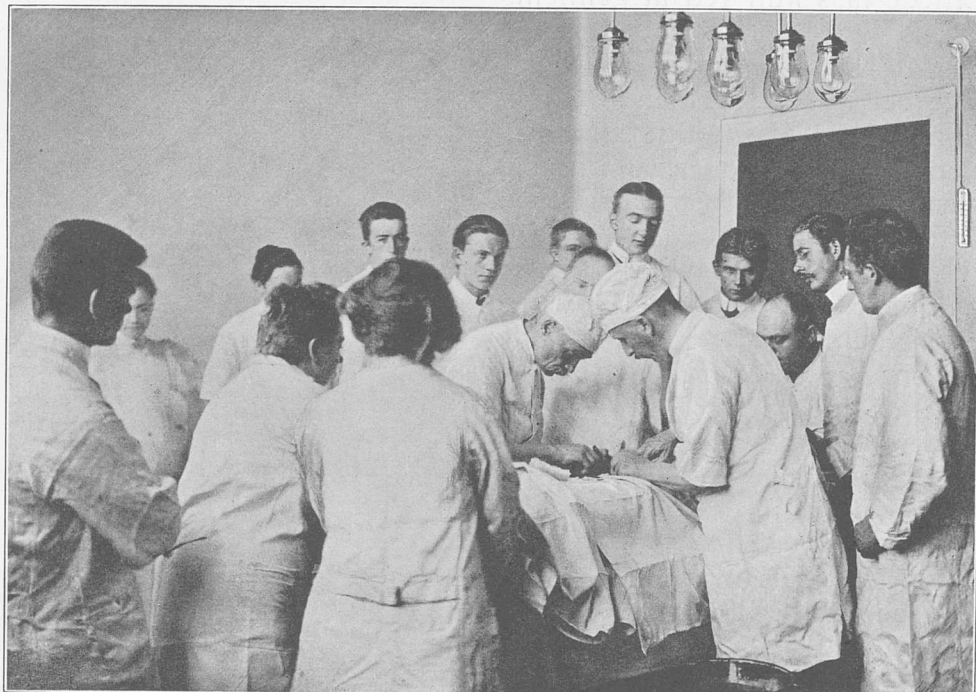
til Gaden og den nye ind mod Gaarden, skulde bruges afvekslende af de to kirurgiske Afdelinger, saaledes at den ene opererede saakaldte aseptiske Tilfælde paa den nye Stue paa de Dage, da den anden opererede inficerede Tilfælde paa den gamle Stue. Men dette lod sig ikke gennemføre, uden at de to Afdelinger kom hinanden i Vejen. Dertil kom, at den voksende Virksomhed i operativ Henseende, den større Tilbøjelighed til at foretage selv smaa Indgreb og alle større Forbindinger paa Operationsstuerne og ikke paa Sygestuerne, stillede større og større Krav til Benyttelsen. Den gamle Stue tiltrængte en Reorganisation — Afløb fra Gulvet, varmt Vands Indlæg, forbedret Belysning m.m. Personalet viste sig ogsaa utilstrækkeligt overfor de nye voksende Krav. Den ene »Stuekone«, der endnu fungerede som Operationskone, kunde ikke være baade her og der, hvorfor en Sygeplejerske ansattes paa den ene Afdeling, medens den anden Afdeling beholdt Stuekone, der dog snart efter afløstes af en Plejerske. De to Plejersker kom nu til at være fælles om de to Operationsstuer, og disses saavel som Arbejdets og Ansvarrets Fordeling mellem dem maatte nødvendigvis give Anledning til Vanskeligheder.

Løsningen maatte nødvendigvis blive, at den gamle Operationsstue maatte ombygges og sættes i samme Stand som den nye, saa at hver af Afdelingerne kunde faa sin fuldkomne moderne indrettede Operationsstue. Denne Ombygning, hvortil bevilgedes 45,000 Kroner, blev udført i Aarene 1890—91, og den ombyggede Stue tilfaldt nu 5. Afdeling, medens den første af de nye Stuer blev 1. Afdelings. Under Ombygningen var to af Patientstuerne paa samme Korridor blevet foreløbig indrettede (for en Sum af 1760 Kroner) til Hjælpeoperationsstuer, men denne Foreløbighed blev aldrig ophævet, idet Fordelen ved to Operationsstuer for hver Afdeling var blevet saa indlysende, at man ikke igen vilde gaa bort derfra. Lidt efter lidt indførtes der i Aarens Løb paa disse »smaa Operationsstuer« en hel Række Forbedringer, saa de efterhaanden er komne nær op

Tilbygningen mod Centralgaarden.

paa Højden med de større, fuldt ud moderne Stuer. Ved samme Tid var ogsaa den oven omtalte uheldige Ordning med Strubehostepatienternes Ophold paa Stuerne i Nærheden af Operationsstuerne ophævet, idet Strubehostepatienterne tillige med Difteritispatienterne helt var blevet henvist til Epidemihospitalet paa Blegdamsvejen. En enkelt Patientstue (den saakaldte Prinse- eller Etatsraadsstue) holdt sig endnu nogle Aar paa samme Korridor som Operationsstuerne, men henimod Aarhundredeskiftet, der omtrent faldt sammen med

Overkirurgen opererer.

Overlægeskiftet paa de kirurgiske Afdelinger (ved Professor Studsgaards Død 1899), blev ogsaa denne Sygestue ophævet som saadan og indtaget til Beboelse for den ene Operationsplejerske, saa begge Plejerskerne fik Værelser »paa Operationsgangen«. En af de gamle Sygestuer var ved Ombygningerne blevet anvist Volontørerne til Opholdsstue.

Saaledes var i Aarenes Løb foruden den i 1888 opførte Operationsstue til Gaarden alle Rummene i Midtfløjens 1ste Salsetage fra 1899 direkte eller indirekte taget ind til Disposition for Operationsvirksomheden. Det Gulvareal, der ved Hospitalets Anlæg var stillet til Raadighed for Operationerne, var 130 Kvadratmeter, det tilsvarende

Areal er nu 286 Kvadratmeter. Samtidig er de to kirurgiske Afdelinger tilsammen dobbelt saa store i Areal og Sengeantal som den ene kirurgiske Afdeling, hvormed Hospitalet begyndte, og hvis man medtager Overbelægningsaarene paa 1. Afdeling i Midten af 60erne, er Antallet af kirurgiske Patienter om Aaret steget fra omkring 1600 i Slutningen af 60erne til omkring 4200 i de sidste Aargange. Operationernes Antal er steget til det fire-femdobbelte i Antal; men dette Talforhold giver kun et ufuldkomment Billede. Det sande Billede faas kun ved at gennemse Operationslisterne, hvoraf man ser, at der i hine tidlige Aar af Hospitalets Levetid findes opført talrige ret lidet indgribende Operationer f. Ex. Ledsætning afforvredne Lemmer, Operationer, som nu næsten ikke findes paa Operationslisterne for Afdelingerne, fordi disse Patienter næsten udelukkende behandlede paa Konsultationsstuen og sjældent forekommer paa Afdelingerne, medens paa den anden Side de mest indgribende Operationer, Laparotomierne, der den Gang saa at sige ikke forekom paa Hospitalet, nu forekommer saa hyppigt, at hver af de to Afdelinger i sidste Aarsberetning beretter om lige saa mange Laparotomier, som der for 40—50 Aar siden overhovedet er anført Operationer. En anden Gruppe Operationer, Brokoperationer, er i Aarenes Løb steget saa meget, at hver af de to Afdelinger udfører 9 à 10 Gange saa mange deraf om Aaret, som den kirurgiske Afdeling for 50 Aar siden besørgede.

Efter denne Skitse af Operationslokalernes Udvikling i Hospitalets 50 Aars Levetid skal kortelig omtales, at Professor Studsgaard, der som oven anført var ansat som Overkirurg paa 5. Afdeling i 1876, overflyttedes 1884 til 1. Afdeling, hvor han virkede til sin Død 1899, da han efterfulgtes af Overkirurg E. A. Tscherning, der overflyttedes fra 5. Afdeling, og som for Tiden staar i Spidsen for 1. Afdeling.

Denne sidste Tid af Afdelingens Virksomhed har været en Overbelægnings Tid, hvor det i Aarenes Løb har været vanskeligere og vanskeligere at have Plads til Patienterne. Ledige Pladser til Vagt-

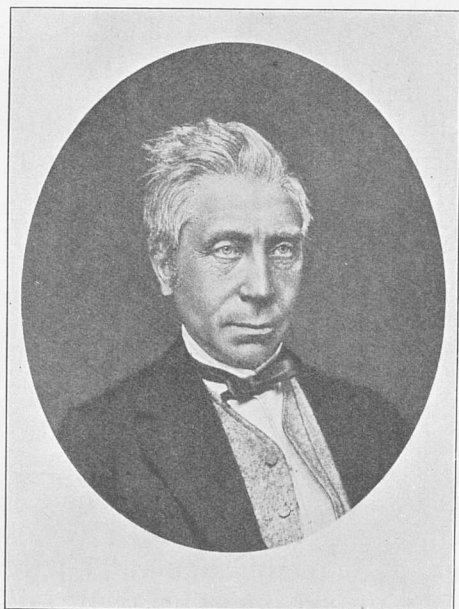

E. A. Tscherning.

dagens Begyndelse er et Særsyn. Spørgsmaalet er næsten altid, hvor mange Ekstrasenge. Overbelægning paa 10 à 50% paa Stuerne hører til Dagens Orden. Døckerske Telte i Haven har taget Afdelingens Børn, men er ogsaa overfyldte. Til Gengæld har det næsten altid kunnet gennemføres at have en Stue ledig til Udluftning og Rengøring, Sygeplejerskernes Omhu med Renlighed og Orden har hjulpet os, saa Afdelingen Aar ud og Aar ind har kunnet vise Billedet af en god Sundhedstilstand.

ANDEN OG TREDIE AFDELING DE MEDICINSKE AFDELINGER

Ved Hospitalets Aabning 1863, da de medicinske Afdelinger anbragtes i Forbygningens nederste og øverste Etage, var Bestemmelsen den, at ingen Sygdom var udelukket. Dette vilde for de medicinske Afdelinger sige, at deres Belægning blev afhængig af alle Byens epidemiske Sygdomme foruden af alle andre indvortes Sygdomme. For Isolationens Skyld havde man bag til i Terrænet opført »Epidemibygningen« vel adskilt fra det store Hospitalskompleks, den Bygning, der senere gik over til 6. Afdeling som Pavillon II.

N. E. Ravn.

Kort efter Hospitalets Aabning optraadte den efter den slesvigske Krig herskende Tilstand med Kopper og andre epidemiske Sygdomme, og under disse Forhold viste de medicinske Afdelinger sig ude af Stand til at gøre Fyldest. En Del af Koppetilfældene lagdes paa særlige Koppelazaretter, og for at forøge Pladsantallet blev nogle af Stuerne i Bagbygningens øverste

Etage tillagt de medicinske Afdelinger — ogsaa kirurgisk Afdeling fik sine »Bagstuer« — idet Etagen toges fra IV. Afdeling, hvortil Stuerne fra først af hørte.

Vanskelighederne ved at huse de epidemiske Sygdomme ligesom Vanskelighederne ved Pasning af de spredte Afdelinger saavel som en

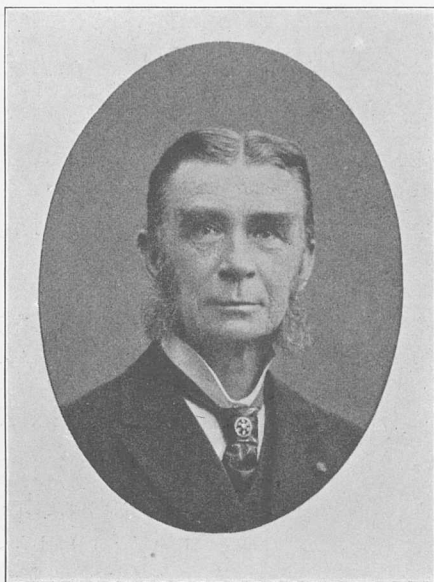
Del andre Hensyn førte i Begyndelsen af 70-Aarene til det mislykkede Forsøg med den blandede Afdeling, 5. Afdeling (se denne), hvis Hovedbetydning for Hospitalsforholdene var den, at Overlægen, Professor Rasmussen, saavel i sine Aarsberetninger som i Lægeraadet hævdede det uholdbare i Hospitaliseringen af alle de epidemiske Sygdomme paa et Sted uden ordentlige Isolationsmuligheder.

Den første af de Sygdomme, man forviste, var Kopperne, der fra 1872 ikke mere indlagdes paa Hospitalet, og siden er Kopper praktisk talt ikke forekommet paa Hospitalet.

Hermed var Bruddet med Reglen om alle Sygdommes Optagelse sket; men det varede endnu en rum Tid, inden man ved Aabning af Blegdamshospitalet i 1879 og ved Udvidelserne af Øresundshospitalet kom saa vidt, at vore almindelige Epidemier, Skarlagensfeber, Difteri, Mæslinger, Kighoste, saavel som de sjældne, Dysenteri, Pest, Plettyfus kunde finde Plads udenfor Hospitalet; det samme blev tildels Tilfældet med Rosen.

Ved disse Foranstaltninger havde man fjærnet den Fare for Smitteoverførelse til Patienter og Funktionærer, der laa i Hospitalets Anlæg, og i 2. Halvdel af 80-Aarene var Ordningen gennemført i alle Hovedtræk, og de medicinske Afdelingers Belægning var blevet betydelig indskrænket med Hensyn til Sygdommenes Art og Antal.

I desiden da forløbne Aar er de medicinske Afdelingers Belægnings- Art yderligere bleven ændret; det er dog ikke saa meget Frygt for Smitte, som andre Hensyn, der her

A. S. P. Brünniche.

E. Israel-Rosenthal.

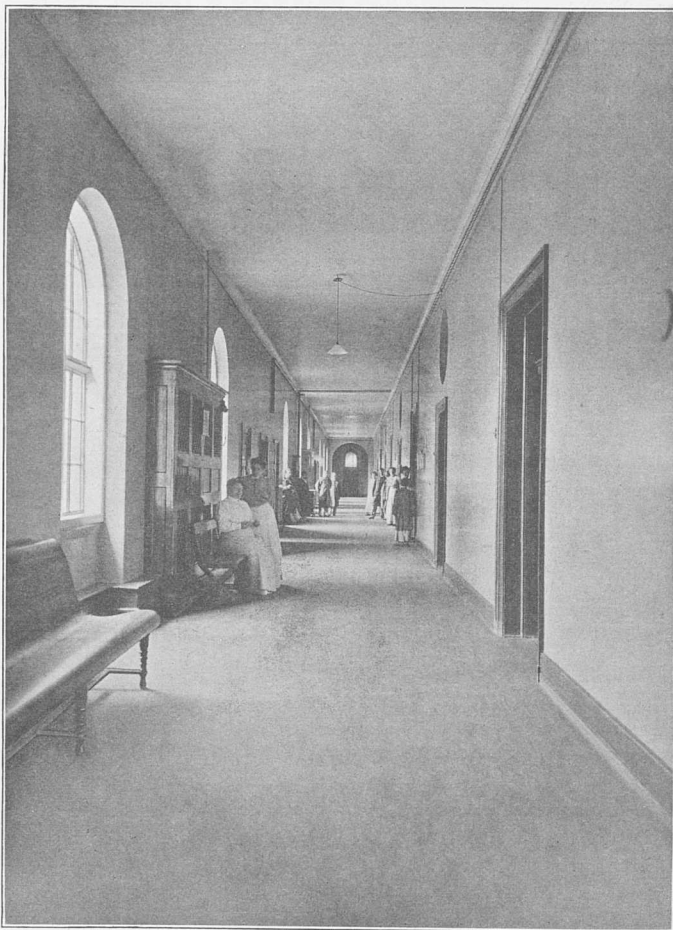
har været bestemmende. For det første indlægges en hel Række »Grænsesygdomme«, som tidligere behandlede paa de medicinske Afdelinger, nu paa de kirurgiske, fordi i Tidens Løb kirurgisk Behandling af dem er bleven stedse mere dominerende. Blandt disse skal nævnes: Blindtarmsbetændelse, Tarmslyng, en stor Del Underlivslidelser, Gal-

En Officiantgang.

destenssygdom, Nyresten, Blærelidelser og Sygdomme i Kvindens Kønsorganer, ja selv Emyernerne, hvis kirurgiske Behandling i mange Aar havde været Medicinernes Domæne, er afgivet til de kirurgiske Afdelinger. Pladsmangel var især bestemmende her. Ogsaa Tilgangen af et Par Infektionssygdomme — Lungetuberkulose og tyfoid Feber — er i de seneste Aar bleven stærkt begrænset. Patienter med Lungetuberkulose blev allerede i 90'ernes Midte af Hensyn til Smit-

tefaren isolerede paa særlige Stuer; man søgte desuden, i Overensstemmelse med Tidens Anskuelse, at bringe den diætetisk-hygieniske Behandling i Anvendelse mod Sygdommen: kraftig Ernæring, Friskluftstuer, Liggekur i Haven, der i fuldt Maal udnyttedes, ogsaa til doseret Motion. Og skønt Resultaterne af denne Behandling var

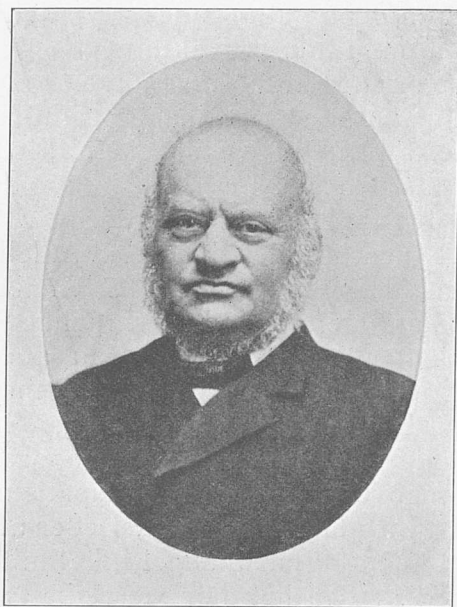

En Fællesstuegang.

gode, især i friskere Tilfælde, og jævnlig har holdt godt, hvad senere Erfaringer har vist, har det dog ved den stedse voxende Pladsmangel været nødvendigt at reducere Afdelingernes Bestand af Phthisikere; ved deres lange, ofte over $\frac{1}{2}$ Aar varende, Ophold optog de en uforholdsmæssig Plads. Tuberkuloseloven i 1906 og den dertil knyttede Oprettelse af Sanatorierne og af Øresundshospitalets statsanerkendte Tuberkulose-Afdeling aabnede endelig en Mulighed for Af-

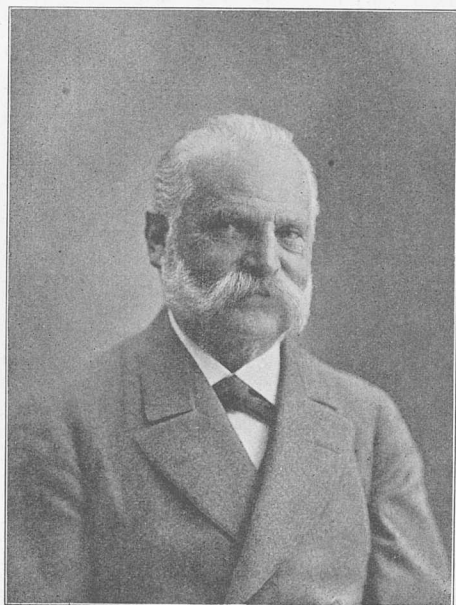
A. F. Aarestrup.

F. J. Trier.

lastning for disse, især i de senere Aar (ved Sanatoriernes Udvalg), ofte meget svære Tilfælde. Successivt er Afdelingernes Belægning,

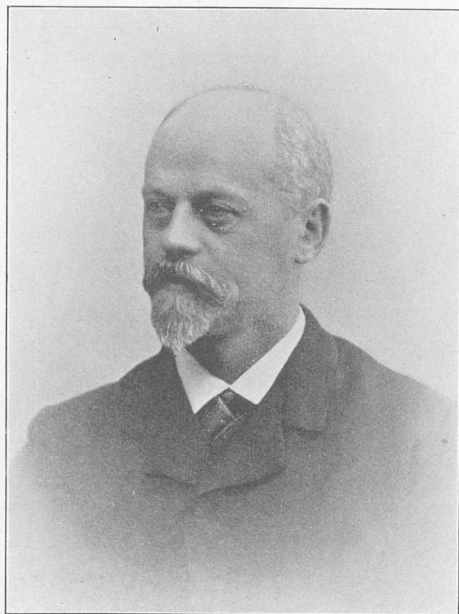
der i Begyndelsen talte indtil 50 Phthisikere paa hver Afdelings 140 Senge, gaaet ned; saaledes er der f. Ex. nu kun 4 Phthisispladser tilbage paa en Friskluftsstue paa II Afdelings Mandsside. Derimod har Hensynet til Smittefare ikke været bestemmende; den er sikkert minimal ved de omhyggelige Kaute-ler, Afdelingerne tager; ogsaa den sjældne Forekomst af Tuberkulose hos Sygeplejerskerne taler herfor. — Paa II Afdelings Mandsside er iøvrigt i sidste Aar i et Rum med Aftræk til det Frie indrettet en Sputumskoger, der tillader at sterilisere de tykke Spytteglas.

L. J. Mygge.

Patienter med tyfoid Feber er i de sidste 25 Aar altid holdt isolerede paa særlige Stuer. Ved Syg-

dommens aftagende Hyppighed har man successivt kunnet begrænse sig til kun at anvende en Pavillonstue med 4—6 Senge paa hvert Afsnit til Tyfusstue. Men Pladsmanglen har for nogle Aar siden gjort det nødvendigt yderligere at reducere Tallet, idet de 2 Afdelinger skiftevis modtog det ene Aar mandlige, det andet kvindelige Patienter. Men selv denne stærkt begrænsede Tilgang, som af Hensyn til Undervisning var ønskelig, har i de seneste Aar maattet opgives; nu overlægges alle Tyfuspatienter til Blegdamshospitalet. Det er udelukkende Pladsmangel, ikke Smittefaren, der her har været bestemmende. I Aarenes Løb er der kun set meget faa Tilfælde af Hospitalsinfektion af denne Sygdom.

A. Fløystrup.

Afdelingernes Belægning er ved den stedfundne Eliminering af en Række Sygdomsformer bleven mindre afvejlende end i tidligere Aar, men Arbejdet er ikke alene paa Grund af den stærke Belægning, men ogsaa og ikke mindst paa Grund af de mange nye Undersøgelsesmetoder, som Nutiden kræver, paa ingen Maade bleven mindre; det foregaar for en stor Del paa Laboratorier.

Trods den stærke Overbelægning, som de medicinske Afdelinger i de svundne Aar har været Genstand for, og skønt der jævnlige indlægges Patienter med smittende Affektioner fra Byen, har Hospitalsinfektionerne været holdte indenfor beskedne Grænser. Hospitalets gode Beliggenhed og fortræffelige Bygninger bærer sikkert en god Del af Æren for dette Resultat, der dog kun har kunnet naas ved Lægers og Sygeplejerskers anspændte Opmærksomhed.

De spæde Børn har de medicinske Afdelinger — hovedsageligt af Hensyn til de Voxnes Ro — fra 90'ernes Midte anbragt paa særlige Børnestuer, saavidt Pladsen og Børnenes Sygdom tillod det; der er til Stadighed 1, undertiden 2 Ti-Sengsstuer belagt med 10—12 Spæde. Denne Ordning har vist sig meget tilfredsstillende, og den i Begyndelsen nærrede Frygt for, at de Smaa skulde inficere hverandre, særligt med Tarm- og Brystaffektioner, er heldigvis ikke bleven bekræftet, takket være den gennemførte Paapasselighed fra Sygeplejerskernes Side.

En stor Rolle for Behandlingen af de syge og Rekonvalescenter spiller den lette Adgang til Haven, der ligger godt beskyttet. Især spæde Børn er i de sidste 15—20 Aar — saasnart Tilstanden tillod det — baade Sommer og Vinter blevne anbragte timevis i Kurvevogne med Kalesche under aaben Himmel; selv ganske spæde har øjensynligt med godt Udbytte brugt denne »Friluftskur«, der bødes herved paa den — trods Bedring i Forholdet i de senere Aar — stadig knappe Adgang til Rekonvalescenthjem herhjemme.

Som Overlæger paa 2. Afdeling har følgende fungeret: Dr. med. N. E. Ravn 1863—1870, Professor, Dr. med. A. S. P. Bränniche 1870—1896, Professor, Dr. med. E. Israel-Rosenthal 1896 (fung). Paa 3. Afdeling: Professor A. F. Aarestrup 1863—1874, Professor, Dr. med. F. J. Trier 1874—1892, Dr. med. L. J. Mygge 1892—1898, Professor, Dr. med. A. Fløystrup 1898 (fung.)

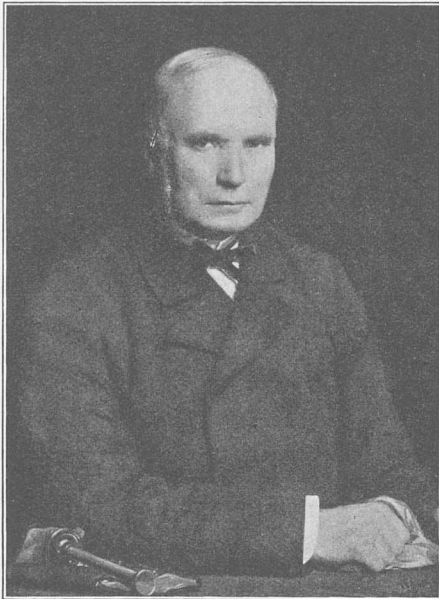
Friluftskur.

FJERDE AFDELING

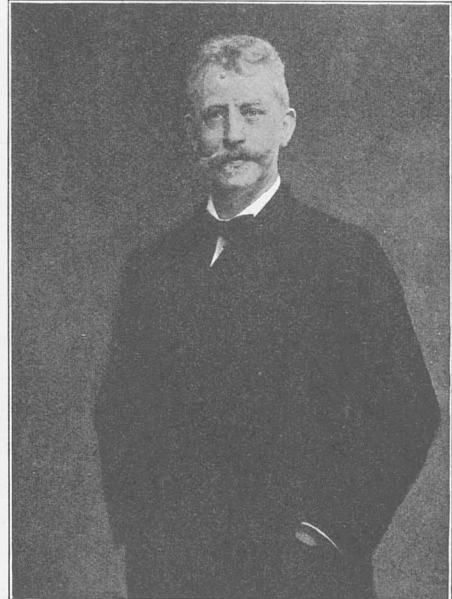
Fjerde Afdeling for veneriske og med Hudsygdomme beladte Patienter, som dens oprindelige officielle Titel lyder, omspændte til at begynde med Bagbygningens samtlige 3 Etager med ialt 348 Sengepladser. Hvad Sengetallet angaar, har Afdelingen imidlertid befundet sig i stedse fortsat Nedgang, idet den dels har maattet afgive hele sin 3. Etage til femte Afdeling, dels nogle Stuer til Røntgenklinik og Lægebibliothek. Fra Efteraaret 1911 udskiltes endelig midlertidig Stueetagen paa Mandssiden og omdannedes til en provisorisk Afdeling for Patienter med almindelige medicinske

Sygdomme. Fjerde Afdeling er altsaa stadig blevet mindre og mindre, og at denne Formindskelse har kunnet gennemføres skyldes vel tildels, at andre Institutioner — Forsørgelsesvæsenets Stiftelser og Rudolph Berghs Hospital — har overtaget Behandlingen af en Del Patienter, der tidligere udelukkende behandledes paa fjerde Afdeling, men til dels ogsaa lægevidenskabelige Fremskridt, der har medført sjældnere Hospitalsindlæggelse eller forkortet Behandlingstid.

Finsens geniale Opfindelse, der jo forøvrigt blev ført ud i Livet netop fra Kommunehospitalets fjerde Afdeling, medførte saaledes en gradvis Forsvinden af Lupuspatienterne fra Afdelingen og har bi-

S. Engelsted.

A. Haslund.

draget mægtig til at aflaste dens Sengepladser. Nu ses jo saa at sige aldrig en Lupuspatient paa Afdelingen, medens der tidligere behandledes talrige Tilfælde, og Gennemsnitsvarigheden af Hospitalsopholdet for disse Patienter androg ca. 75 Dage.

De sidste Aars Indvandring af fattige polske og russiske Jøder har ganske vist tilført Afdelingen et større Antal Børn med smitsomme Haarsygdomme som Skurv og Ringorm, men samtidig har den moderne Røntgenbehandling forkortet disse Patienters Hospitalsophold saaledes, at det i Stedet for at tage Maaneder nu tager lige saa mange Dage.

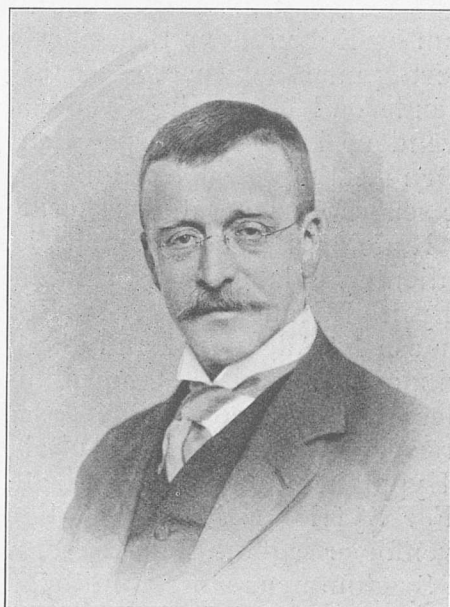
De egentlige kroniske Hudsygdomme samt Patienter med Forbrændinger, Forfrysninger og Skinnebensaar, der indtil 1883 be-

handlede paa kirurgisk Afdeling, men derpaa henvistes til fjerde Afdeling, lægger dog stadig paa Grund af Lidelsernes Langvarighed saa stærkt Beslag paa Afdelingens Pladser, at en yderlig Formindskelse maa anses for usandsynlig, selv om man, som det nu er besluttet, gaar over til at henvise Flertallet af Fnatpatienter, der har krævet et uforholdsmæssig stort Antal Sengepladser, til ambulante Behandling.

Fnat har spillet en for Hospitalets Økonomi saare stor Rolle, selv efter at fritliggende Patienter med Fnat i 1885 henvistes til Forsørgelsesvæsenets nyaabnede Sct. Johannes-Stiftelse. Sygdommen har

C. Rasch.

E. Ehlers.

jo for Patienten selv kun en ret ringe Betydning, da den er kortvarig, let og sikkert helbredelig, naar den først er erkendt, men desto større er Betydningen for Hospitalet paa Grund af den Hyppighed, hvormed den optræder, og det Antal Pladser, dens Behandling hidtil har krævet.

Sygdommen optræder til Tider markeret epidemisk, saaledes i København efter Krigen 1864, en Epidemi, hvis Virkning først taber sig i Begyndelsen af Halvfjerdserne; dernæst en mindre Epidemi i Begyndelsen af Firserne og endelig en Epidemi i 1907, der kulminerer i 1910, da der indlagdes ikke mindre end 1259 Patienter med Fnat, et Antal, der jo stiller store Fordringer til Sengepladserne. Imidlertid har ogsaa Behandlingen af Fnat i de forløbne 50 Aar gjort

Fremskridt, thi ved de i ældre Tid anvendte Kure varede Behandlingen omtrent 1 Uge, medens den nu som Regel kun kræver Hospitalsophold 1 Døgn, og som ovenfor bemærket er det nu besluttet at gøre Forsøg paa fuldstændig at undgaa Indlæggelsen og behandle i al Fald den overvejende Del af disse Patienter ambulant med den af Afdelingens nuværende Overlæge indførte Hurtigkur, der paa 1 Time befrier Patienten for den kløende Hudsygdom og frigør Hospitalet for en Kategori af Patienter, der beslaglagde c. 5—6000 Sygedage. Allerede Overlæge Engelsted forsøgte at gennemføre en saadan Hurtigkur, men maatte atter opgive det. Den omtalte Epidemi i 1864—67 gav forøvrig Anledning til en kuriøs lille Fejde mellem ham og Københavns Bagermestre, som blev vrede, fordi han havde gjort opmærksom paa, at Fnat var forholdsvis hyppigere hos Bagersvende end hos andre Svende, hvilket formentlig skrev sig fra, at Svendene i Bagerierne paa den Tid ofte benyttede Fællessenge. —

Den næsthypigste Sygdom paa Afdelingen er Gonorrhøen, men i de senere Aar er Antallet stærkt nedadgaaende, hvilket dels skyldes, at Rudolph Berghs Hospital siden 1906 ogsaa modtager mandlige Patienter, dels at der fra samme Tidspunkt ved Oprettelse rundt om i Byen af Gratisklinikker for Kønssygdomme aabnedes disse Patienter saa let Adgang til ambulant Behandling, saa der ikke er nogen tvingende Grund til at hospitalisere de ucomplicerede Tilfælde. De mere complicerede Tilfælde saavel hos Mænd som hos Kvinder kræver derimod stadig Hospitalsbehandling og er derfor ikke aftaget i Hyppighed mellem de indlagte Patienter.

For Syfilis gælder noget lignende, omend i mindre Grad, som ovenfor er sagt om Gonorrhøen, men Hospitaliseringen er paa Grund af Sygdommens større Smittefarlighed mere paakrævet. Behandlingen af den har i de forløbne 50 Aar ikke undergaaet større Forandringer. Der er vel til Tider forsøgt Pillebehandling eller Behandling med Indsprøjtninger, men i det store og hele har Behandlingen været Smørekur, der vel er en noget griset og langsommelig men sikkert virkende Kur, som har vist sig at give de bedste Resultater. Muligvis vil Ehrlichs Opdagelse af »606« eller Salvarsanet, som det nu kaldes, muliggøre en hurtigere og kraftigere Behandling, men det turde maaske endnu være for tidlig at udtale noget bestemt herom. Den medfødte Syfilis har spillet og spiller endnu en forfærdende Rolle for den iøvrigt i Forhold til Totalbelægningen forsvindende Dødelighed paa Afdelingen. Halvdelen af de Børn, der dør paa Afdelingen, dør af medfødt Syfilis, der sammen med de svære Forbrændinger leverer Hovedkontingentet til Afdelingens Dødelighed.

Den til Afdelingen knyttede Poliklinik for Hud- og Kønssyg-

domme er en af de ældste, maaske den ældste af Poliklinikkerne her i Staden. Den stiftedes 1869 for efter Overlæge Engelsted's Ord: 1) at formindske Belægningen, 2) lette Adgangen til Behandling og 3) holde Patienterne under Kontrol. I de første Aar lededes den af Overlægen selv, men siden 1873 har den været overladt til Reservelægen, der siden uafbrudt har varetaget denne ansvarsfulde Gerning. Antallet af de aarlig behandlede Patienter er stadig steget fra ca. 150 til over 2000, skønt Klinikken endnu har til Huse i de samme indskrænkede og uheldig beliggende Lokaler, som den begyndte sin da meget beskedne Virksomhed i.

At fjerde Afdeling i henved fyrretyve Aar var Danmarks Arnested for den kliniske Undervisning i Hud- og Kønssygdomme har været af indgribende Betydning for den danske Dermato-Venerologi saavel som for Afdelingen selv.

Det var den danske Dermatologis Nestor, den højst fortjente Engelsted, der inaugurerede den kliniske Undervisning ved fjerde Afdeling. Den tog sin Begyndelse i 1871, og i 1872 blev der sluttet en Overenskomst mellem Fakultetet og Kommunen, som gik ud paa, at Overlægen ved Kommunehospitalets fjerde Afdeling skulde fungere som Docent ved Universitetet i Hud- og Kønssygdomme. Denne Overenskomst bestod fremdeles under Overlægerne Haslund og Rasch, indtil Rigshospitalet 1. Maj 1911 aabnede en ny Afdeling for Hud- og Kønssygdomme, til hvilken Docenturet da overflyttedes. I Anledning heraf udtalte Kultusministeriet sin bedste Tak for den Beredvillighed, hvormed Københavns Kommune i saa lang Tid havde givet de studerende Adgang til at modtage deres kliniske Undervisning i de her omhandlede Fag paa Kommunehospitalet, »en Ordning, der stedse har været til stor Gavn for den almindelige Uddannelse af Landets Læger, og ved hvis Ophør Ministeriet derfor ogsaa maa udtale sin varme Paaskønnelse af den Betydning i saa Henseende, som Kommunehospitalet i de forløbne Aar har haft for det lægevidenskabelige Fakultet og den danske Lægestand i det hele«.

Som Overlæger paa 4. Afdeling har følgende fungeret: Professor Engelsted 1863—1882, Professor Haslund 1882—1906, Overlæge Rasch 1906—1911, Professor Ehlers 1911 (fung.)

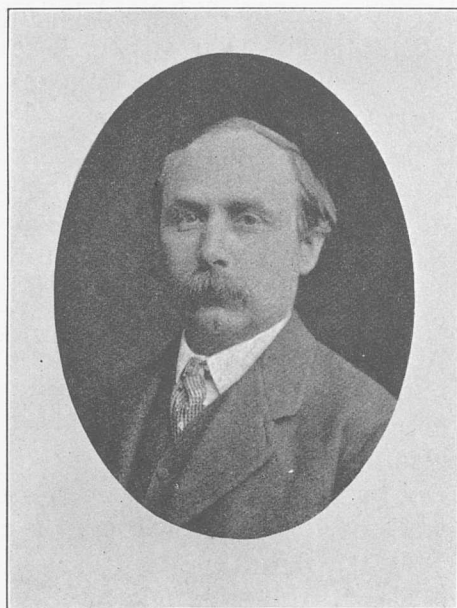
FEMTE AFDELING

Femte Afdeling kan ikke som saadan fejre det første halve Seculums Forløb, idet den først begyndte sin Virksomhed den 1. Marts 1870 under Ledelse af Overlæge Valdemar Rasmussen.

Allerede faa Aar efter Kommunehospitalets Oprettelse viste det sig, at Antallet af Patienter paa de 2 medicinske Afdelinger ret betydeligt oversteg det beregnede, og ogsaa den kirurgiske Afdeling trængte i flere Retninger til nogen Lettelse. Magistraten foreslog derfor i Juni 1869 Oprettelsen af en ny medicinsk Service for Patienter med Sinds- og Nervesygdomme samt gynækologiske Lidelser. Sagen blev af Borgerrepræsentationen henvist til et Udvalg, bestaaende bl. a. af Geheimeetsraad Fenger, Dr. med. Howitz og Distriktslæge Ulrik.

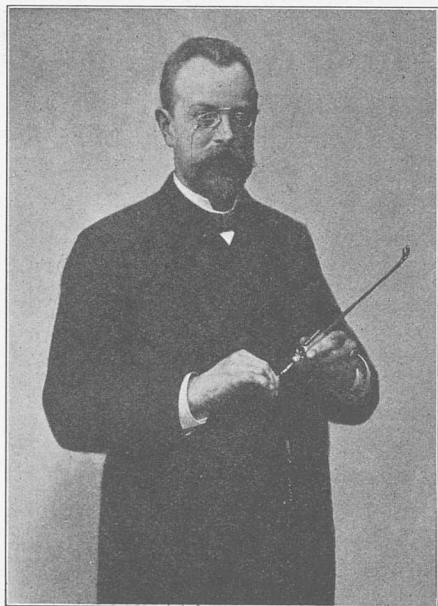
Dette Udvalg afgav en Betænkning, som i mange Henseender er højst interessant. Fenger fremhævede »den store Betydning med

Hensyn til Frembringelsen af de saakaldte Hospitalssygdomme, som man maatte tillægge Ansamlingen af et større Antal kirurgiske

V. Rasmussen.

Patienter, navnlig Patienter med friske og suppurerende Saar, paa de samme Stuer i længere Tid, og han mente, at man maatte finde et virksomt Middel til at forebygge disse Sygdomme ved at sprede de kirurgiske Patienter«. Af denne Grund og af Hensyn til Ønskeligheden af en stærkere »Specialisering« foreslog Udvalget at ophæve den kirurgiske Afdeling som saadan og i Stedet derfor at indrette 3 blandede Afdelinger, der skulde optage saavel medicinske som kirurgiske Patienter. Paa hver af dem skulde der dannes ligesom en Kærne af særlige Sygdomsformer, hvorom de øvrige paa Afdelingen behandlede Sygdomme skulde grupperes. Paa én Afdeling kunde

A. Iversen.

S. Saxtorph.

hos Kommunehospitalets Bestyrelse, hos alle dets Overlæger og hos Stadslægen samt hos Lægestanden i Almindelighed. I den til Tider skarpe Diskussion var det navnlig de saakaldte Hospitalssygdomme (Hospitalsbrand, Rosen, Pyæmi o. s. v.), som var paa Tale. Sagen blev efter en ny Forhandling i Borgerrepræsentationen overgivet til fornyet Drøftelse i det omtalte Udvalg, og tilsidst vedtog man da, at der ikke skulde ske nogen Forandring med den kirurgiske Afdeling, men at 5. Afdeling skulde oprettes. Paa denne nye Afdeling skulde der indlægges baade kirurgiske og medicinske Patienter, som skulde anbringes imellem hverandre paa Fællesstuer efter Overlægens nærmere Bestemmelse.

Denne Skikkelse havde 5. Afdeling nu fra d. 1. Marts 1870 til den

saaledes Øjensygdomme være Kærnen, paa den anden Led- og Bendsygdomme; Resten af Patienterne her skulde hovedsagelig være kirurgiske, men Afdelingen skulde tillige optage saadanne medicinske Sygdomme, der enten nærmede sig til den paa Afdelingen særlig behandlede Sygdomsform, eller som afvejlende egnede sig til kirurgisk eller medicinsk Behandling, saaledes f. Ex. Rheumatisme, Strubehoste, Strube- og Halsbetændelser, Neuralgier, lokale Kramper m. fl. Paa den 3. blandede Afdeling kunde f. Ex. »Kvindens Sygdomme« danne Kærnen. Hele Hospitalet skulde saaledes have 6 Afdelinger ialt.

Dette Forslag vakte imidlertid en skarp Kritik og stærk Modsigelse

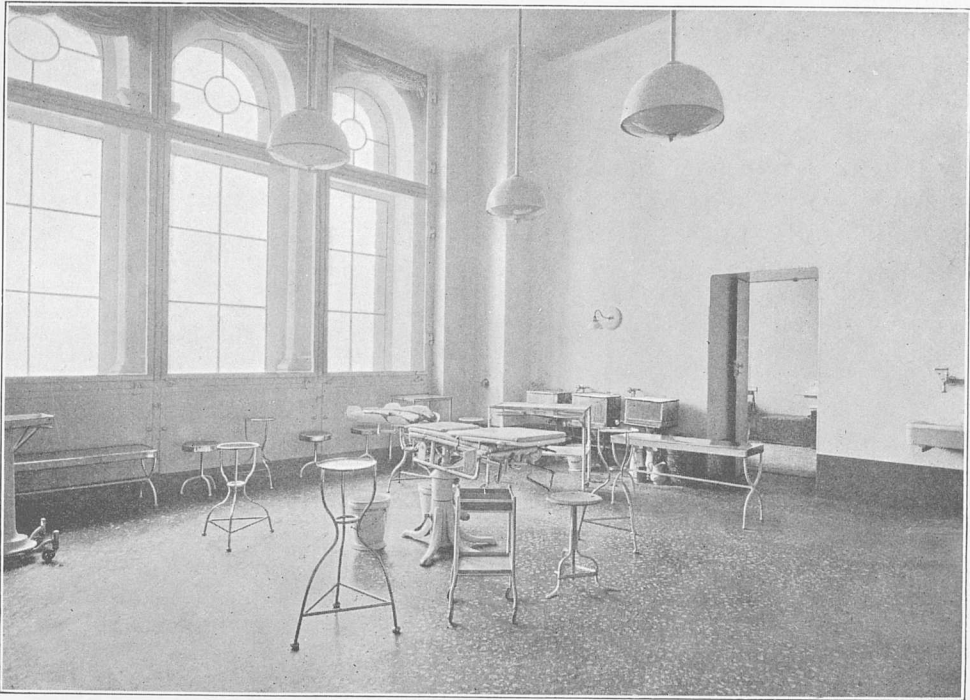
P. N. Hansen.

1. Juli 1875. For os, mere end 40 Aar efter, er det let nok at se, at Ideen var forfejlet. Men Afdelingens første, meget fremragende Overlæge Vald. Rasmussen saa det ogsaa meget snart, og han udtaler atter og atter i sine Aarsberetninger, at man vistnok snarest muligt burde se at komme bort fra Forsøget med den blandede Afdeling. Haabet om, at »den blandede Belægning« skulde forhindre Opstaaelsen af Hospitalssygdomme, var ikke blevet opfyldt.

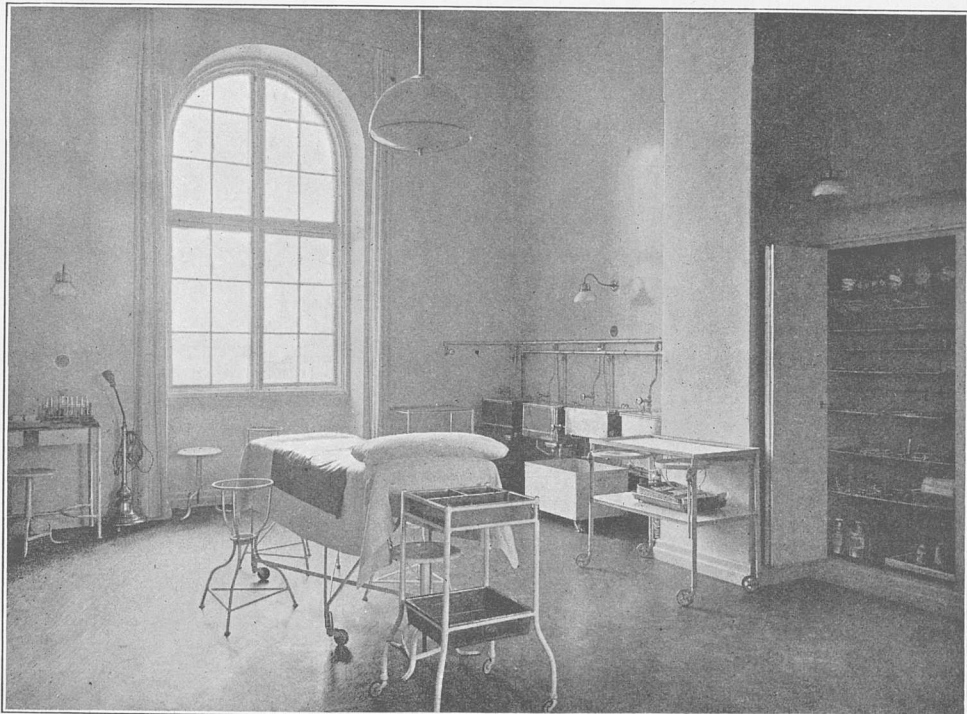
Netop medens den omtalte Diskussion blev ført, og Forsøget med »den blandede Afdeling« blev gjort (eller endnu lidt før), var man anden Steds bleven klar over Hospitalssygdommens Væsen; det var ikke »den nyere tyske Skole, som i indbildsk Overvurdering af Mikroskopets Præstationer tror at være lige ved at løse Tilværelsens Gaader« (Stadslæge Schleisner), men det var Pasteur og Lister, som løftede Sløret for disse frygtelige Sygdomme og samtidig kastede Lys over adskillige andre af Tilværelsens Hemmeligheder. Og allerede i 1868 var Listers Saarbehandling bleven indført paa Kommunehospitalets 1. Afdeling. Da Vald. Rasmussen blev Universitetslærer, Lektor i pathologisk Anatomi, blev hans Embede som Overlæge ledigt, og Magistraten benyttede den herved givne Lejlighed og foreslog, at den blandede Afdeling skulde ophæves, og at der i Stedet for skulde oprettes 2 nye Afdelinger, 5te og 6te, den førstnævnte som en ren kirurgisk Afdeling. Dette blev vedtaget i Borgerrepræsentationen d. 3. Maj 1875. Dr. med. C. L. Studsgaard blev 5. Afdelings første Overkirurg.

5. Afdeling kom til at bo i de fredelige og sollyse, men lidt afsides liggende Stuer, hvor den ogsaa nu er til Huse. Den skulde være fælles med 1. Afdeling om den store Operationsstue, som kun skulde benyttes til store Operationer, og i saadanne Tilfælde behøvede Patienterne ikke at transporteres tilbage til Afdelingen efter Operationen, men kunde foreløbig anbringes i de paa Operationsgangen liggende Stuer. Til mindre Operationer vilde man indrette sig paa selve Afdelingen. Det blev ogsaa anset for en Selvfølge, at Hospitalets Instrumentsamling maatte være fælles for begge de kirurgiske Afdelinger, i hvert Fald hvad angik de større og mere kostbare Apparater.

Operationsstuen var maaske fra første Færd af ikke rigtig heldigt indrettet, og efterhaanden som den operative Virksomhed forøgedes paa Hospitalet — og den voksede i de Aar som ogsaa senere med rivende Fart — blev den mere og mere utilstrækkelig. I 1886—88 byggede man da en ny stor og moderne Operationsstue; men Fællesskabet mellem de 2 kirurgiske Afdelinger med Hensyn til Operationsstuerne opretholdtes endnu en lille Tid. Men faa Aar senere maatte dette Fællesskab ophøre; den oprindelige Operationsstue omdannedes i Overensstemmelse med den nyere Tids Fordringer

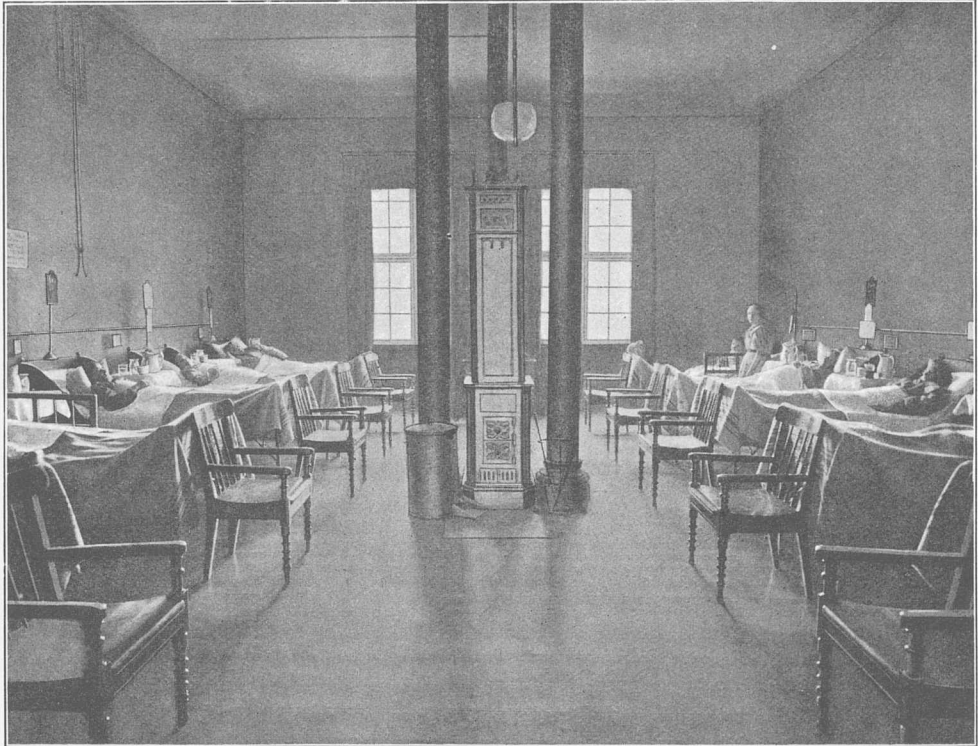

5. Afdelings store Operationsstue.

5. Afdelings lille Operationsstue.

og blev nu 5. Afdelings »store Operationsstue«, og omtrent samtidig fik baade 1. og 5. Afdeling hver sin »lille Stue« paa Operationsgangen. Gentagne Gange senere er 5. Afdelings Operationsstuer blevne underkastede mere eller mindre gennemgribende Omdannelser, ved hvilke man har søgt at »følge med Tiden«; den sidste, meget indgaaende Forbedring fandt Sted i Aaret 1912. Og Hospitalet kan vistnok nu, trods de forløbne 50 Aar, med berettiget Stolthed hævde, at dets Operationsstuer er tidssvarende.

En almindelig Sygestue.

Virksomheden paa 5. Afdeling er — ligesom paa 1. Afdeling og ligesom paa Hospitalet i det hele — i Aarenes Løb voxet meget stærkt. Det aarlige Patientantal er nu omtrent dobbelt saa stort som for 25 Aar siden, og noget lignende gælder med Hensyn til Operationerne. Disses Art og Antal igennem Aarene afspejler Kirurgi's Udvikling i dette Tidsrum; at eftervise dette nærmere vilde utvivlsomt have sin store Interesse, men det vilde paa dette Sted føre for vidt.

5. Afdelings Beliggenhed, der, som foran anført, er »historisk« begrundet, medfører visse Ulæmper. Den forholdsvis store Afstand mellem Sygestuerne og Operationsstuerne, paa hvilke nu alle Opera-

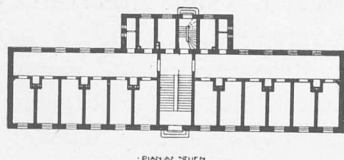
tioner og en Del af Forbindingerne finder Sted, besværliggør i nogen Grad Arbejdet, og Transporten af Patienterne kan være til nogen Gêne for dem og for de syge paa de Gange, gennem hvilke Transporten finder Sted. Men disse Ulæmper maa dog siges at være af underordnet Natur; de er overvundne og overvindes med Lethed daglig ved forbedrede Transportmidler og ved Elevatorerne.

Som Overlæger paa 5. Afdeling har følgende fungeret: F. V. Rasmussen 1870—1875, Dr. med. A. Haslund const. 1874—1875, Professor C. L. Studsgaard 1875—1884, Professor A. Iversen 1884—1892, Dr. med. E. A. Tscherning 1892—1899, Professor S. Saxtorph 1899—1911, Dr. med. P. N. Hansen 1911 (fung.)

SJETTE AFDELING

Der er næppe noget Afsnit af Kommunehospitalet, hvis Skæbne har været saa omskiftende og hvis Udvikling har været saa betydelig, som den nuværende 6. Afdelings.

Da Hospitalet i 1863 blev aabnet, laa der ud imod Sortedamssøen i det vestlige Hjørne, symmetrisk med den nuværende Pavillon II, dengang Epidemibygningen, den saakaldte Cellebygning, som var bestemt til at optage urolige, delirerende Patienter fra Byen og fra de andre Hospitalsafdelinger, samt saadanne, der af andre Grunde, f. Eks. paa Grund af Krampetilfælde, ikke uden stor Gêne kunde behandles sammen med de andre Patienter. Desuden kunde paa Cellebygningen modtages sindssyge Patienter fra Byen, hvis Tilstand gjorde det nødvendigt, at de hurtigst muligt blev anbragt paa et sikkert Sted, indtil de kunde blive optaget paa den Sindssygeanstalt, hvor de hørte hjemme, i det langt overvejende Antal Tilfælde St. Hans Hospital. Det var altsaa samme Klasser af Patienter, som endnu den Dag idag indlægges paa samme Sted, den nuværende Pavillon I.

Bygningen bestod dengang hovedsageligt af 12 Celler, som laa grupperede 6 og 6 sammen paa hver Side af Midtertrappen, ens i Stueetagen og paa 1. Sal. En af Cellerne i hver Etage blev dog benyttet til Magasin, en anden til Sygeplejerskens (Stue-

konens) Værelse, saa at der disponeredes over 20 Senge (senere 22).

Alle Celledørene førte ud til Korridoren, de var til at lukke med en Smæklaas, som ikke kunde aabnes indvendigt fra, naar man ansaa det for nødvendigt at isolere en Patient; det er hændt, at en Læge er kommen til at indelukke sig selv med en urolig og voldsom Patient og har tilbragt en meget ubehagelig Stund med ham, inden det blev bemærket, hvorledes det hang sammen. Indretningen af Cel-

lerne var yderst tarvelig og uhyggelig. Dette gjaldt især Cellerne i Stueetagen, hvor der kun var et lavt og bredt, højtsiddende Vindue, saaledes som man dengang brugte det i Cellerne paa Sindssygeanstalterne og endnu har det i Fængslerne. Vinduet var forsynet med tynde Jernsprosser, derimod ikke med Jernstænger, og Brystningen var afrundet, for at Patienten ikke skulde kunne krybe op i Vinduet. Vinduerne kunde nok aabnes til Udluftning, men af Sikkerhedshensyn ventileredes kun gennem Trækruder. Cellerne ovenpaa fortjente paa en nær næppe dette Navn, idet der var Vinduer af almindelig Størrelse (dog lidt høj Brystning) og af almindelig Konstruktion; det var nemlig Meningen, at der her skulde behandles mindre farlige Patienter (man havde nærmest tænkt paa Krampepatienterne), hvorfor man ansaa særlige Sikkerhedsforanstaltninger for overflødige. Det viste sig imidlertid, at det blev nødvendigt ogsaa at anvende 1. Sal til urolige Patienter, og der blev derfor i 1868 anbragt mindre Ruder og Jernsprosser i Vinduerne paa »Salen« og anskaffet Skodder, der lukkede for de nederste $\frac{3}{4}$ af Vinduet, saa at Sikkerheden blev omtrent som nedenunder. Da disse Skodder i Reglen sad for, tabte »Salen« derved det mere hyggelige Præg, den havde haft fra først af. Korridorerne havde store Vinduer, men især i Stuen med høj Brystning.

Cellernes Dimensioner var, som Afdelingens nuværende Eneværelser, 4,3 m i Højde, 5,4 m i Dybde og 2,4 m i Bredde. Korridorens Bredde som nu 2,8 m.

Udstyret var det tarveligst mulige. Naar Patienten var isoleret, maatte ofte alt fjærnes, eller Patienten beholdt kun en Madras (som det af og til kan forekomme endnu), ellers stod der midt paa Gulvet en Seng. Nogle af disse var polstrede, læderbetrukne »Spændesenge«, som var fastskruede i Gulvet og indrettet til at Patienten, iført Tvangstrøjen,¹⁾ kunde indskrænkes yderligere i sine Bevægelser ved udforede Remme om Arme og Ankler samt tværs over Brystet. Hos rolige Patienter anbragtes et Sengebord og en Stol. Korridorerne tjente som eneste Opholdsrum for de oppe gaaende og var forsynede med nogle spartanske Stole og Borde. Gardiner fandtes ikke. Til Udstyret hørte ogsaa et Par »Krampekasser«, polstrede og læderbetrukne Kasser af c. 2 m's Længde, 1 lille m's Højde, som stod næsten lige paa Gulvet, hvortil de var fastgjorte. De var ret praktiske, men ikke smukke, og at stethoskopere en Patient i en Krampekasse, var en vanskelig gymnastisk Opgave.

Opvarmningen foregik ved Varmekamre, der var fælles for Stuen

¹⁾ Tvangstrøjen var en vid Trøje med meget lange ($1\frac{1}{2}$ —2 m) Ærmer, i hvis Manchetter var fastgjort lange Snore. Den lukkedes i Ryggen med Bændler.

og Salen, Opfyringen foregik kun i Stueetagen fra Korridoren ved nogle store Ovne, indmurede i Varmekamrene, de varmede daarligt, forvoldte megen Støj ved Indfyringen og tilbød ikke saa lidt Lejlighed for Patienterne til at komme til Skade.

Pasningen af Patienterne var betroet til to Stuekoner med den nødvendige Medhjælp af Vagter, lejede Koner fra Byen, og for Mændenes Vedkommende af og til Portører.

Paa hvilket Tidspunkt der blev ansat en fast mandlig Vagt, vides ikke bestemt, men der synes efter Aarsberetningerne at have været en »Sygevogter«. Lægetilsynet paalaa de medicinske Afdelingers Lægepersonale, idet de to medicinske Afdelinger skiftedes til at have »Cellerne« og »Epidemibygningen« et Aar ad Gangen. Lægerne var altsaa som Regel aldeles ikke psykiatrisk sagkyndige og følte det vist nærmest som en Byrde at skulle have dette Appendix til Stuegangen, ligesom de heller ikke ofrede det megen Tid. Iøvrigt forekom det vist, at overflyttede Patienter vedblev at være under den Afdelings Behandling, som havde overflyttet dem.

Fra først af tilfredsstillede Afdelingen med Hensyn til Plads de Fordringer, der stillede til den, medens den aldrig kan have været tilfredsstillende med Hensyn til de ydre Betingelser, den bød de sindssyge, naar disse ikke var helt forvirrede. Og i Virkeligheden benyttedes den straks i betydelig Grad til Optagelse af sindssyge; det første fulde Aar, den virkede (1864), behandlede godt 130 Patienter med Sindssygdom og godt 100 Tilfælde af delirium tremens.

I Slutningen af denne Periode af Cellebygningens Historie (1863—1870) nærmede Antallet af sindssyge sig til 200.

I 1868 tillodes det Dr. med. Gædeken, tidligere Reservelæge paa Aarhusanstalten, som dengang var Reservelæge paa 2. Afdeling og kort efter gik over til at blive Prosektor, at holde kliniske Forelæsninger over Sindssygdomme med Benyttelse af de af Afdelingens Patienter, som overlodes ham dertil af Overlægen. Disse Forelæsninger, som holdtes en Gang om Ugen, var den første Begyndelse til en Universitetsundervisning i Psykiatri.

I 1870 overgik Cellebygningen til den nyoprettede 5., blandede Afdeling. Denne skyldte dels Frygten for Hospitalssygdomme (Pyæmi og Rosen) sin Oprettelse (idet man havde Erfaring for, at disse Sygdomme sjældnere optraadte paa blandede Servicer, end paa rent kirurgiske), dels Trangen til Aflastning af de medicinske Afdelinger. Den optog derfor medicinske Patienter skiftevis med de rent medicinske Afdelinger, desuden kirurgiske Sygdomme, som ikke fordrede større operative Indgreb (Bindevævsbetændelser, Kirtelbetændelser og Betændelser i de overfladiske Vener og Lymfekar). Endvidere

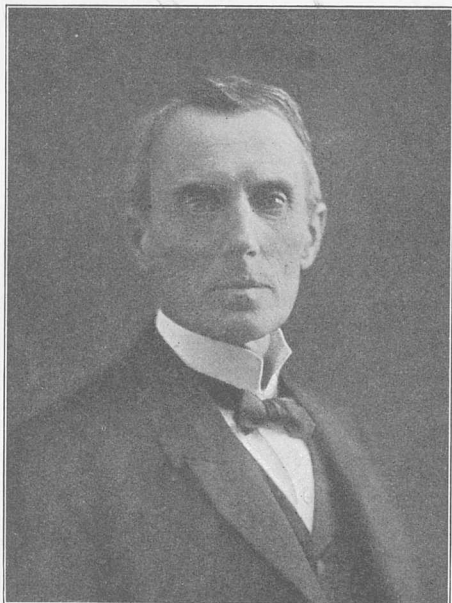
lagdes foruden Cellebygningen ogsaa Epidemibygningen ind under 5. Afdeling, der altsaa blev blandet nok. Bestyrelsen af Epidemibygningen var langt fra at være nogen Sinecure, idet de følgende Aar foruden Kopper bragte en Epidemi af exantematisk Tyfus. For de sindssyges vedkommende bragte denne Forandring ingen Forbedring, tvertimod begyndte Klagerne over Forholdene der nu først for Alvor og fremsattes med stor Energi af Adelingens Overlæge, Lektor Vald. Rasmussen. Klagerne gaar først og fremmest ud paa den for Sindssygeanstalter velkendte Pladsmangel. Lokalerne var ofte overfyldte, saa at det blev nødvendigt at opstille Senge paa Korridorerne, og adskillige Patienter maatte overflyttes til Fællesstuerne paa Afdelingen med Vagt. Adskillelsen mellem Mænd og Kvinder lod sig ikke altid gennemføre, der var ogsaa kun en Have til begge Køn. Der manglede Lejlighed til Beskæftigelse og Adspredelse af Patienterne, og der savnedes, hvad Overlægen selv var den første til at fremhæve, sagkyndigt Lægetilsyn, der kunde ofre mere Tid paa Patienterne, end det var muligt paa den stærkt spredte og blandede Afdeling. Rasmussen anbefalede en Udvidelse og fremsatte Tanken om en lille Sindssygeanstalt i Byen selv, hvorved Spørgsmaalet om en psykiatrisk Klinik samtidigt kunde faa sin Løsning, en Løsning, der endnu ligger ude i Fremtiden. Patientantallet steg stadigt, i 1871 angives det til 218 Sindssyge, 177 Alkoholister og det samlede Antal Patienter i »Cellerne« til omtrent 450. I 1875 opgaves Forsøget med den blandede Afdeling, der fra alle Sider erkendtes at være mislykket; der oprettedes en ny kirurgisk Afdeling, 5. Afdeling, og en ny 6. Afdeling, bestemt for Sinds- og Nervesygdomme, og som dens Overlæge blev Professor Gædeken ansat. Epidemibygningen gik tilbage til de medicinske Afdelinger.

C. G. Gædeken.

Sjette Afdeling bestod da af Cellebygningen, hvis Patientbestand blev uforandret, medens den fik en Udvidelse, der næppe kunde kaldes en Forbedring, idet der i Kælderetagen indrettedes 6 Celler for Alkoholdeliranter. Endvidere fik Afdelingen tildelt 4 Stuer i

Hovedbygningen (Forstuerne), Stuerne 90 og 93 paa anden Sal i Bagbygningen (à 10 Senge) og 17 og 18 paa første Sal i Forbygningen (à 9 Senge). De sidste to blev senere ombyggede med de to Reservestuer 88 og 91, som laa mere bekvemt, lige ved de to Stuer 90 og 93, men som rigtignok i Retning af Lys og Hyggelighed stod langt tilbage for 17 og 18. Paa disse Forstuer behandlede Nervepatienterne. Disse omfattede alle Patienter med »Sygdomme i Hjernen og Nervesystemet med Undtagelse af dem, der enten hidrøre fra en kirurgisk Lidelse eller er af syfilitisk Oprindelse«, og naturligvis dem, der

K. Pontoppidan.

hørte hjemme i Cellebygningen. Desuden tilkom akutte Forgiftningstilfælde 6. Afdeling. Dette, som ogsaa nu er Tilfældet, har sin gode Grund i, at saadanne jo ofte skyldes Selvmordsforsøg. Sengeantallet var beregnet til 28 i Cellebygningen, 38 paa Forstuerne. Paa Grund af det ringe Sengeantal regnedes 6. Afdeling kun for en halv Afdeling, hvilket gav sig Udslag i, at Overlægen kun fik halv Gage (1500 Kr.), og at der foruden Reservelægen, der ellers var ligestillet med de andre Reservelæger, men skulde deltage i Vagtholdet, kun ansattes en fast Kandidat. Man hjalp sig dog nogenlunde med surnumerære Kandidater.

Cellebygningens Udseende var fremdeles, som tidligere beskrevet, ikke tiltalende, og det forbedredes ikke ved den stadige Overfyldning med Patienter. »Gangsenge« florerede, gerne belagte med Rekonvalescenter efter delirium tremens eller Krampetilfælde, af og til rolige Sindssyge. Det kunde ogsaa blive nødvendigt at anbringe to saadanne i samme Celle.

Plejen besørgedes af to iøvrigt meget dygtige Stuekoner med Assistance af Vagter. Stuekonen i Stueetagen havde tillige Overopsynet med Delirantafdelingen i Kælderen. Her var iøvrigt ansat en Kone om Dagen og en Mand om Natten, denne havde tillige Opsynet med Mandspatienterne i den Tid, de var i Haven. Alkoholdeliranterne blev, saasnart Deliriet var tydeligt, anbragt i en af Kældercellerne. Disse var ca. 2,5 m høje og ikke ret store. Vinduerne sad højt og var

beskyttede ved et Traadnet, Oplysningen skete ved et Gasblus over Døren. Naar Patienten begyndte at løbe ud af Sengen, blev denne taget ud, Madrassen efterladt og Døren aflukket. Patienten fik saa sin Dosis Kloral (gerne 2,5 Gram gentaget to Timer efter og en tredie Dosis senere paa Natten), og Vagten iagttog ham gennem Kighullet i Døren og meldte efter Omstændighederne ved Natstuegangen, at han der havde faaet to Gange Kloral og stod for Døren, eller at han der havde faaet Kloral og sov. I Reglen delirerede Patienterne videre efter den første Søvn, og Deliriet tog sit sædvanlige Forløb, i det Hele ikke stort anderledes end nu, kun er Patienterne under vor nuværende Veronalbehandling uden Tvivl noget mindre urolige. Nogen skadelig Virkning af Kloralen kunde dengang ikke spores. Derimod paa-drog Patienterne sig undertiden Læsioner ved at løbe imod Væggene, og i et Tilfælde skete det med saa stor Kraft, at det medførte Døden. Tvang anvendtes kun i Nødstilfælde paa Deliranterne, navnlig, naar der var Brud af Underekstremiteternes Knogler. De blev i saa Fald anbragt i Spændesenge i Stueetagen. Overfor saadanne ligesom ved Deliranter med Lungebetændelse og andre svækkede Patienter anvendtes Kloralen naturligvis med Forsigtighed.

A. Friedenreich.

Med Hensyn til Behandlingen af de urolige Sindssyge spillede Isolation i lukket Celle og Tvangsmidler en ikke ringe Rolle. Naar en Patient begyndte at vise sig urolig eller voldsom, blev han eller hun lukket inde i Cellen eventuelt efter Fjernelse af Sengen. Tumlede han saa ubehersket om, at man var bange for, at han skulde komme til Skade, eller fór han særligt voldsomt løs paa Opsynet, naar Døren maatte aabnes, blev han anbragt i fuld Tvang, altsaa dels ved Tvangstrøjens lange Ærmer, som blev trukket gennem to Huller i Sengens Fodende og fastbundet, dels ved de ovenomtalte Remme fastholdt i den polstrede Seng. Det samme skete ofte med Patienter, der havde begaaet alvorlige Selvmordsforsøg. I alle Tilfælde af fuld Tvang blev der sat permanent Vagt, oftest en Kvinde, undertiden en Portør ved Siden af Sengen for at forhindre Ulykkestilfælde

og for at hindre, at Patienten krøb ud af Tvangen, hvad der nok kunde lade sig gøre. Tvangen forhindrede ganske vist Selvbeskadigelser, og nogle Patienter faldt hurtigt til Ro. Tilhængerne af Tvangen fremhævede, at Patienterne lettere opgav Kampen mod den livløse Genstand end mod levende Opsyn, og at denne ikke fristedes til at mishandle Patienten, ligesom den sparede paa Patientens Kræfter ved at indskrænke hans Bevægelser. Dette var sikkert heller ikke helt urigtigt, men nogle Patienter blev ved at kæmpe mod Indskrænkningen, og de havde dog vist snarest Skade deraf.

Løvrigt anvendtes Trøjen ogsaa som »løs Tvang«, hvorved Armenes Bevægelser blev indskrænkede, medens Patienten ellers kunde gaa frit om i sin Celle, naar Patienterne var voldsomme eller vilde mulilere sig selv, men ikke særligt urolige.

Løvrigt anvendtes naturligvis beroligende Medikamenter i stor Udstrækning. Bade spillede, skønt man ikke var blind for deres beroligende Virkninger, derimod ingen Rolle, væsenligt fordi Badeindretningen var saa tarvelig, et lille daarligt Badeværelse i Kælderen for hele Afdelingen. (En Tid var der dog et ganske lille Badeværelse med 1 Badekar paa 1. Sal ved Thekøkkenet.)

Mænd og Kvinder holdtes fuldstændigt adskilte, idet ligesom nu Kvinderne var anbragte paa 1. Sal, Mændene i Stue og Kælder (her kun Alkoholdeliranter).

En skarp Adskillelse mellem rolige og urolige gennemførtes ikke, om man end naturligvis søgte at samle de urolige paa samme Gang.

Afdelingens Tilstand var næppe saa slem, som man maaske vil forestille sig efter denne Beskrivelse. Dette beroede for en Del derpaa, at Patienterne almindeligvis meget hurtigt blev overflyttede til St. Hans Hospital, saa at der sjældent var ret mange urolige paa samme Tid. Der holdtes fra Administrationens Side paa, at Overflytningen skulde ske hurtigt, og at en egentlig Behandling ikke maatte foregaa paa Kommunehospitalet. Dog var der naturligvis en Del ogsaa af de egentlige Sindssyge, der helbredtes paa Afdelingen eller gik til Hjemmet, men det kan ikke nægtes, at Afdelingen havde Karakteren af en Detentionsanstalt, som den af og til benævnedes, og ikke egnede sig til Opholdssted for rolige Sindssyge. Naar mange af disse dog senere uden Bitterhed, ja med venlige Følelser, tænkte tilbage paa deres Ophold, skyldtes det mest Professor Gædekens humane, kloge og vindende Personlighed.

Om Nerveafdelingen er der ikke meget at berette. Patientbestanden var for Lægerne mere interessant og for Sygeplejerskerne mindre opslidende, end den nu er, idet Overfyldningen med meget svære Tilfælde, især Apoplexier, ikke var saa fremtrædende som nu. Der

var paa Korridoren lige overfor Stuerne 90 og 93 indrettet to efter Tidens Forhold særdeles gode Badeværelser med Karbad og forskellige Doucher. Den elektriske Behandling besørge- des under Reserve- lægens Opsigt af Volontører, naturligvis ikke idealt. Det fortjener at bemærkes, at Overlæge Rasmussen i en af sine Aarsberetninger ud- taler Ønsket om en sagkyndig Elektrisør, et Ønske, som først blev opfyldt i 1904.

Forelæsningerne fortsattes af Professor Gædeken, en Time om Ugen og kun for det ældste Hold Studenter i hvert Semester. Det var nød- vendigt at indskrænke Tallet, da Forelæsningen foregik paa Gangen eller i en Celle. Det blev ikke til mange Timer for hvert Hold, men de talrige Læger, der har hørt dem, vil erindre dem som praktiske, lærerige og underholdende.

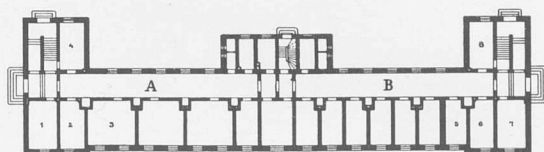
Patientantallet paa Celleaf- delingen steg i denne Periode stærkt, og det er forstaaeligt, at Klagerne over Pladsmangel og Afdelingens utilfredsstil- lende Indretning ikke for- stummede.

I 1882 ansattes en Kandidat til paa Afdelingen, Patient- antallet var nu i »Cellerne« 770, paa hele Afdelingen over 1200 aarlig, de Sindssyges Antal ca. 300.

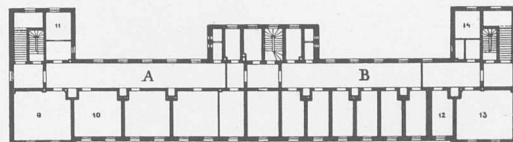
Samme Aar indrettedes en Poliklinik for Nervesygdomme med Apparater til elektrisk Behand- ling; den søgtes dog ikke videre og virkede vistnok kun et Par Aar. I 1883 begyndte den nye Sygepleje paa Pavillon I Salen.

I 1884 nedlagdes Epidemibygningen som saadan, og Pavillon II tildeltes 6. Afdeling. Tillige maatte Afdelingen, hvis Overlæge nu fik fuld Gage, og som fik lige saa stort Lægepersonale som de andre Afdelinger, imidlertid overtage en Del medicinske Patienter; den skulde foruden Sindssygdomme og Nervesygdomme modtage alle Former af Alkoholisme og Rheumatisme, Kighoste, Variceller og Forgiftninger. Disse Patienter behandledes sammen med Nervepa- tienterne paa Pavillon II og Forstuerne. Tillige lagdes Lægernes La- boratorium under Afdelingen, men dette benyttedes meget lidt, indtil det i 1885 overgik til 2. Afdeling.

Klagerne over Pavillon I forstummede ikke, og med god Grund. Overfyldningen tiltog stadig, og det hjalp kun lidt, at Adgang for

PLAN AF STUEN.

PLAN AF GAL.

Planer af Tilbygningerne.

udenbys Sindssyge blev nægtet. Der klagedes over den mangelfulde Adskillelse mellem rolige og urolige Patienter, og en Udvidelse betegnede som paastrængende nødvendig.

Saa i 1886—87 foretoges en Udvidning og virkelig Forbedring af Pavillon I, idet der blev tilbygget to korte Endefløje med nogle større Stuer; tilliges sloges to og to Celler paa den »rolige Gang«, den nuværende Gang A, sammen til Fællesstuer, medens Enestuerne bevaredes paa den urolige Gang (nu Gang B og i Stueetagen C), medens Kælderen gik ud af Brug. Værelset, som er mærket 7, beboedes af Plejemoderen, Værelse 1 brugtes til Auditorium, og dette viste sig hurtigt for lille til at modtage den store Mængde Tilhørere, den nye Overlæge, nuværende Professor K. Pontoppidans aandfulde og lærerige Forelæsninger trak til. Samtidigt med Overlægeskiftet var der truffet den Bestemmelse, at den nye Overlæge tillige skulde være Universitetets Docent i Psykiatri og tillige overtage Observationen af og Erklæringerne om de af Retterne i denne Hensigt indlagte Patienter.

Fordelingen af Patienterne var fremdeles saaledes, at Mændene havde Stueetagen, Kvinderne Salsetagen, men det lille Afsnit ovenpaa i den nordøstlige Ende af Bygningen, det nuværende Kvinde-C, benyttedes paa forskellig Maade, eftersom der var mest Trang til. Oftest vel brugtes det til Rekonvalescenter af Mandkøn og ganske paalidelige Patienter i det Hele; naar der var stærk Trang til Kvindepladser, anbragtes Kvinder der, jævnlig anbragtes Enestuepatienter, navnlig saadanne, man vilde vise særligt Hensyn, der; det er paa dette Afsnit, at Afdelingens i sin Tid celebre Patienter havde deres Værelser. Der fandtes iøvrigt ogsaa mellem de sædvanlige Stuer nogle med bedre Udstyr til Officianter (Bedste-Plejepatienter).

Iøvrigt skete der med selve Bygningens Indretning følgende Forbedringer:

De smaa højtsiddende Vinduer i Stueetagen blev hugget ud til samme Størrelse som ovenpaa, kun en Celle beholdtes paa den urolige Gang for ekstreme Tilfældes Skyld baade ovenpaa og nedenunder. Desuden søgtes Sikkerhed tilvejebragt, foruden som tidligere ved Laasning af de med Jernsprosser forsynede Vinduer, ved Skodder indenfor Vinduerne, som kunde laases fast baade i aaben og lukket Tilstand. Naar Skodderne var aabne, var Værelserne meget lyse og hyggelige, men, naar de var lukkede, kom der kun Lys ind gennem en med Traadfletning lukket Aabning højt oppe, omtrent af Størrelse som de tidligere Cellevinduer. Værelset var da alt andet end hyggeligt, og Skodderne var særligt egnede til at dundre paa, hvad Patienterne heller ikke nægtede sig. Denne Indretning var dengang ret almindelig og er det vel endnu, hvor man ikke har kunnet faa de dyre Vin-

duer af tommetykt Glas. Om Natten lukkedes Skodderne overalt, bl. a. for at lukke Lyset ude.

Endvidere indrettedes i den Stue, der traadte i Stedet for den nedlagte Trappegang i Midten af Bygningen, en Dagligstue (tillige Spise-stue) med net om end tarveligt Møblement og Skilderier paa Væg-gene, og Gangene blev efterhaanden forsynede med grønne Planter og gjort til et hyggeligt Opholdssted. Kældercellerne blev nedlagte.

Endnu større blev Forbedringerne med Hensyn til Behandlingen

Opholdsstue.

af Patienterne. Tvangstrøjen afskaffedes straks fuldstændigt, kun et Drejls Liv med lukkede Ærmer anvendtes ved selvmutilerende Patienter. Af mekanisk Tvang anvendtes kun af og til, navnlig naar det var uomgængeligt nødvendigt at holde en Patient i Sengen (Frakturer o. Ign.) et bredt Bælte om Livet paa Patienten, som spændtes fast til Sengen, samt Fodremme. Fremdeles indskrænkedes Indespærring i lukket Værelse efterhaanden til et Minimum. Den konsekvente Sengebehandling af urolige Patienter gennemførtes; paa den urolige Gang stod næsten altid om Dagen alle Dørene til Eneværelserne aabne, og Sygeplejerskerne førte blot lempeligt dem, der løb ud af Sengen og paa Gangen, tilbage i Sengen. Den moderne

Behandling med meget langvarigt Bad var endnu ikke kommen i Brug, og Beliggenheden af Badeværelset (fremdeles i Kælderen) opmuntrede ikke til stærk Brug, derimod anvendtes andre Former af Hydroterapi, især Indpakninger, meget, men efter at der i 1891 var indrettet et bedre Badeværelse i Stuen, brugtes ogsaa prolongerede Bade.

Fra Professor Pontoppidans Tiltræden kan man sige, at Behandlingen af de Sindssyge paa 6. Afdeling har været paa Højde med Tidens Krav.

Endvidere fjernedes konsekvent alt det ved Inventaret, der adskilte

Læsestue.

sig fra et almindeligt Hospitals Indretning. Ikke blot Spændesenge og polstrede Senge overhovedet forsvandt og gav Plads for almindelige Jernsenge, men ogsaa Krampekasserne maatte bort, og siden har Afdelingen hjulpet sig med improviserede Polstringer, naar en Patient bevæger sig altfor voldsomt i Sengen.

En væsenlig Hjælp ved Gennemførelsen af den friere Behandling af de Sindssyge (hvoraf ogsaa Deliranterne nød godt) var Indførelsen af den forbedrede Sygepleje med en bedre Kvalitet af Sygeplejerskerne og samme Tilsyn ved Dag og Nat.

Som allerede anført var denne begyndt paa Kvindeafdelingen i 1883. Her foretoges Forandringen uden videre Betænkelighed og

ogsaa uden Vanskelighed. Sygeplejerskerne afløste ganske simpelt Stuekonerne, og der blev saa ansat en Overassistent, Kvindeafdelingens nuværende Plejemoder.

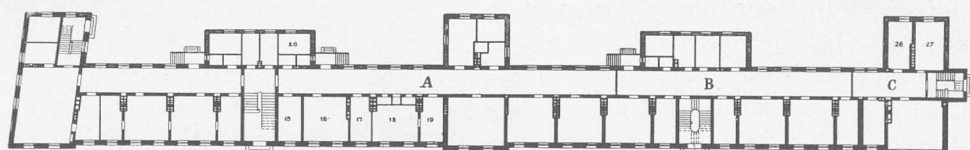
Langt større var naturligvis Betænelighederne ved Indførelsen af den nye Sygepleje paa Mandsafdelingen. Det stred meget og strider endnu imod mange Psykiatrer's Begreber at tænke sig Kvinder, og endda pæne Damer, passe urolige og kønsligt opstemte Sindssyge. Dog havde man fra selve Cellebygningen Erfaring for, at det gik uden Vanskelighed med udelukkende kvindelig Pleje. Under alle Omstændigheder vovede man sig til Forsøget, og 1888 overtog Afdelingens nuværende Plejemoder den »rolige Gang« med nogle Koner til Hjælp (2 om Dagen, 1 om Natten). Det varede dog ikke længe, inden Konerne blev afløst af Sygeplejersker baade Dag og Nat. Derimod gik der endnu et Aars Tid eller to, inden daværende Overlæge, Professor Pontoppidan, gjorde det afgørende Skridt ogsaa at lade de nye Sygeplejersker overtage den urolige Gang, men Forsøget blev gjort og lykkedes saa godt, at Principet siden er blevet antaget andre Steder og vistnok altid til stor Nytte for Patienterne. Erfaringen har vist, at Patienterne langt sjældnere lader sig henrive til Vold og Uanstændighed, naar der er Sygeplejersker tilstede, end uden saadanne, saa at Forholdene ikke bliver utaalelige for Plejerskepersonalet. Og paa den anden Side medfører Kvindens ringere fysiske Kraft og hendes hele Temperament baade, at hun ikke selv falder paa at mishandle Patienter, og at hendes Tilstedeværelse lægger Baand paa de mandlige Plejeres Tendenser i saa Henseende. Ganske undvære Mænds Tilstedeværelse paa de uroligste Afdelinger kan man dog ikke, det vilde medføre for megen Fare for baade Patienters og Plejerskernes Liv og Førlighed.

Der var ogsaa fra først af en Mandsvagt tilstede hele Natten og en anden en Del af Dagen, men denne sidste var ofte borte paa Grund af anden Beskæftigelse (bl. a. Vagt i Haven), og det viste sig et Par Aar efter nødvendigt at have stadig Mandsvagt, hvorfor der blev ansat en tredje.

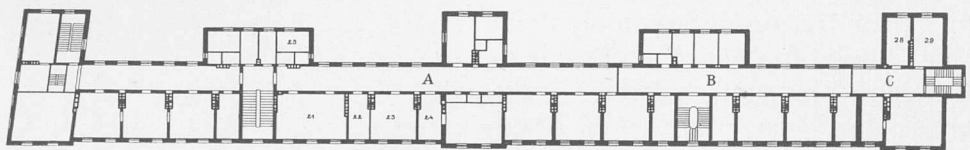
Pavillon I angaves ved denne Udvidelse at have vundet 32 nye Pladser, der regnedes med 29 Pladser for Mænd, 25 for Kvinder, men det maa erindres, at Bygningen tidligere var belagt betydeligt over de 26 Pladser, den var beregnet til. Som vi skal komme tilbage til, var den endnu ingenlunde tilfredsstillende efter denne Ombygning, hvilket naturligvis blev mere og mere fremtrædende, eftersom Patientantallet steg.

Afdelingen var i det Hele for stor (131 Senge) og spredt, og der klages straks over Overbelægning paa Pavillon I. Det er ret kuriøst

at se, at denne for en Del lægges paa de mange Observationspatienter fra Retten, nemlig 19 (sidste Aar 3: 1911 var Antallet 87). Patientantallet inkl. de medicinske varierede fra 1032 i 1887 til 1155 i 1906. De Sindssyges Tal steg fra 320 til 416 aarligt. I 1897 blev Afdelingen fri for de medicinske Patienter og vandt derved i Ensartethed og Overkommelighed, men tillige maatte »Forstuerne« afgives, saa at Afdelingen ligesom nu kun bestod af Pavillonerne I og II; det maatte i det Hele anses for en Vinding, men medførte dog den mindre gode Virkning, at man blev afskaaret fra af og til at bøde paa Overbelægningen i Pavillon I ved at flytte Rekonvalescenter over til Forstuerne. Da tilmed Patienttallet senere er steget betydeligt og næsten stadigt, mest naturligvis efter at København er tiltaget saa

PLAN AF STUEN

PLAN AF GÅNG

Planer af Ombygningen.

meget ved Indlemmelse af de nye Distrikter, har Overbelægningen siden været permanent og til Tider overvældende.

1898 ombyttede Professor Pontoppidan sin Stilling ved 6. Afdeling med Overlægestillingen ved Aarhus Sindssygeanstalt.

En af de Mangler, som stærkest var kommen frem ved de mange Angreb paa Pavillon I, var den ufuldstændige Sondring mellem rolige og urolige Patienter; derpaa blev der raadet Bod ved at dele Afdelingerne i tre Afsnit, idet den nordøstligste Del ved en lille Ombygning i 1899 blev indrettet til urolig Afdeling (C), baade ovenpaa og nedenunder. Mellemgangen B bestemtes for halvt rolige (i Virkeligheden næsten helt rolige), Gang A for de roligste og pæneste Patienter. Paa C manglede der Kloset i Stuen, saa at der maatte opstilles et i den store Stue (6 og 7 slaæet sammen). Desuden manglede der Bad. Men det følgende Aar blev ved Kommunalbestyrelsens Velvilje disse Mangler afhjulpne, idet der paa begge Afdelinger C blev ind-

rettet fortrinlige Badeværelser med Kloset, saaledes som de staar endnu. Tillige blev der indrettet en smukt udstyret Dagligstue og en lille Spisestue paa de to rolige Afdelinger og en lille Opholds- og Spisestue paa Gangene B, som ogsaa er uforandrede nu. Herved blev der vundet meget i Hyggelighed, men Pladsforholdene blev blot daarligere. Auditoriet blev flyttet ovenpaa, hvor der er færrest Patienter, og en noget større Stue toges dertil, da Forelæsningerne i Psykiatri nu var blevet obligatoriske, saa at der maatte skaffes rigeligere Plads.

Saa kom endelig den længe ventede Udvidelse og Ombygning i 1903—05. Udvidelsen blev ikke saa stor, som man havde haabet, idet en Del af den nye Bygning var bestemt til Øjen- og Øreklivkerne, men der vandtes dog meget. Dels fik man noget mere Plads, dels blev hele Afdelingen mere tiltalende, og den fik en fortrinlig Opvarmning med varmt Vand, blev af med Ovnene, Ventilationen blev meget bedre, og der kom elektrisk Lys i Stedet for Gas. Værelserne og Gangene blev net malede, Vinduerne yderligere forstørrede, Skodderne blev fjernede; i Stedet for anbragtes tykke Spejlglasruder i Forsatsvinduer og Rullegardiner mellem de to Sæt Vinduer. Desuden anbragtes overalt Gardiner, paa Gangene og paa »C-erne« dog kun Kapper. Paa »C-erne« viste det sig desværre nogle Aar efter nødvendigt at forsyne Vinduerne med tommetykt Glas i smaa Rammer, svarende til de udvendige.

Gang fra 6. Afdeling.

Endvidere indrettedes Bade paa alle Afsnittene, varmt Vand i Vaskene paa Stuerne og nogle smaa Toiletrum for Patienterne i Stuen. (Det paastaas, at Kvinderne ikke vil ud af Værelserne for at gøre Toilette.)

Herved har Afdelingen naaet sin nuværende Skikkelse, der, som det ses af de vedføjede Billeder, er tiltalende. Ganske uden Mangler er den ikke. Rummene, hvis Størrelse var givet derved, at alle Ydermure skulde blive staaende, er vel smaa, navnlig i Forhold til den Belægning, der finder Sted. Der er, og det knebent, beregnet 45

Pladser i hver Etage, men der har været en Belægning paa 59 og 60 enkelte Dage. Dette har dog kun sin Grund i, at St. Hans Hospital og Forsørgelsesvæsnets Institutioner, som skal modtage de Patienter fra Afdelingen, som ikke kan udskrives efter et kort Ophold, ikke kan gøre det saa hurtigt som ønskeligt; ellers vilde Afdelingen være stor nok.

Udenomsbekvemmelighederne er navnlig knebne. Med Hensyn til Indretningen af Sygestuerne er der den Mangel, der følger med Korridorsystemet, at Opsigten med Patienterne, der er uafbrudt Nat og Dag, sker fra Gangene, Sygestuernerne staar ikke i aaben Forbindelse med hverandre, hvad der vilde have formindsket Sengepladsernes Antal alt for meget; dette nødvendiggør et meget rigeligt Opsynspersonale. Afsnit C er vel lille, især Stuen 27, der bruges til de aller uroligste Mænd.

Med Hensyn til Behandlingen skal kun bemærkes, at al Tvang og Isolation i lukket Værelse nu er afskaffet. Alle Døre fra Sygestuernerne til Korridorerne er aabne Nat og Dag, Mellemdørene næsten aldrig aflaaede, kun Yerdørene. Naar Patienterne haardnakket klæder sig af, faar de en »Drejls-Kombination« paa, som bindes i Ryggen, saa at de ikke lige straks kan tage den af. Patienter med Frakturer holdes i Sengen, og Benet, eventuelt ogsaa Patientens Underkrop, fikseres ved et Lagen; selvfølgelig sidder der altid mindst en Vagt ved en saadan Patient.

Stærkt urolige Patienter forekommer nu ikke saa ofte som i gamle Dage. Det er forekommet, at fremmede, som man havde vist Afdelingen, tilsidst har spurgt, hvor de urolige Patienter fandtes, og næsten ikke vilde tro, at de værste af dem ikke var gemt et eller andet Sted.

Patientantallet var i 1911: 2349 for hele Afdelingen, paa Pavillon I ca. 1800, deraf Sindssyge 722, Alkoholdeliranter 323.

Med Hensyn til Nerveafdelingen maa det siges, at den for Tiden ikke er tilfredsstillende, og man maa haabe, at der i en nær Fremtid kan stilles større og bedre Lokaler til Raadighed for den, saa at denne vor eneste Specialafdeling for Nervesygdomme maa kunne faa den Betydning, den fortjener.

Som Overlæger paa 6. Afdeling har følgende fungeret: Professor C. G. Gædeken 1875—1887, Professor K. Pontoppidan 1887—1898, Professor A. Friedenreich 1898 (fung.)

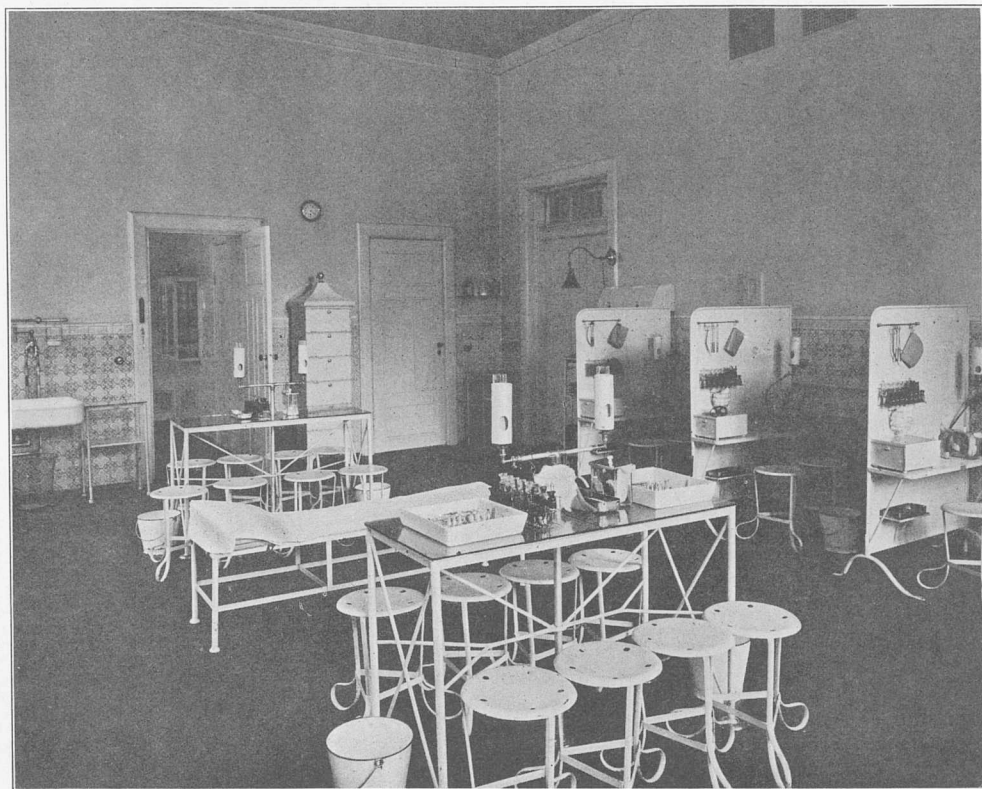
SYVENDE AFDELING

A. ØRE- OG HALSKLINIKKEN

Denne Klinik oprettedes i Aaret 1883 paa Initiativ af daværende Dr. med. E. Schmiegelow, idet denne den 5. April nævnte Aar androg Københavns Magistrat om Tilladelse til at benytte et af Kom-

munehospitalets Konsultationslokaler til Oprettelsen af en »gratis Poliklinik for Behandlingen af Hals- og Næsesygdomme«.

Daværende Overlæge ved 1. Afdeling, Professor Holmer, der selv havde beskæftiget sig med Laryngologi, medgav Andragendet en varm anbefaling, hvortil de øvrige Overlæger sluttede sig med Undtagelse af den i Professor Haslunds Fraværelse fungerende Overlæge ved 4. Afdeling samt Overlægen ved 6. Afdeling, som begge ikke

Konsultationsstuen.

kunde anbefale Andragendet, fordi det eneste Lokale, der kunde være Tale om, benyttedes af disse to Afdelinger til Konsultationslokale. Senere sluttede imidlertid Professor Haslund, der i flere Aar havde dyrket Rhinolaryngologien som Specialitet, sig til Majoriteten af Overlægerne, efter at han atter havde overtaget Ledelsen af 4. Afdeling, idet han bl. a. udtalte, at Venteværelset til den nævnte Konsultationsstue kunde benyttes til »Anbringelsen af et Par Gaslamper og et lille Skab til Medikamenter«.

Dr. E. Schmiegelow's Andragende blev nu imødekommet fra

E. Schmiegelow.

Magistratens Side, og Klinikken blev aabnet den 1. Juli 1883 og installeret i dette lille Venteværelse. Samtidig bevilgedes der 200 Kroner til Instrumenter en Gang for alle, og Instrumentaret vedblev at være saa knapt, at samtlige Instrumenter var anbragt i 2 Cigarkasser, da Dr. med. Holger Mygind den 1. Januar 1898 afløste Dr. med. Schmiegelow som Forstander for Klinikken.

Lidt mindre trange Forhold fik Klinikken, da den i 1887 fik sin egen, om end lille Konsultationsstue ved Siden af den kirurgiske Poliklinik i Stueetagen til den Tilbygning, der opførtes ud mod Hospitalets Centralgaard for at skaffe Plads til en ny Operationsstue.

Da Antallet af polikliniske Patienter imidlertid steg stærkt efter 1898, blev Forholdene i den nye Konsultationsstue efterhaanden saa daarlige, at Arbejdet ikke sjældent maatte afbrydes, for at der kunde foretages Udluftning af Lokalet. Klinikken nye Forstander indsendte derfor gentagne Gange til Magistraten Skrivelser, der paapegede de uheldige Forhold, hvorunder Klinikken arbejdede, og Nødvendigheden af at skaffe Klinikken nye Lokaler samt Sengepladser til Patienter, der behøvede større Operationer.

Nogen Bedring skete i Aaret 1900, da Øjenklinikken gæstfrit aabnede Dørene til sine Polikliniklokaler for Øre- og Halsklinikken, men det begyndte først at lysne for Klinikken, da Hospitalsdirektør Gredsted tog sig af Hospitalets to Specialklinikker og fik udarbejdet et Forslag til nye Lokaler for disse.

H. Mygind.

I Slutningen af Aaret 1902 forelagdes der Kommunalbestyrelsen et Forslag om Opførelse af Tilbygning til Pavillon I, i hvis yderste mod Bartholinsgade vendende Fløj Øjen- og Øreklubben vilde faa udmærkede Polikliniklokaler, Stuer til liggende Patienter, Operationsstuer osv.

Forslaget fandt i Borgerrepræsentationen en udmærket Støtte i nu afdøde Dr. Hammerich og Overlæge Wandahl, Forsamlingens to lægekyndige Medlemmer, og vedtoges i et Møde den 9. Februar 1903. Klinikkerne kunde imidlertid først tage Lokalerne i Brug den 1. Oktober 1905, fordi disse i længere Tid benyttedes til midlertidig Installering af Patienter fra 6. Afdeling under Ombygningen af Pavillon I.

Øre- og Halsklubben opnaaede nu at faa en Indretning og et Udstyr, der fuldt ud svarer til Nutidens Fordringer. Særlig udmærket blev Klinikens store og smukke med Fajancefliser beklædte Konsultationslokale udstyret, idet Materiellet næsten udelukkende bestaar af hvidlakeret eller forniklet Jern og af Glas. Mere beskedent skjuler sig i Kælderen Klinikens Bibliotek, der nu omfatter ca. 3000 Katalognumre, og som væsentlig er blevet tilvejebragt ved pekuniær Støtte fra Kommunens Side samt ved Gaver fra Otolaryngologer i Udlandet. Dette Bibliothek har været til stor Nytte for det videnskabelige Arbejde, de til Klubben knyttede Læger har præsteret, og som bl. a. har givet sig Udslag i, at der siden 1900 er udgaaet en Serie af ialt 43 Specialafhandlinger fra Klubben, offentliggjorte i danske og udenlandske medicinske Tidsskrifter.

Klubben er ogsaa traadt i den medicinske Undervisnings Tjeneste, idet der i Aarenes Løb har været givet mange Studerende og særlig mange af Hospitalets Kandidater klinisk Undervisning, hvortil det store Konsultationslokale er særlig godt indrettet.

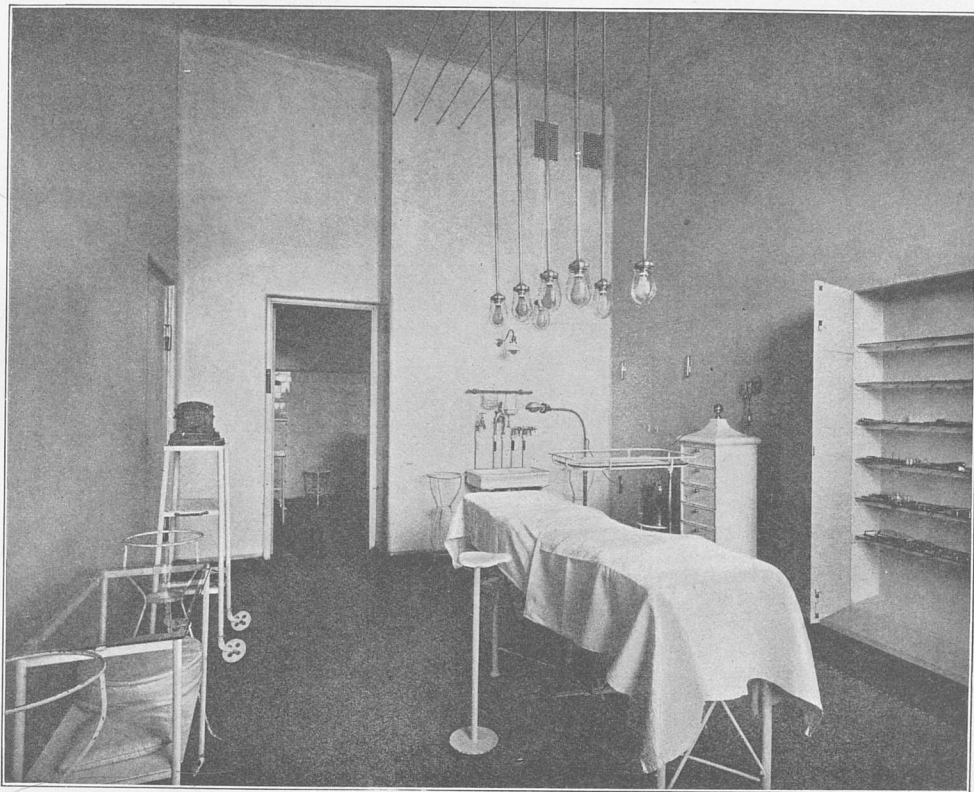
Til Belysning af den Udstrækning, i hvilken Klubben har opfyldt sin Hovedopgave: Behandlingen af Patienter med Øre-, Næse- og Halssygdomme skal følgende Tal fremføres.

Der er paa Klubben fra dens Begyndelse og indtil 1. Januar 1912 behandlet ialt 27434 Patienter paa Konsultationsstuen, og Antallet er steget fra 301 i 1884 til 1547 i 1911.

Af stor Betydning for Københavns Kommunes ubemidlede Patienter med Øre-, Næse- og Halssygdomme har ogsaa Klinikens stationære Afdeling været. Paa denne, som Øre- og Halsklubben har fælles med Øjenklubben, og som sammen med de to Poliklinikker benævnes 7. Afdeling, har der i det forholdsvis korte Tidsrum den har bestaaet og tiltrods for det ringe Antal Sengepladser der raades over, været behandlet ca. 2000 liggende Patienter. Der er her udfoldet en ret stor operativ Virksomhed, der ligesom Poliklinikens hele Virksomhed har været til stor Gavn for en Mængde Patienter.

B. ØJENKLINIKKEN

Kommunehospitalets Øjenklinik er oprettet den 1. Marts 1884 paa Foranledning af Professor J. Bjerrum, der ledede den indtil 1. Juli 1885. Efter ham kom Dr. V. Heilmann til 1. Oktober 1887, Professor O. Wanscher til 1. April 1892, Dr. Eiler Hansen indtil hans Død den 6. December 1902, hvorefter Klinikens nuværende Leder, Dr. Chr. F. Bentzen, ansattes den 1. Marts 1903.

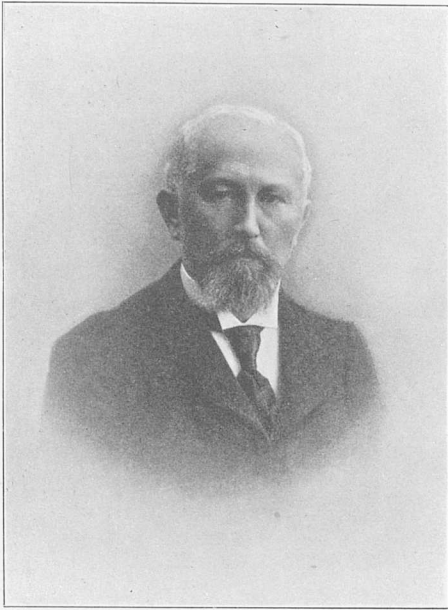

Fælles Operationsstue.

Paa Øjenklinikken er der ialt behandlet 31875 Patienter indtil 1. Januar 1913, idet Antallet er steget fra 168 i 1884 til 1832 i 1912.

Den voksende Søgning af Klinikken er i høj Grad blevet begunstiget ved den Forbedring af Lokaler, Materiel og Assistance, som Klinikken's Udvikling paa sin Side har nødvendiggjort.

I de første 8 à 9 Aar førte Klinikken en temmelig stagnerende Tilværelse, først paa kirurgisk Konsultationsstue, senere paa et Værelse paa Officiantgangen og derefter paa 4. Afdelings Konsultationsstue

J. Bjerrum.

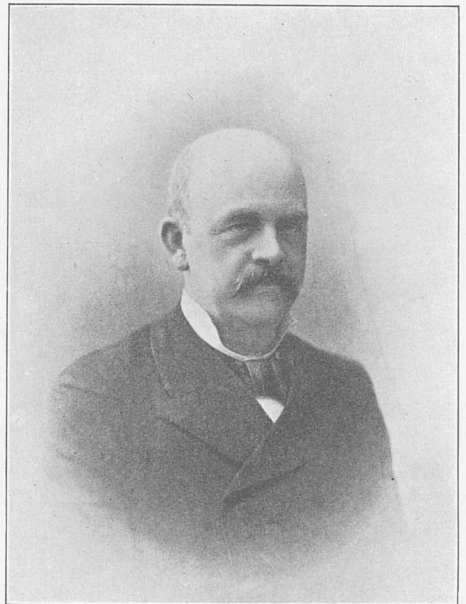

V. Heilmann.

Der blev kun givet Konsultation nogle Gange om Ugen, og Chefen havde ingen fast specialuddannet Assistance.

O. Wanscher.

E. Hansen.

Det var først Dr. Eiler Hansen, der indførte Konsultation hver Dag, og som i 1896, ved Hospitalsdirektør Gredsteds forstaaende og velvillige Hjælp, fik omdannet 4. Afdelings Konsultationsstue til et efter Forholdene tidssvarende Polikliniklokale for Øjenpatienter, bestaaende af: Venteværelse, Behandlingsstue og Mørkerum; saaledes at Arbejdsforholdene blev tilfredsstillende, og man nu kunde begynde at tilbyde de medicinske Studenter klinisk Undervisning i Øjensygdomme.

Fra 1. Oktober 1892 fik Dr. Hansen indført tvungen Voluntørtjeneste paa Klinikken, og fra 1. Jan. 1897 fik han én lønnet Lægeassistent, og fra 1. Jan. 1902 tosaadanne.

C. F. Bentzen.

Medens saaledes Poliklinikforholdene paa Øjenklinikken i Slutningen af Halvfemserne var blevet tilfredsstillende ordnet, var det endnu vanskeligt at behandle de Patienter, der krævede operativ Behandling og Hospitalsindlæggelse, idet Klinikken savnede en særlig Operationsstue og maatte indlægge Patienterne paa de kirurgiske Afdelinger. Dr. Eiler Hansen arbejdede derfor stadig paa at faa indrettet en særlig Øjenafdeling, men han naaede ikke at se sit Ønske opfyldt.

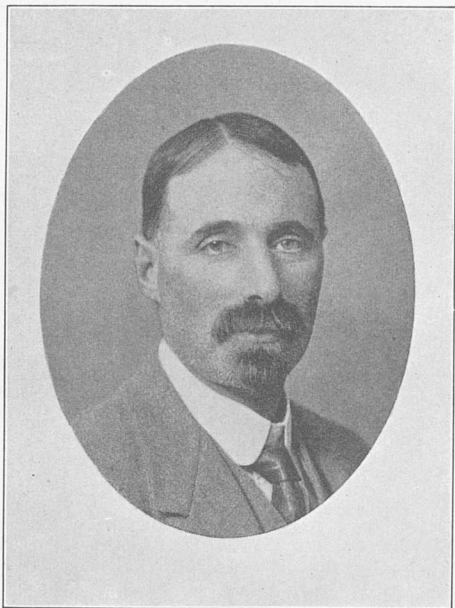
Først ved den Udvidelse af Pavillon I, der vedtoges i Borgerrepræsentationens Møde den 9. Februar 1903, lykkedes det i den Del

af Tilbygningen, der vender ud imod Bartholinsgade, at faa oprettet en for Øreklinikken og Øjenklinikken fælles Sygeafdeling samt bedre Kliniklokaler for de to Klinikkers Patienter.

Den 1. Oktober 1905 skete Indflytningen i de nye Lokaler. Disse har egen Indgang fra Bartholinsgade og en lille Have for Patienterne. I Stueetagen findes Polikliniklokalerne, bestaaende af en rummelig Korridor, der benyttes til Venteværelse for Patienterne, et Behandlingsværelse, et Undersøgelingsværelse og et Mørkeværelse, samt Værelser til Chefen og Assistenterne. Paa 1. Sal findes 5 Sygestuer med Plads til 23 Patienter, en Operationsstue, et Præparationsrum, Køkken og Badeværelse. Denne Etage, saavel som et lille Laboratorium i Kælderen, benyttes i Forening med Øreklinikken. I Kvistetagen findes Sygeplejerskernes Lejlighed.

EN MIDLERTIDIG MEDICINSK AFDELING

Da Pladsmangelen paa de medicinske Afdelinger i Vinteren 1910—11 havde vist sig særlig følelig, og der ikke var Grund til at formode, at Forholdene vilde blive gunstigere i de to Vintre, der endnu var tilbage, inden Bispebjerg Hospital kunde blive færdigt, maatte Administrationen træffe ekstraordinære Foranstaltninger for at skaffe Plads til Patienter med almindelige medicinske Sygdomme. Det var da saa heldigt, at Pladsforholdene paa Hospitalets fjerde Afdeling samtidig var forholdsvis gunstige, saaledes at man kunde berøve denne Afdeling et af dens fire Afsnit. I denne Afdelings Stueetage paa Mandssiden blev der da midlertidig indrettet en medicinsk Afdeling (kaldet ottende Afdeling) paa ca. 60 Sengepladser. Denne Afdeling, der aabnedes den 3. November 1911, underlagdes en midlertidig antagen Overlæge, der til Medhjælp fik en Lægeassistent. Som Overlæge for den nævnte Afdeling ansattes Dr. med. H. J. Bing.

H. J. Bing.

KOMMUNEHOSPITALET'S PATOLOGISKE INSTITUT

Da Kommunehospitalet i 1863 aabnedes, ansattes der en Prosektor. Dette betød paa hint Tidspunkt et Fremskridt, idet Forholdet paa Hospitalerne tidligere havde været saaledes, at Afdelingernes Læger selv foretog Sektionerne. Det var en Ordning, der kun passede for mindre Forhold, og de store Afdelinger paa Kommunehospitalet maatte i og for sig begrunde Ansættelsen af en Prosektor. Men ogsaa den Udvikling, som den patologiske Anatomi omkring Midten af forrige Aarhundrede var undergaaet, gjorde det ønskeligt, at Sektionerne udførtes med specielt Fagkundskab. Det var navnlig Mikroskopets stigende Anvendelse, der i stedse højere Grad gjorde den patologiske Anatomi til et Specialfag. Dermed voxede imidlertid tillige Fagets

Betydning for den kliniske Medicin; jo mere indtrængende den anatomiske Undersøgelse kunde foretages, des større blev Muligheden for at forstaa de kliniske Manifestationer. Skulde Klinikken have den fulde Nytte af den patologiske Anatomi, maatte der ansættes særlige Prosektorer, der kunde ofre deres Tid for dette Arbejde.

Den første Prosektor var C. Reisz (senere Professor i patologisk Anatomi, derefter i medicinsk Patologi og Overlæge ved Frederiks Hospital; død 1902). Han virkede i Stillingen i to Aar, indtil Sep-

Kommunehospitalets Sektionsstue.

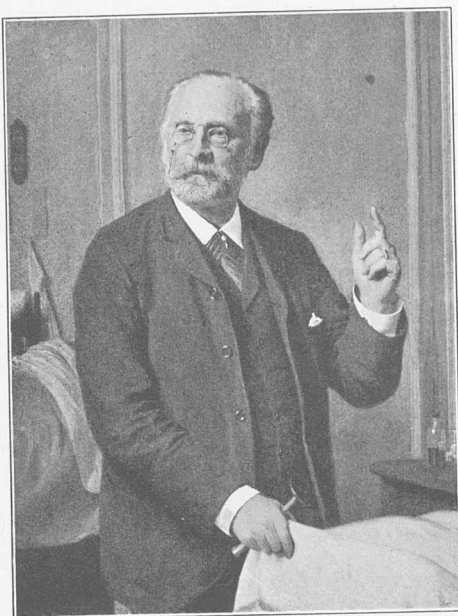
tember 1865. Han efterfulgtes af Vald. Rasmussen (senere Overlæge ved Kommunehospitalets 5. Afdeling; død 1877), der fungerede indtil September 1868. Efter ham kom C. Gædeken (senere Professor i Retsmedicin og Overlæge ved Kommunehospitalets 6. Afdeling, død 1900). Han afløstes September 1871 af Chr. Fenger (senere Overkirurg og Professor i Kirurgi i Chikago; død 1902). Derefter Bernh. Bang (nuværende Veterinærfysikus) indtil November 1877; Carl Jul. Salomonsen (nuværende Professor i Bakteriologi og almindelig Patologi) til November 1879; Oscar Bloch (nuværende Professor i Kirurgi) til November 1881; E. A. Tscherning (nuværende Overkirurg ved 1. Afdeling ved Kommunehospitalet) til Ja-

nuar 1884; S. Borch (nuværende Distriktslæge paa Bornholm) til Februar 1896; Ludv. Kraft (nuværende Overkirurg ved Frederiksberg Hospital) til August 1903; Victor Scheel (nuværende Overlæge ved Bispebjerg Hospital) til September 1913, og derefter Dr. med. Lauritz Melchior.

Som man ser, er Funktionstiden for Prosektorerne lige til 1884 treaarig, idet enkelte dog kun har beholdt Stillingen i to Aar. Pladsen var nærmest som en Reservelægestilling. Den stadige Udvikling, som den patologiske Anatomi undergik, gjorde det imidlertid stedse vanskeligere at tilegne sig Faget indenfor et kort Spand af Tid, og Forholdet maatte efterhaanden blive det, at Prosektor ikke kunde komme til

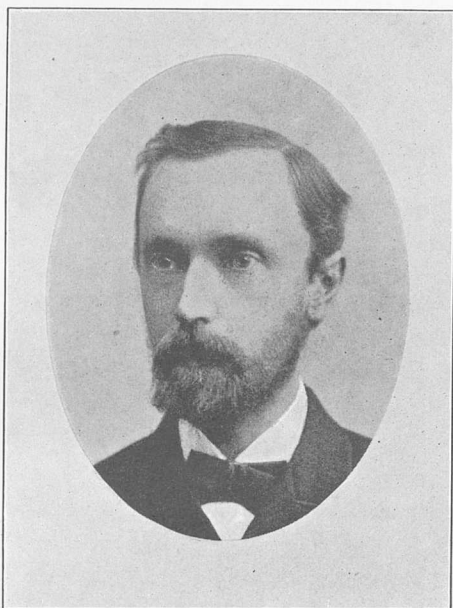
C. Fenger.

C. Reisz.

at nyttiggøre sin Erfaring for Hospitalet, idet han skulde forlade Stillingen paa et Tidspunkt, hvor han egentlig først kunde siges at være tilstrækkelig uddannet til at bestride den. Denne Betragtning førte ogsaa til, at Prosektorerne Borch og Kraft fik deres Funktionstid forlænget saaledes, at de indehavde Stillingen i respektive 12 og 7½ Aar. Først i 1905 blev Prosektorstillingen omordnet, saaledes at Prosektor ligesom Hospitalets Overlæger fik Adgang til Genvalg og Løn som Overlægerne.

Indtil 1887 bestred Prosektor Arbejdet uden anden Hjælp end den, som Sektionstjeneren ydede ham. De voxende Krav, navnlig til de mikroskopiske Undersøgelser bevirkede, at der fra 1887 ansattes en Assistent. I 1903, da Laboratorierne udvidedes, ansattes yder-

B. Bang.

ligere to Assistenten, hvoraf den ene som speciel Kemiker; denne sidste Stilling ophævedes dog atter i 1907, idet de kemiske Undersøgelser lagdes ind under Afdelingernes kliniske Assistenten.

De Lokaler, der fra Hospitalets Oprettelse og indtil 1903 stod til Prosektors Disposition, var dels en Sektionsstue og dels et mindre Laboratorium. Disse Rum, der var tilstrækkelige, saalænge Prosektors Opgave kun var at foretage Sektioner og nødtørftige mikroskopiske Undersøgelser, maatte, efterhaanden som Kravene til Laboratoriearbejdet voxede, føles ganske utilstrækkelige, ligesom hele deres Indretning heller ikke længer var tidssvarende. Efter Andragende

derom fra Hospitalets Overlæger og Prosektor besluttede Magistraten i 1901 at lade Sektionsstuen og Laboratorierne udvide og ombygge, og i April 1903 kunde de nye Lokaler tages i Brug. Der byggedes en større Sektionsstue, histologiske og bakteriologiske Laboratorier, Præparationsrum, Dyrestald og afkølet Ligrum. Den tidligere Sektionsstue og Laboratorium omdannedes til kemisk Laboratorium.

Ser man nu paa det Arbejde, der i de forløbne 50 Aar er præsteret paa Kommunehospitalets Sektionsstue, falder det i tre Afdelinger, dels Sektions- og Laboratoriearbejde, dels Undervisning af Studenter og dels videnskabeligt Arbejde.

Hvad først Sektionerne angaar, er det ikke muligt at opgive et ganske nøjagtigt Tal for disse. Men efter Opgørelse for 25 Aar, hvor

C. J. Salomonsen.

der haves nøjagtige Tal, viser det sig, at der gennemsnitlig sekeres 80 pCt. af de døde. Lægger man denne Beregning til Grund for alle Aarene, er der ialt paa Kommunehospitalet indtil Udgangen af 1912 foretaget ca. 33,000 Sektioner. I de sidste 10 Aar er der ogsaa foretaget Sektioner for andre af Kommunens Hospitaler og Privatklinikker, ialt 570 Sektioner. Antallet af Sektioner udregnet for tiaarige Perioder har herefter været:

1863—1872	4932
1873—1882	5908
1883—1892	5788
1893—1902	7251
1903—1912	9095
	32,974

O. Bloch.

Med Hensyn til Laboratoriearbejdet drejer det sig foruden om Undersøgelse af Sektionsmaterialet dels om histologisk Under-

søgelse for de kirurgiske Afdelinger dels om bakteriologiske Undersøgelser; de sidste dog først fra 1903, da det bakteriologiske Laboratorium oprettedes. I en kortere Periode (1903—1907) foretoges tillige kemiske Undersøgelser.

Hvad de histologiske Undersøgelser angaar, eksisterer der ingen Protokol over dem før 1897. Deres Antal har, naar man opstiller femaarige Perioder, været:

1897—1901	1172
1902—1906	1766
1907—1912	4060

Endvidere indsendes udefra en Del Præparater til Undersøgelse; aarlig ca. 300.

De bakteriologiske Undersø-

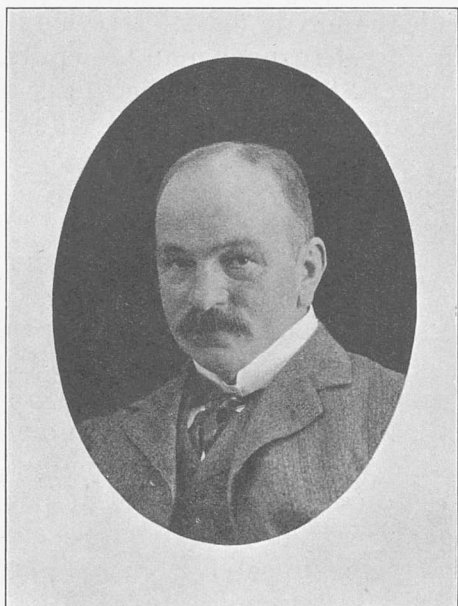

S. Borch.

gelser har ligeledes været i stadig Stigen; i 1904 var Antallet 458, i 1911: 1063.

Af kemiske Undersøgelser foretoges fra 1905—1907: 971.

Undervisningen har bestaaet: dels i Undervisning af de tjenstgørende Volontører og dels i Afholdelse af Kursus i patologisk Anatomi for Studenterne. I nogle Aar holdtes tillige et aarligt Fortsættelseskursus i klinisk Mikroskopi og Kemi for Læger. Det store Sektionsmateriale har altid spillet en væsentlig Rolle for Studenternes Uddannelse i patologisk Anatomi, og der er næppe mange Stu-

L. Kraft.

denter, der er gaaet op til Examen uden at have deltaget i et Kursus hos Kommunehospitalets Prosektor. Materialet er jo ikke alene betydelig større end Universitetshospitalets, men supplerer ogsaa dette ved det store Antal akute Sygdomme og Ulykkestilfælde, der kommer til Sektion.

Om det videnskabelige Arbejde er det vanskeligt at give udtømmende Oplysninger. En stor Del Afhandlinger, der er udgaaet fra de kliniske Afdelinger, er for en Del byggede paa Sektionsmateriale, uden at det dog kan siges, at de i egentlig Forstand er udgaaet fra Instituttet. De Afhandlinger, der er publiceret af Prosektorerne og deres Assistenters paa Grundlag af Sektionsmateriale, samt Antallet

af dem, der direkte er udarbejdede paa Sektionsstuen, udgør ca. 60*.

Antallet giver dog kun et ufuldstændigt Udtryk for, hvad Kommunehospitalets patologiske Institut i de 50 Aar har betydet for Hospitalet og for Lægestanden. Dets Virksomhed har først og fremmest gjort sig gældende i Hospitalets daglige Liv. At Afdelingernes Læger kan faa Lejlighed til at kontrollere deres kliniske Arbejde paa Sektionsstuen, er sikkert noget af det værdifuldeste ved Hospitalsuddannelsen. Det, at enhver Læge véd, at hans Diagnose og hans Behandlings Resultater kan blive underkastet Autopsiens Kritik, kan kun tjene til at skærpe alles Agtpaagivenhed, hvilket atter for det

* En Fortegnelse over disse Afhandlinger vil findes i det videnskabelige Festskrift (Bibliotek for Læger 1913).

hospitalssøgende Publikum har den store Betydning, at det ved, at Hospitalets Læger er denne Kontrol underkastede. Og endelig har for Prosektorerne og deres Assistenters Arbejdet ved Sektionsbordet og i Laboratoriet været en uvurderlig Forskole til de ledende kliniske Stillinger eller anden videnskabelig Virksomhed, hvortil de senere er gaaet over.

DEN KIRURGISKE POLIKLINIK

Offentlig Konsultation i kirurgiske Sygdomme gaves af det kgl. Frederiks Hospital før 1857, og saaledes havde det sikkert været Skik og Brug i mange Aar, uden at det vides, hvornaar man begyndte derpaa. Det var Reservekirurgen, som efter Stuegangen afholdt disse Konsultationer i selve Operationsstuen, der som bekendt endvidere benyttedes til Kirke og Auditorium.

Hvornaar Kommunehospitalet begyndte at give »kirurgisk Konsultation for Byens fattige« vides ikke med fuld Sikkerhed; højst sandsynlig skete det dog i 1869, eftersom den ældste Protokol, der findes, er begyndt den 11. Juli 1869¹⁾.

Disse første Konsultationer gaves af Hospitalets Reservekirurg paa selve Operationsgangen, i det Lokale, der nu fungerer som »lille Operationsstue« for 1. Afdeling; selve Gangen var Ventelokale for Patienterne, som kom op ad den lille endnu bestaaende Vindeltrappe fra Kontorgangen i Stueetagen. Men dette første Lokale ombyttedes allerede efter et Par Aars Tid med det første Værelse paa venstre Haand i Fløj G's Kælderetage, naar man kommer fra Nedgangen i Kvindeporten. Dette Rum egnede sig selvfølgelig ikke til Poliklinik, og i Aarsberetningen for 1874 kritiserer Professor Holmer det da ogsaa stærkt.

I 1875 erholdtes da et »mere hensigtsmæssigt Lokale«; efter nulevende Funktionærers Meddelelse var det i Fløj D, med Indgang fra Partiet under den herværende Hovedtrappe, — hvor senere 4. Afdeling fik sin Poliklinik; herfra skal det være flyttet til det Værelse mod Gaarden i Kvindeporten, hvor nu Forsørgelsesvæsenets Kontor er beliggende, men efter ganske kort Tids Forløb flyttedes det over Porten til det Lokale, som nu tjener som Kontor for Visitator. Da man

¹⁾ Foruden de endnu bestaaende og meget udvidede Poliklinikker for Hals-, Øre- og Næsesygdomme og for Øjensygdomme, oprettede henholdsvis 1. Juli 1883 og 1. Marts 1884, har Hospitalet endvidere haft en Poliklinik for »Nervesygdomme og deres elektriske Behandling«, oprettet 14. April 1882 og ophævet ca. 1890, samt en gynækologisk Poliklinik, oprettet 1. April 1892 og ophævet 31. Maj 1897. Den første af disse atter forsvundne Poliklinikker lededes af Reservelægen ved 6. Afdeling, den sidste havde i hele sin Funktionstid nuværende Professor, Overakkuchør Leopold Meyer som Chef.

i 1892 indførte faste Visitatorer, flyttedes den kirurgiske Konsultation til det vestre af de to Værelser, som danner Stueetagen af den i 1887—1888 i Centralgaarden opførte Operations-Tilbygning; i det andet, østre Værelse holdt 4. Afdeling Poliklinik om Morgenens, medens Øreklubben og den gynækologiske Klinik, hvilken sidste eksisterede fra 1. Marts 1892 til 31. Maj 1897, her gav Konsultation skiftevis hver anden Eftermiddag. Sidstnævnte Klinik ophævedes som anført i 1897; Øreklubben fik store og nye Lokaler i 1905, og da den kirurgiske Poliklinik i højeste Grad trængte til Udvidelse, flyttedes i Foraaret 1906 4. Afdeling tilbage til sine gamle, udvidede Lokaler i Fløj D, og den kirurgiske Konsultation fik nu Raadighed over de to Værelser, hvor den endnu har sit Virke.

Sammenlignet med Forholdene i Hospitalets første Decennier maa de nuværende Lokaler, med Indlæg af koldt og varmt Vand, Fajance- og Marmorvaske, med Afløb, elektrisk Lys o. s. v. kaldes gode.

Indgangen er fra Kontorgangen. Fra Venteværelset, som er det gamle »Direktionsværelse«, fører to Døre ind til de egentlige Behandlingslokaler, hvoraf særlig det ene hele Døgnet rundt tjener som »Skadestue«. Nutiden vil dog kalde disse Lokaler meget beskedne.

Ved sin Oprettelse i 1869 passedes den kirurgiske Konsultation af Reservekirurgen ved 1. Afdeling, og Dr. med. H. Philipsen bliver da dens første Leder. Da der 1. Juli 1875 oprettedes en ny kirurgisk Afdeling (femte), deltes Ledelsen fra 1. Januar 1876 ligeligt mellem de to Afdelingers Reservekirurger, som hver bestyrede den et halvt Aar ad Gangen i Forening med Afdelingens Kandidater; men det blev efterhaanden den ældste af disse, som passede »Konsultationsstuen« i Forening med Studenterne. Først fra 1. Januar 1897 fik den kirurgiske Poliklinik en fast Chef, og det bestemtes samtidig i Lægeraadsskrivelse af 23. Februar 1897, hvorledes Kandidaternes Tjeneste her fremtidig skulde være. Det blev dog efterhaanden mere og mere vanskeligt for de stærkt belagte kirurgiske Afdelinger at afse Kandidater i Formiddagstimerne, og fra Maj 1905 ansattes da en fast Assistent. Kandidaterne er nu ganske ophørt med at arbejde eller blot at besøge Klinikken.

Poliklinikkens Chefer har været: Fra 1. Januar 1897 til 31. December 1907 Prof. Dr. med. Kr. Poulsen. Fra 1. Januar 1908 til 1. September 1913 Dr. med. C. Wessel. Fra 1. September 1913 Dr. med. A. Helsted.

Poliklinikkens Arbejde er naturligvis voxet jævnt gennem Aarene; et pludseligt Fald i Patientantallet indtraadte 1884 og holdt sig i de følgende 4 Aar; det skyldtes ganske sikkert Aabningen af »Poliklinikken for Ubemidlede«.

Exempelvis skal her anføres Antallet paa Patienter i de 5 første og de 5 sidste Aar:

1869: 356 Patienter (halvt Aar)	1908: 5940 Patienter
1870: 794 —	1909: 6045 —
1871: 915 —	1910: 6119 —
1872: 1026 —	1911: 6287 —
1873: 896 —	1912: 5991 —

Fra 11. Juli 1869 indtil 1. Januar 1913 er ialt behandlet 165,416 Patienter.

Ved Siden af Øjensygdomme og tildels Hals- og Øre-Lidelser, som alle spillede en forholdsvis stor Rolle i de første 10—15 Aar, har navnlig Tandlidelser domineret stærkt, lige indtil de senere Aar. Behandlingen bestod som bekendt udelukkende i Extraktion, og Masser af mere eller mindre carierede Tænder er i Aarenes Løb gaaet i Spanden; det virker helt oplivende iblandt de tørre Protokoldata at læse om to medicinske Studerende (nu højt ansete Professorer), der begge mødte for at blive af med Tandpine; om den ene staar: »saâ Lejlighed til at undfly, medens den anden behandlede«.

Medens man med Hensyn til Behandlingen af Tandsygdomme endnu staar paa samme Standpunkt som i 1869, har Behandlingen af de øvrige kirurgiske Sygdomme naturligvis været underkastet alle de Svingninger og Forandringer, hvorpaa den kirurgiske Terapi har været saa rig i de sidste 40—50 Aar, og man har søgt at gennemføre en stringent anti- og aseptisk Behandling, en vanskelig Opgave under knebne Pladsforhold og med Studenter til Hjælpere.

For en betydelig Kreds af maaske navnlig ældre Læger var den gamle »Konsultationsstue« et godt Lærested i deres Studietid, en Mark rig paa saadanne kliniske Iagttagelser, som blev dem til største Nytte i det senere Liv; særlig stort blev Udbyttet, da Professor Kr. Poulsen ansattes som Chef og tog Chirurgia minor op som Undervisningsfag; hans Klinikker hørte som bekendt til de mest efterspurgte og var som Regel overtegnede flere Semestre forud. Der er siden den Tid i hvert Semester af Chefen afholdt kliniske Øvelser med Studenterne.

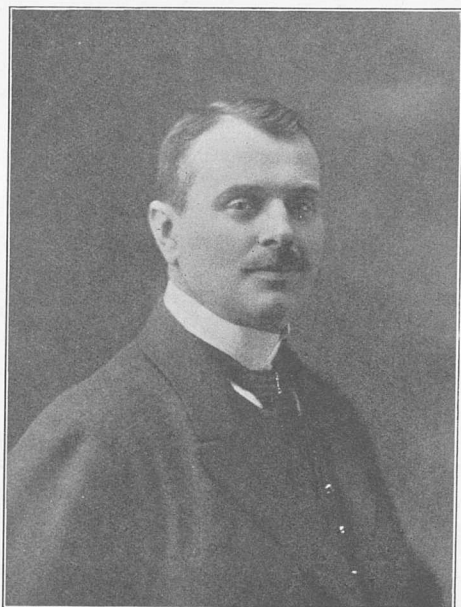
RØNTGENKLINIKKEN

Den 16. September 1896, altsaa inden der endnu var gaaet et Aar, efter at Røntgen havde offentliggjort sin epokegørende Opdagelse, indsendte daværende Overlæge ved Kommunehospitalets 3. Afdeling J. Mygge et Andragende til Københavns Magistrat om, »at der

maatte blive stillet et Beløb af 700 Kr. til Hospitalets Disposition til Anskaffelse af en Ruhmkorff's Induktionsmaskine med tilhørende Rheostat samt af en Bariumplatincyannur-Skjærm og nogle Røntgen-ske Rør.

Overlæge Mygge meddelte yderligere, at nogle Apparater til Udførelse af Forsøg med Røntgenstråler hidtil var stillede til Disposition fra anden Side, men at de nu var fjernede for at finde Anvendelse andetsteds.

Magistraten bevilgede Andragendet, og inden Aarets Udgang var

Joh. F. Fischer.

Apparaterne installerede, og hermed var i Virkeligheden Røntgenklinikken oprettet, idet det selvfølgelig paa Forhaand var Mening, at alle Hospitalets Afdelinger skulde have Adgang til at faa Patienter undersøgt. Kommunehospitalet blev saaledes det første Hospital i Danmark, der fik indrettet en Røntgenklinik, eller som det dengang kaldtes, et Røntgenkabinet.

Overlæge Mygge ledede Institutionen indtil sin Afgang fra Hospitalet December 1898, hvorefter Klinikens nuværende Chef, Joh. F. Fischer, der allerede fra Foraaret 1897 havde virket som en Art Assistent, og som privat havde kastet sig over disse Undersøgelser paa et meget tidligt Tidspunkt, fik overdraget Ledelsen af Virksomheden.

Til at begynde med var Klinikken indlogeret i et lille Værelse paa c. 30 Kvadratalen, der velvilligst var overladt den af Overlægen paa 3. Afdeling, men denne Bolig viste sig snart at være for beskeden, og det blev absolut nødvendigt at skaffe bedre Pladsforhold. Skønt dette naturligvis ingenlunde var nogen let Opgave, fordi alle Rum syntes optagne, lykkedes det dog Administrationen at skaffe Røntgenklinikken bedre Livsbetingelser indenfor Hospitalets Mure. Faa Aar senere var en Udvidelse atter tvingende nødvendig, og igen gav Hospitalet et lille Bevis paa sin vidunderlige Evne til at udvide sig og derved tilfredsstille Tidernes forskellige Krav.

Den lille Installation, hvormed Klinikken begyndte sin Virksomhed, har forlængst faaet sin Plads i Anstaltens Antikvitetsamling, og fire

andre Installationer har efter denne faaet Betegnelsen »kasseret«, idet man altid har bestræbt sig for at bringe Klinikken's Instrumentarium paa Højde med de tekniske Fremskridt.

Medens Klinikken's Chef i Begyndelsen tillige var dens eneste Funktionær, findes der nu en fast Lægeassistent, lidt kvindelig Medhjælp, samt fotografisk Assistance o. s. v., alt i Overensstemmelse med, at det Antal Patienter, der nu undersøges og behandles paa Klinikken, er lige saa mange Tusinder, som det før var Hundreder.

Ved adskillige lægevidenskabelige Kongresser og Udstillinger har Klinikken givet Møde med Billedserier til Illustration af dens Virksomhed.

FYSIOTERAPIEN PAA KOMMUNEHOSPITALET FRA HOSPITALET'S OPRETTELSE INDTIL NU

Da Hospitalet blev bygget, var Fysioterapien, i den Forstand, hvori dette Ord nu bruges, nærmest et ukendt Begreb. Det er først i Løbet af 70erne og 80erne, at de til Dels fra Lægmandskreise udgaaede Naturhelbredelsesmidler vandt frem til lægeligt ledede Sanatorier og Kursteder, og det er først i de sidste Decennier, at de atter herfra naaede ind paa Universitetsklinikker og Hospitaler, idet der dog samtidig kom en stor Række helt ny fysiske Behandlingsmidler til, der nærmest skyldtes den moderne Elektrotekniks Opsving samt Opdagelsen af de talrige hidtil ukendte usynlige Straaler.

Det kan da ikke undre, at der ved Hospitalets Bygning i 1863 ikke blev oprettet noget, som man nutildags vilde kalde et fysioterapeutisk Institut. Enkelte Grene af Fysioterapien var repræsenterede, og andre er i Aarenes Løb kommet til, saaledes som det vil fremgaa af det følgende. Men først for nylig (1912) er det meste af dette samlet under en Læges Ledelse og derved en selvstændig fysioterapeutisk Virksomhed bleven skabt.

Badeanstalterne (en for Mænd og en for Kvinder) var først og fremmest Renselsesanstalter med Kar- og Douchebade, som dog naturligvis ogsaa kunde benyttes kurmæssigt; men de havde ogsaa Rum til russiske Bade samt lokale Dampbade. I Aarene 1900—02 foretoges en ret betydelig Ombygning og Udvidning af Badeanstalterne, hvortil der medgik ca. 163,000 Kr. Der indrettedes yderligere romerske Bade, elektriske og Kulsyrebade. Samtidig blev der ansat en Badelæge; men hans Virksomhed ophørte efter 3 Maaneders Forløb.

Badeanstaltnes Karakter som overvejende Renselsesanstalter ved-

blev dog, hvilket skyldes den Omstændighed, at de er tilgængelige for Publikum ude fra Byen, og at Hospitalspatienternes Rensningsbade saa godt som alle gives der.

Massagen. Paa Mandsbadeanstalten begyndte daværende Bademester Christiansen — efter et Besøg i Stockholm 1891 — at udøve Massage nærmest i Form af saakaldet diætetisk Massage eller Bademassage. Det var dog væsentlig kun til det badende Publikum fra Byen og havde i Begyndelsen en mere privat Karakter. Efter Ombygningen 1902 blev denne Massage paa Badeanstalterne officiel

H. Jansen.

og gjordes tilgængelig saa vel for Publikum ude fra som for Hospitalets Patienter, idet man samtidig fik en massageuddannet Overbaderske i Kvindebadeanstalten.

Den egentlige terapeutiske Massage, Sygemassagen, for Hospitalets Patienter laa i andre Hænder. I de første 20 Aar blev ingen regulær Massage givet; paa de kirurgiske Afdelinger kunde Studenterne vel blive sat til at massere enkelte Tilfælde, men de fik kun en lidet systematisk Vejledning, og Massagen bestod væsentlig i simple Strygninger. I 1884 blev en uddannet Massøse, Frk. Fürst, ansat ved VI. Afdeling nærmest med den Opgave at behandle Ischias. Efter 2 Aars Forløb ønskede de andre Afdelinger ogsaa at kunne

gøre Brug af denne Massøse. I Løbet af faa Aar blev denne Brug saa stor, at Frk. Fürst umulig alene kunde give al den forlangte Massage. Hun fik da Lov til at lade Elever udføre en Del af Arbejdet. Dette udviklede sig i Aarenes Løb til, at den meste Massage til Hospitalets Patienter blev givet af Elever.

I hvilken Udstrækning Massagen efterhaanden benyttes paa Hospitalet illustreres meget godt af det daglige Seancetal. Medens dette de første Aaringer svingede omkring 10, steg det efterhaanden jævnt til ca. 25; herved holdt det sig en Del Aar med enkelte forbigaaende Stigninger. I Slutningen af 1911 og Begyndelsen af 1912 gik Gennemsnittallet op til 50. Efter Aabningen af det fysioterapeutiske

Institut er det yderligere gaaet op til ca. 70, hvortil nu desuden kommer 10—20 fra den kirurgiske Poliklinik.

Elektroterapi. De fleste Afdelinger har vel nok allerede fra Hospitalets Oprettelse haft smaa transportable Apparater til Faradisation, og senere anskaffedes paa flere af Afdelingerne konstant Strøms Apparater, dels transportable dels faststaaende. Ogsaa VI. Afdeling havde oprindelig kun saadanne Apparater. I 1904 bevilligedes en Sum til Udvidelse af denne Afdelings elektroterapeutiske Instrumentarium, saaledes at der derefter, foruden fuldstændige Apparater til galvanisk og faradisk Behandling, ogsaa fandtes saadanne til Franklinisation o. l.

Røntgenterapi indførtes samtidig med Røntgeninstitutts Oprettelse (1896) og er siden blevet der som et Appendix til dette Instituts ellers diagnostiske Virksomhed (se dette), og ogsaa Behandling med Teslastrømme er taget op der.

Radiumterapi er i det sidste halve Aar i nogle Tilfælde udført paa de kirurgiske Afdelinger med Radiumfondets Præparater, hvoraf Hospitalet har statutmæssig Brugsret.

Som gentagne Gange antydet er der i 1912 sket en Ændring i Fysioterapiens Stilling indenfor Hospitalet, derved at der ansattes en Læge til at forestaa Bade- og Massagebehandlingen, og at der indrettedes Lokaler til Massage, svensk Sygegymnastik og Maskinbehandling. Der blev med andre Ord nu et fysioterapeutisk Institut med 2 Underafdelinger: 1) Badeanstalterne, 2) Massageklinikken.

Badeanstalterne blev udstyret med Materiel til Koldtvandskure (Hydroterapi i snevrere Forstand) og Glødelysbad.

Massageklinikken indrettedes i Kvindebadeanstalten, i nogle Rum, man ved Ombygningen 1902 havde ladet henstaa disponible just med Tanke paa en saadan Anvendelse. Det samlede Gulvareal er kun ca. 70 Kv. Meter. Indgangen til Lokalerne er direkte fra Gaarden. Lokalerne udstyredes med 1) fuldstændig Inventar til svensk Sygegymnastik og Massage: Plinte, Ribber, Bom, Skamler, Massagebænk. 2) 3 Øvelsesmaskiner, saakaldte Universalapparater for Over- og Underekstremiteter samt Vibratorer. 3) Apparat til galvanisk og faradisk Behandling. 4) Apparater til lokal (elektrisk) Varmepaavirkning.

De af Hospitalets Massagepatienter, der kan gaa ned paa Klinikken, faar deres Behandling der, endvidere de fra den kirurgiske Poliklinik henviste og endelig mere undtagelsesvis Patienter, som er udskrevet fra Afdelingerne og ikke kan faa Behandling andetsteds.

Sengeliggende Patienter, der skal underkastes mekanisk Behandling, faar denne paa de respektive Afdelinger. Arbejdet udføres af Hospitalets 2 Massøser og en Del Elever.

Det fysioterapeutiske Institut begyndte sin Virksomhed med Dr. med. Hans Jansens Ansættelse den 1. Maj 1912; de nævnte Lokaler til Massage o. s. v. toges i Brug 1. Aug. 1912.

KOMMUNEHOSPITALET SOM UDDANNELSESANSTALT FOR LÆGER

Kommunehospitalet overtog fra Almindeligt Hospital den Pligt for sine Overlæger at medvirke til Undervisning af de medicinske Studenter, og denne Virksomhed har været fortsat gennem Aarene til Gavn for studerende saa vel som Læger, der har villet drage Nytte af den rige Lejlighed til Belæring, der fandtes paa dette Byens største Hospital. Det tør nok siges, at Hospitalet har været uundværligt for Landet ved Uddannelsen af Lægestanden. Dets Betydning i saa Henseende har været særlig stor i det lange Tidsrum, der hengik, førend det nye Rigshospital afløste det gamle kgl. Frederiks Hospital. Det havde ogsaa i visse Henseender store Fortrin fremfor dette Hospital. Dels var den ydre Indretning paa det saa langt yngre Kommunehospital meget bedre og mere tidssvarende, dels rummede det et langt større Antal Patienter, og endelig fandt man paa Kommunehospitalet et langt større Antal Sygdomsformer repræsenterede end paa Frederiks Hospital, og medens der nu paa Rigshospitalet er sket Forbedringer fra Forholdene paa Frederiks Hospital, er der dog endnu Sygdomsformer, som maa søges paa Kommunehospitalet, saaledes Sindssygdommene, medens ogsaa det store Antal Medicinere nødvendiggør Anvendelsen af Hospitalet i Undervisningens Tjeneste.

I de store Træk er Hospitalets Deltagelse i Undervisningen nu den samme som for 50 Aar siden: Den unge Students Volontørtjeneste, den ældre Students Deltagelse i kliniske Øvelser og Praktikantklinikker, den eksaminerede unge Læges »Kandidattjeneste«. Men selvfølgelig har de ændrede Studieplaner og andre Forhold forandret et og andet i Undervisningen, fra den Gang Hospitalet begyndte.

Den Gang havde hvert af de to Hospitaler saa at sige sit eget Liv med Hensyn til Undervisningen. De ved Kommunehospitalet indtegnede Volontører avancerede efter et Par Aars Tjeneste ved et Valg, hvori Overlæger, Reservelæger, Kandidater og Volontører deltog

(dog med forskellig Stemmevægt), til faste Volontører med Pligt til at paatage sig Konstitution ved Vakançer, og med Ret til fortrinsvis at komme ind som Kandidat. Da Volontørtilgangen blev meget stor paa Grund af, at det nye Hospital var stærkest eftertragtet, maatte det gamle System ophæves, da det var umuligt at skaffe de mange Volontører Adgang til at blive Kandidater. Man enedes nu med Frederiks Hospital om en Fordeling af Volontørerne i Forhold til Hospitalernes Forbrug af Kandidater (i Midten af 80-Aarene). Men

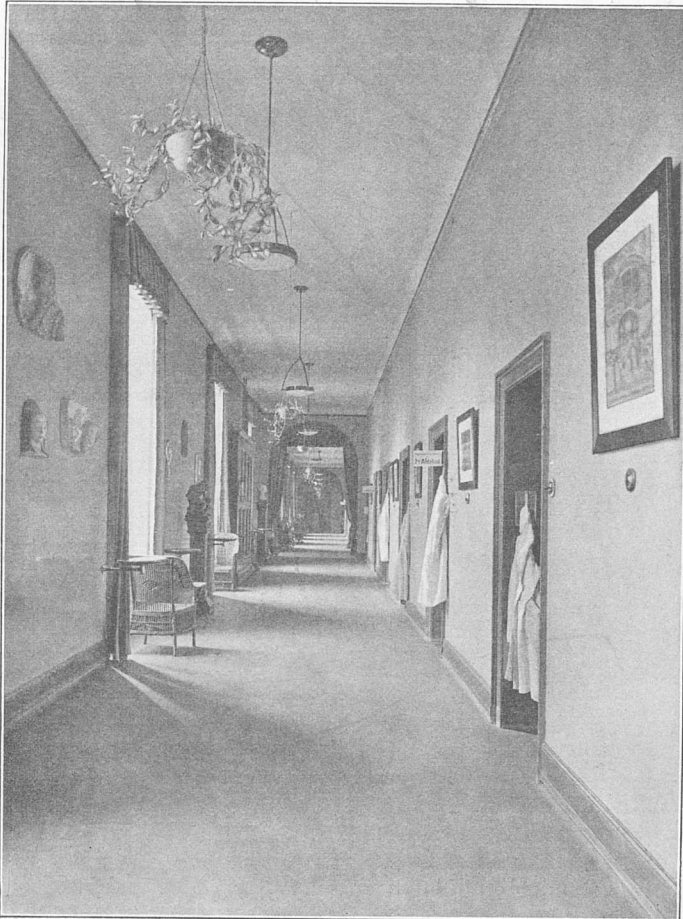

En Overlægeklinik.

det viste sig dog umuligt at skaffe tilstrækkelig Plads for Kandidater paa de to Hospitaler, selv efter at den ældre $2\frac{1}{2}$ aarige Kandidat-tjeneste efterhaanden var reduceret til $1\frac{1}{2}$ à $1\frac{3}{4}$ Aar. Først i de senere Aar har man ved yderligere Reduktion og ved Samarbejde mellem Fakultetet og en Række Hospitaler, hvorimellem Kommunehospitaler, naaet til, at de fleste unge Læger inden deres endelige Nedsættelse og uden at vente for længe efter Eksamen kan faa den vigtige Tjeneste som »Turnuskandidat«, hvorved de under særlig gunstige Betingelser opnaar et praktisk Tjenestear paa en medicinsk og en kirurgisk Afdeling.

Den rette Tid for Studentens første Hospitalstjeneste som Volontør har været noget omstridt og Indtrædetiden noget vekslende: fra den første Begyndelse af Studiet indtil et Par Aar henne i det.

Volontørens Hverv er i Begyndelsen ikke store. Han gaar til Haande, bliver sendt med Besked, hjælper at bære Patienter fra og til Operationsbordet, støtter

Kandidatgangen.

Patienten under Operationen, rækker Instrumenter, skriver efter Diktat i Journalerne m. m. Gennem alle disse Smaaarbejder lærer Studenten at omgaa Patienterne og indøves i lægekundig Teknik og Terminologi, og efterhaanden betros der ham mere selvstændigt Arbejde, Forbindinger, Laboratoriearbejder m. m. Undervisningen er ikke egentlig systematisk, men har Studenten Blikket aabent og læser hjemme om det, han ser, kan Volontørtiden lægge et godt Grundlag for Lægens senere Gerning. Hvor meget han har lært, føler

Volontøren ofte først efter kortere eller længere Tids Forløb.

Det er i overvejende Grad Reservelægerne, som Volontørerne følger, og som underviser dem under Stuegangen. Det er Reservelægerne, hos hvem Studenterne faar deres første Klinikker. Det store frivillige Arbejde, som Størsteparten af Kommunehospitalets Reservelæger — ligesom ogsaa Reservelæger fra andre Hospitalet — igennem Aarene har ydet til Gavn for Lægeuddannelsen, fortjener at frem-

hæves, et Arbejde, der tillige er Reservelægerne til Gavn som Forberedelse til senere Stillinger ved Fakultetet eller i Overlægeposter. Efter denne første Klinik følger Overlægeklinikkerne. Lige fra Kommunehospitalets første Tid havde Overlægerne paa deres Afdelinger som oven antydet afholdt Klinikker for Studenterne, og der gik ikke lang Tid, førend Baandet mellem Universitetet og dette Hospital blev knyttet fastere.

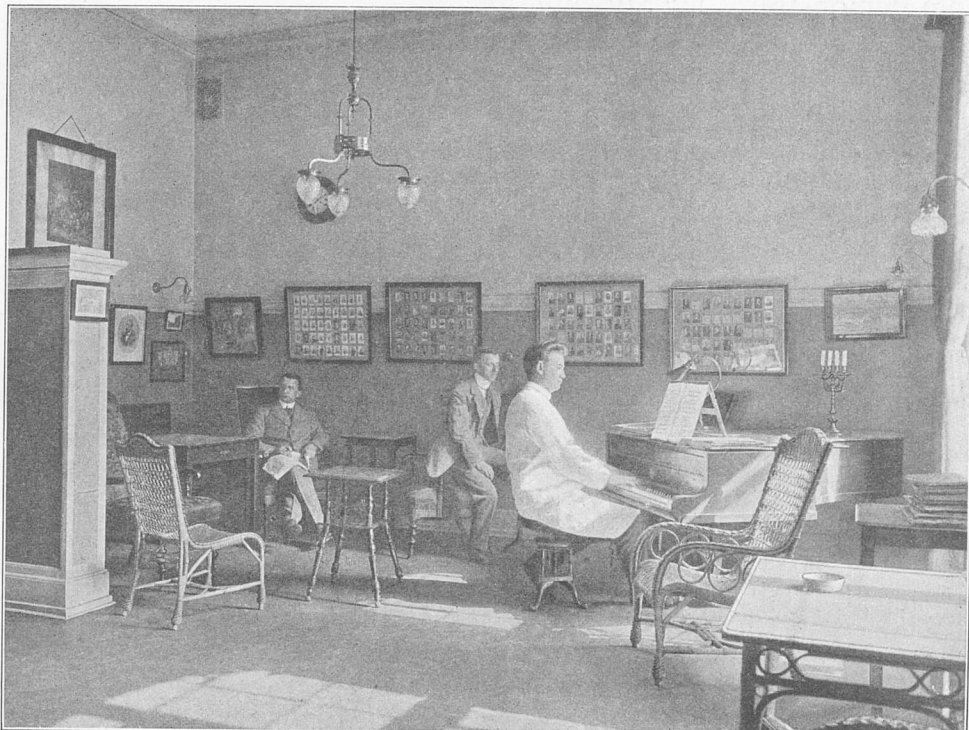

Gamle Kandidater.

Ved en i August 1872 mellem Kultusministeriet og Københavns Kommune indgaaet Overenskomst blev det fastsat, at Overlægen ved Kommunehospitalets 4. Afdeling mod et Honorar skulde fungere som Docent i Hud- og Kønssygdomme ved Universitetet. I Tidsrummet fra 1873 indtil 1911 har de forskellige Overlæger ved denne Afdeling varetaget dette Hverv, som de ophørte med, da Rigshospitalets Afdeling for Hud- og Kønssygdomme blev aabnet 1. Maj 1911.

I Aarene 1873—76 virkede Overlægen ved Kommunehospitalets 1. Afdeling som midlertidig Docent, idet han deltog i Ledelsen af den kliniske Undervisning. Ved Oprettelsen af den 2. kirurgiske Af-

deling (Afdeling D) paa Kgl. Frederiks Hospital bortfaldt dette Docentur. Da VI. Afdeling oprettedes i 1875, blev det paalagt Overlægen, Professor Gædeken, der i Forvejen var Lærer ved Universitetet, at give klinisk Vejledning i Sindssygdom (se VI. Afdeling). I Forbindelse med det Personskifte, der foregik den 1. Januar 1888 i Embedet som Overlæge ved denne Afdeling, blev det overdraget den nye Overlæge, Professor Pontoppidan, paa lignende Maade som de nævnte Afdelingers Overlæger at virke som Docent, idet han fik den Pligt at give

Kandidaternes Dagligstue.

klinisk Undervisning i Psykiatri, samt eventuelt afholde teoretiske Forelæsninger over Psykiatri.

Det skal nævnes, at ogsaa Overlægen ved Blegdamshospitalet i Efteraarsemestret 1891 indtraadte som Docent med den Opgave at give regelmæssig klinisk Undervisning for de studerende i de Sygdomme, der behandles paa Hospitalet.

Paa Kommunehospitalets medicinske og kirurgiske Afdelinger har der stadig været afholdt Klinikker af Overlægerne, uden at de var knyttede til Universitetet (udover det lille ovenfornævnte Tidsrum, hvor den kirurgiske Overlæge virkede som Docent). I 1897 blev imidlertid de fire Overlæger ansatte ved Universitetet og honorerede for i hvert

Semester at afholde Praktikantklinikker for de studerende i Henhold til det medicinske Fakultets Studieplan.

Klinikkerne har intet direkte at gøre med det egentlige Lægearbejde paa Afdelingen. Det foregaar sædvanlig i Form af praktiske Øvelser. Den af Studenterne, »som har Patient«, undersøger denne og beskriver i en Journal Resultatet af sin Undersøgelse, hvorpaa Journalen bliver gennemgaaet og Tilfældet diskuteres. Undertiden sker Undervisningen i Form af Forelæsninger byggede over udvalgte Tilfælde, som demonstreres for Studenterne.

Yderligere Lejlighed til Belæring faar Studenterne gennem Praktikanttjenesten. Praktikanten gør ofte Tjeneste paa den Afdeling, hvor han har haft Klinik. Han tager Del i Afdelingens Arbejde, skriver Journaler over en Del af de nyankomne, deltager i Stuegang og Laboratoriearbejde. Han betegner saaledes Overgangsstadiet mellem Volontøren og Kandidaten. Naar Studenterne er kommen saa vidt paa Hospitalet, er sædvanlig ogsaa deres Studier saa langt fremskredne, at de snart skal tage den afsluttende Eksamen. De forlader derfor den kliniske Undervisning paa Kommunehospitalet og gennemgaa de sidste Klinikker paa Universitetsafdelingerne.

Efter overstaaet Eksamen har de unge Læger Lejlighed til videre Uddannelse som assisterende Læger ved Kommunens Hospitaler. Da de her yder et Arbejde, der ikke blot er til Belæring for dem selv, men ogsaa er til Gavn for Hospitalet, har de ordinære Kandidater altid været lønnede.

Tiden som Kandidat ved Kommunehospitalet staar vist for de fleste, der har gennemgaaet denne Tjeneste, som den bedste Tid af deres Studieaar. Der passerer meget forbi Kandidatens Øje og Tanke, som han i sin senere Virksomhed faar god Brug for, og som han kan diskutere med de andre Læger under det fælles Arbejde paa Afdelingerne. Arbejdet er sjeldent større, end at det giver ham Tid til at studere nærmere de Forhold, som han ønsker at trænge dybere ind i. Det fælles Liv paa Kandidatgangen er fornøjeligt, belærende og udviklende.

Kommunehospitalet har i Aarenes Løb været gæstet af andre Kandidater end de ordinære med fast Turnus, idet en Del unge medicinske Kandidater har søgt »surnummerær« Tjeneste paa Hospitalet. Disse Kandidater, som ingen Løn faar, har særligt søgt Hospitalet i Tider, hvor Ventetiden for Turnustjenesten var lang.

I det foregaaende er kun berørt nogle af de Faktorer, som har spillet en Rolle ved den medicinske Undervisning paa Kommunehospitalet i det halve Seculum, det har bestaaet. Det vilde føre for vidt at give en fuldstændig Beskrivelse af alle de Steder, hvor de

vordende eller unge Læger har haft Lejlighed til at høste Belæring paa Kommunehospitalet. Saaledes er ikke omtalt Undervisningen paa Sektionsstuen og de forskellige Poliklinikker, som ogsaa har spillet en ikke ringe Rolle. Samtidig med en saadan Kliniks Oprettelse har sædvanlig ogsaa Undervisningen straks taget sin Begyndelse for i nogle Tilfælde at gaa over til regelmæssig tilbagevendende Kursus, hvortil Studenter og Læger i stort Tal har søgt hen.

SYGEPLEJEN PAA KOMMUNEHOSPITALET

Da Hospitalet oprettedes, havde man herhjemme lige begyndt at tænke paa Forbedringer i Sygeplejen, idet Diakonissestiftelsen var oprettet ganske nylig. Men for et saa stort Hospital som Kommunehospitalet var der ingen anden Vej at gaa end at ordne Sygeplejen væsentlig paa samme Maade, som i længere Tid havde været i Anvendelse paa Byens to andre store Hospitaler, det Kgl. Frederiks Hospital og Almindeligt Hospital. Denne Ordning var ogsaa lagt til Grund for Bygningen af Hospitalet, idet man for hver 10 Sengs Stue eller tilsvarende Afsnit af mindre Stuer havde lagt et Værelse for den Stuekone, der skulde passe en saadan Stues Patienter, ved Siden af den paagældende Sygestue. Dette er Værelserne med de smaa Vinduer mellem de store parvis siddende Sygestuevinduer, saaledes som alle vil erindre det fra Hospitalets Façade. Ved at Stuekonerne saaledes fik særlige Værelser, var der sket et stort Fremskridt fra det tidligere Forhold paa Frederiks Hospital og Almindeligt Hospital, hvor Stuekonerne boede i et Hjørne af selve Sygestuen, afskildret fra den ved en spansk Væg eller blot ved et Skærmbædd.

Nattjenesten besørgetes paa Kommunehospitalet af »Vaagekoner«, der var til Raadighed fra Kl. 8 om Aftenen til næste Morgen, i noget ringere Antal end Stuekonerne. De havde ikke Bolig paa Hospitalet. Den grovere Tjeneste paa Stuer og Korridorer, Budbringeren, Henten af Mad og Rekvisiter o. l. besørgetes af Gangkoner, hvoraf der fandtes 2 for hver 5—6 Stuekoner. Gangkonerne kom om Morgenen Kl. 6 og gik om Aftenen Kl. 8; de var ligesom Vaagekonerne almindelige Daglejere, medens Stuekonernes Engagement var ugevis. Dog betragtedes disse efter 4 Prøveaaneder som fast ansatte og forblev i deres Pladser i mange Aar, naar de passede Gerningen tilfredsstillende. Ogsaa en stor Del af Gangkonerne og Vaagekonerne forblev i Tjeneste i lange Tider. Ekstravagter til Nat- eller Dagtjeneste var mindre faste i Tjenesten; de mødte om Aftenen før Kl. 8 og forhørte

om Arbejde. Tilsynet med disse forskellige Koner under Sygeplejen og med de tilsvarende Sygeplejere, som forrettede Dagtjenesten paa Mandssiden for Hud- og Kønssygdomme, besørgetes af dertil ansatte Overopsynsmænd og Damer. Saa vel Stuekonerne som Gang- og Vaagekonerne stod under et temmelig strængt Tilsyn. Som Straf for Forseelser i Tjenesten over for de helt løst antagne Vaage- og Gangkoner anvendtes Nægtelse af Antagelse, naar de bød sig til. Stuekonerne straffedes med Bøder, Nægtelse af Udgangstilladelse eller Afskedigelse.

Mellem Stuekonerne var der ikke faa dygtige og humane Personer, men en stor Mængde af dem var kun saa som saa i Tjenesten, og

Frk. A. Anger.

Md. Rasmussen.

desuden havde de smaa Lønninger¹⁾ medført, at et Misbrug gik i Svang i høj Grad, nemlig Drikkepengesystemet, bestaaende i, at Stuekonerne, til dels ogsaa Vaage- og Gangkonerne, tog mod Pengegaver af Patienter og deres Paa-rørende, hvorved der let medførtes ulige god Pasing af de syge og manglende Kontrol med disse til Skade for Disciplinen paa Sygestuerne.

Da det desuden lod til, at Kvaliteten af disse »Koner« var nedad-gaaende i Aarenes Løb, og da man saa, at der rundt om i Landene var en Stræben efter at forbedre Sygeplejen (Diakonissevæsenet i Tyskland, den af Miss Nightingale

¹⁾ En Stuekone lønnedes med fra 16—20 Kr. om Maaneden foruden fri Station og Arbejdskjole; desuden 5 Kr. Tillæg om Aaret hvert 5. Aar. Vaagekonerne fik »2 Mk.« o: 66 Øre pr. Nat. For særlig rosværdig Virksomhed var der smaa Pengepræmier, tildels tilvebragte ved Bøder idømt for Forsømmelse.

fremkaldte Bevægelse i England), kom Hospitalets daværende ledende Borgmester Fenger ind paa Tanken om Indførelse af en forbedret Sygepleje, og paalagde i 1875 Overlægerne paa Kommunehospitalet at fremkomme med en Indstilling herom.

Allerede samme Aar forelagde de daværende Overlæger Holmer, Brünnicke, Trier, Engelsted, Studsgaard og Gædeken et Forslag til Omordningen. Man enedes om, at det vilde være ønskeligt,

om der kunde bringes en fastere Organisation ind i Sygeplejen, og om man kunde drage Kvinder af højere Samfundsklasser ind til Gerningen, ligesom man var paa det rene med, at man maatte gøre Sygeplejerskerne Stilling i økonomisk Henseende bedre end Stuekonernes.

Man enedes om at indføre det nye System lidt efter lidt, idet man samtidig ganske langsomt afløste de gamle Stuekoner med de nye Plejersker. Disse skulde fordeles afsnitsvis paa Hospitalet paa den Maade, at hver Afdeling fik to Afsnit — for Mands- og Kvindesiden —, hvert af dem ledet af en Overordnet, Plejemoderen, og iøvrigt bestaaende af 6 Assisterter,

Et Sygeplejerskeværelse.

3 Elever og 2 Gangpiger. Som Lønning fastsattes fra først af (Budget 1876) Kr. 400 til Plejemoderen, 250 til Assisterterne og 100 Kr. til Eleverne foruden Kost, Logis og Arbejdsdragt. Disse Lønninger, der straks for hvert Afsnit var ca. 1000 Kr. mere end Udgiften til Stuekonerne, viste sig snart for smaa, og allerede næste Aar indeholdt Budgettet Lønsatserne 600, 300, 144 Kr. i Stedet for de nysnævnte. Senere hen er Lønningerne yderligere forbedrede. Da man gik til den nye Ordning, tænkte man sig at kunne undvære en Del Ekstravagter, som havde været nødvendige hidtil, men dette viste sig at være en Fejlregning, ligesom man i Aarenes Løb blev nødt til at for-

øge Personalet en Del udover det først fastslaaede. Den nye Ordning indførtes først paa 3. Afdelings Kvindeside, hvor man lod den Dame, Frk. Athalie Anger, der indvilgede i at gaa over i Hospitalets Sygepleje, oplære under Stuekonen »Md. Petersen«, ligesom de første 6 Assistentter blev opdragede under lignende Vilkaar. Derpaa begyndte den »nye Sygepleje« sin Virksomhed den 1. September 1876, og fra nu af gik man lidt efter lidt videre paa den Maade, at man efterhaanden opdragede Elever, hvor den nye Ordning var indført, og overflyttede dem foreløbig som Stuekoner, hvor disse skulde afløses paa et nyt Afsnit, og naar alle Pladser var besat, traadte det nye System i Virksomhed under den for Afsnittet valgte Plejemoder.

Ved den her skildrede Fremgangsmaade opnaaedes mange Fordele: Man bevarede Kontinuiteten i Arbejdet, man optraadte humant og økonomisk hensynsfuldt mod det afgaaende Personale og fordelte Hospitalets stigende Udgifter over et længere Tidsrum, end om man med et Slag havde indført den nye Ordning, hvilket vel desuden havde været vanskeligt paa Grund af manglende Mandskab og Umuligheden af at faa alle disse Mennesker uddannede samtidig paa rimelig Maade.

Indførelsen skete i den Orden, at Kvindeafsnittet paa hver Afdeling ordnedes først, og at Sindssygeafdeling og Afdeling for veneriske Sygdomme og Hudsygdomme sidst gik ind i Nyordningen. Nedenstaaende Tabel viser denne Rækkefølge og de Plejemødre, der inaugurerede den nye Ordning paa de enkelte Afsnit:

3. Afd. Kvinder	1876	—	Plejem.: Frk. A. Anger
2. —	—	1878	— — — Bahnson (Fru Sonne)
1. —	—	1879	— — — Schultz (Fru Tscherning)
5. — Kvinder	1879	—	— — — Fru Høst
3. — Mænd	1881	—	— — — Frk. Schmidt
2. —	—	1882	— — — P. Hansen
1. —	—	1885	— — — Wittusen
6. — Pav. II	1885	—	— — — Bonne

Frk. Herfurth.

4. Afd. Kvinder	1886	—	Plejem.:	Fru Schiødte
5. — Mænd	1887	—	—	Frk. Lyng
4. — —	1904	—	—	- F. Jensen
6. — Pav. I	1905	—	—	- C. Hansen (Mænd)
		—	—	- Fæster (Kvinder)

En Sygeplejerske.

Efterhaanden som Indførelsen af det nye System traadte i Virksomhed, fremkom der i Aarsberetningerne Udtalelser fra Overlæggerne om samme, og alle var enige om at udtale deres Tilfredshed med Ordningen, særlig var man glad ved Plejemødrene og disses Betydning for Arbejdets Trivsel paa Afdelingerne. Nogen Uoverensstemmelse var der om Spørgsmaalet, fra hvilke Samfundslag man helst skulde have sine Plejersker.

Det siger sig selv, at Indførelsen ikke kunde ske uden nogen Gnidningsmodstand. Til Tider var der jo samtidig Tjeneste paa et Afsnit af Stuekoner af den gamle Støbning og nye Sygeplejersker, og at disse »Frøkner« ikke altid vare vel set af de gamle »Madammer«, som skulde fordrives af de nye, er ganske naturligt; heller ikke alle Patienter saa Fordelen ved det nye, mange var snarere kede af en Disciplin, som ikke lod sig omgaa ved et Honorar.

Afgangen af de nye Plejersker var lige fra først af stor, fordi ikke faa var kommen ind uden at vide, hvor strængt et Arbejde de havde paataget sig, og nu saa, at Kræfterne svigtede. Fra først af var Rekrutteringen af de ønskede Personer rigelig, men senere, da Kvinder dels i Sygeplejen, men ogsaa i anden Gerning fandt mere og mere Anvendelse, blev Tilgangen af de virkelig egnede svagere, og man maatte ofte sigte meget stærkt og maaske dog tage imod unge Kvinder af noget bredere Lag, end man fra først af havde tænkt. Hospi-

talet mistede ogsaa mange Plejersker, der søgte hen til andre Hospitalet, hvor man efterhaanden indførte det nye System, ja selv til Udlandet afgik nogle af Plejerskerne, hvorved Kommunehospitalet mistede en Del gode Kræfter mellem Sygeplejerskerne, idet en Del søgte mere selvstændige Stillinger eller bedre lønnet Gerning.

Medens hvert Afsnit fra først af dannede en ganske afsondret Gruppe for sig uden noget videre Samarbejde eller Fællesskab med andre Afsnit, blev det efterhaanden klart, at der tiltrængtes en mere ensartet Uddannelse og en fælles og under et foretaget Rekruttering af alle Hospitalets Plejersker, hvorfor man fra Midten af 90-Aarene delvis efter Tilskyndelse af Overlæge Mygge indførte en fælles Antagelse for hele Hospitalet og en Rotation af Tjenesten mellem flere Afdelinger. Efter nogle Forsøg blev man staaende ved at lade Plejersken have sin væsentlige Uddannelse ved et enkelt Afsnit og derpaa gaa over paa et Par andre Afdelinger.

Samtidig indførte man en systematisk teoretisk Undervisning, der afsluttes med en Eksamen. Denne Undervisning er hidtil ledet af Overlæge Jacobæus og Dr. Aage Kiær. Plejersker, der har gjort deres Elevtjeneste paa 3 Aar og afsluttet nævnte Eksamen, og saa ved deres Tjeneste paa de forskellige Afdelinger har opnaaet tilstrækkelig gode Vidnesbyrd for deres praktiske Tjeneste, udstedte af Plejemødrene med Overlægenes Billigelse, vil kunne antages i fast Plads som Assistenten ved Sygeplejen, saa snart ledig Plads foreligger. De faar i hvert Fald alle efter de tre Aars Elevtid og den afsluttede Eksamen et Diplom for denne Undervisning og Tjeneste.

Hospitalet har foruden sine egne Plejersker uddannet et stort Antal, som efter de tre Elevaar eller senere er afgaaet til Tjeneste ved Sygehuse her i Landet eller i Udlandet eller er gaaet over i privat Sygeplejegering. Foreningen »Det røde Kors« fik i mange Aar sine Plejersker uddannet paa Kommunehospitalet, det samme har været Tilfælde med Sygeplejeforeninger for Landet og Kolonierne. Saaledes er det sket, at »den nye Sygepleje«, der indførtes som en Forbedring af Hospitalets egne Sygeplejeforhold, har udviklet sig til og i en Række af Aar har bestaaet som Landets eneste Sygeplejeskole — Diakonissestiftelsen har jo andre Formaal ved Siden af Sygeplejerskeuddannelsen. I de sidste Aar er der som bekendt oprettet en Skole paa Rigshospitalet i det hele og store efter lignende Norm som paa Kommunehospitalet.

Efter at Rekrutteringen af Plejersker var blevet fælles for alle Hospitalets Afdelinger, lagdes denne og Fordelingen af Eleverne paa Afdelingerne i Hænderne paa en af Hospitalets Plejemødre. Da Syge-

plejerskehjemmet, som vil blive omtalt nedenfor, oprettedes og her ansattes en Forstanderinde, Frk. Herfurth, fik hun overdraget nævnte Hverv med Antagelse og Fordeling af Elever.

Antagelsen af Eleverne er i Aarenes Løb blevet mere systematisk betrygget, idet Ansøgerne maa udfylde Blanketter med indgaaende Forespørgsler om deres Forhold og maa ledsage Ansøgningen med Attester for Vandel og Sundhed, eventuelt indstille sig til Undersøgelse.

Iøvrigt styres Hospitalets Sygepleje af et »Sygeplejeudvalg«, be-

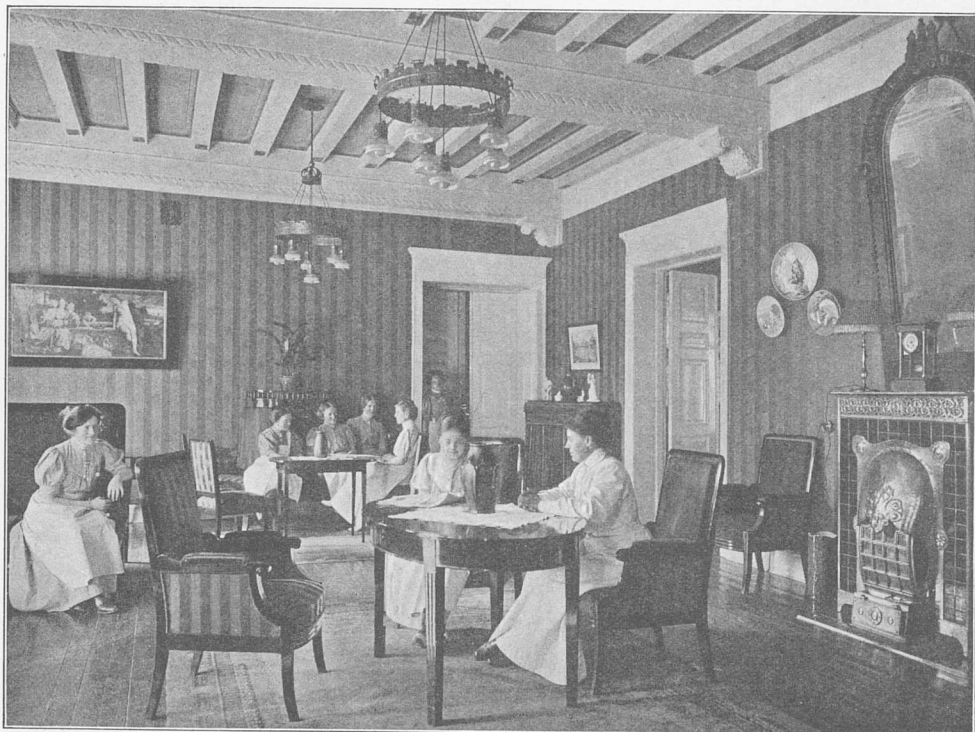
Sygeplejerskeskolen.

staaende af Hospitalsdirektøren som Formand, en Repræsentant for Overlægerne, valgt af og mellem disse, den nævnte Forstanderinde og to Plejemødre, valgte af og mellem samtlige Plejemødre. Plejemødrene har regelmæssige Sammenkomster, hvor de drøfter Sager, Sygeplejen, dem selv og Plejerskerne vedrørende og indgaar med Forslag og Henstillinger til Sygeplejeudvalget. — Ansættelser i de faste Pladser foretages af Borgmesteren, resp. Magistraten, efter Overlægernes og Direktørens Indstilling. — Den daglige Tjeneste paa hver Afdeling ledes af Plejemødrene efter Overlægens Ordre. Medens Plejemoderstillingen fra først af kun omfattede et Afsnit (c. $\frac{1}{2}$ Hos-

spitalsafdeling), har i de senere Aar et Par Afdelinger gjort Forsøg med at have begge Afsnit samlet under et med kun een Plejemoder for hele Afdelingen, en Ordning, der har vakt Tilfredshed, hvor den er traadt i Kraft.

Sygeplejerskernes Livsvilkaar ere i Aarenes Løb blevet meget forbedrede.

Medens der fra først af kun var Bolig for Plejerskerne paa Afdelingerne, gik man i 1886 til at indrette den første samlede Sygeplejerske-

Sygeplejerskernes Dagligstue.

bolig her i Landet, idet man indrettede Boliger i Fløj H. (Køkkenfløjen), hvor en Del Funktionærboliger blev nedlagte. Der var ikke desto mindre overmaade ringe Boligforhold, og det var med det stigende Antal Plejersker nødvendigt at have mange af Eleverne boende spredt over Hospitalet, til Skade for Tjenesten og for Disciplinen. I 1906 toges efter mange Diskussioner og Planer endelig det fortrinlige Sygeplejehjem i Gammeltoftsgade i Brug, medens Boligerne paa Afdelingerne saa vel som i Fløj H bibeholdtes. De daarlige Elevværelser for 4 Elever og Sovestuerne for de Nattevaagende kunde da nedlægges.

Kosten er i Aarenes Løb blevet forbedret, særlig blev Vilkaarene bedre, efter at der 1884 var oprettet et Køkken for Bedreplejen, og Plejerskerne Aaret efter var rykket op fra almindelig Funktionærpleje til bedre Funktionærpleje.

Lønningerne er fra 1879 forbedrede ved Alderstillæg, der allerede ved Indførelsen var stillet i Udsigt. Disse Alderstillæg, 100 for Plejmoderen og 60 for Assisterterne hvert 3. Aar, er ligesom Begyn-

Sygeplejerskernes Vinterhave.

delselønnen atter forhøjet, saa Plejemødre nu har en Begyndelsesløn af 940 Kr., stigende med 125 Kr. hvert 3. Aar indtil 1440; Assisterter begynder med 440 Kr. og stiger med 100 Kr. hvert 3. Aar til 840 — alt med Tillæg af fri Station og Arbejdsdragt, der regnskabsmæssigt er ansat til 360 Kr. om Aaret. Pensionsvilkaarene ere indrettede efter Regler stemmende overens med Stadens øvrige faste Funktionærer paa budgetmæssig Lønning.

Stigningen i Henseende til Personel og Udgift til Sygeplejen har været meget stor i Hospitalets 50 Aars Liv. Vi tager kun Hensyn til

Pengelønnen, ikke til de forøgede Udgifter til Bolig og bedre Kost. Stuekonetidens Afslutning kan sættes ved 1876, da den nye Ordning tog sin Begyndelse; i dette Aar var der 75 Stuekoner og Sygevogtere, 32 Gangkoner, 70 Nattevagter, i alt 177 Personer ansat ved Sygeplejen med en Pangeløn af 53,563 Kr. For Aaret 1912—13 havde vi 13 Plejemødre (herimellem regnes ogsaa Forstanderinden), 139 Assisterter, 74 Elever, 3 Sygevogtere, 36 Vagter (mandlige og kvindelige), 39 Tjenestepiger, 12 Hjælpere ved Rengøring, i alt 316 Personer med Lønninger til et Beløb af 165,181 Kr. Samtidig er dog at bemærke, at Patientbelægningen er steget fra 640 til 900; saaledes haves en Patientstigning med godt 40 pCt., Stigning af Plejepersonalet med henved 80 pCt. (78,5) og Lønstigning med over 200 pCt. Men dermed er Udgiftsstigningen ikke helt angivet. Thi hertil maa foruden Udgiften til Undervisningen ogsaa regnes Udgiften til det store Sygeplejehjem, de langt større Udgifter til Renlighed, som Sygeplejerskernes Krav i denne Retning medfører fremfor Stuekonernes. En Del af den stærke Stigning i Hospitalets Vadskeudgifter tør nok ogsaa skrives paa den forbedrede Sygeplejes Regning, idet de gamle Stuekoners Sparsommelighed med rent Linned er afløst af Sygeplejerskernes Rundhaandethed i denne Henseende, ligesom Forbedringen i de syges Forplejning ikke er den nye Sygepleje ganske uvedkommende. Men alt dette er jo til Gavn for de syge, og det var med dette Formaal, man indførte den nye Sygepleje.

BELÆGNINGSFORHOLDENE M. M. PAA
KOMMUNEHOSPITALET OG DE ØVRIGE UNDER
DIREKTORATET FOR STADENS HOSPITALS-
VÆSEN HØRENDE HOSPITALER I
TIDSRUMMET 1863—1913

Paa Kommunehospitalet er der i Tidsrummet 1863—1913 behandlet henved 470,000 Patienter. Af disse er ca. 40,000 døde paa Hospitalet. Desuden er der paa de øvrige under samme Administration hørende Hospitaler behandlet 230,000 Patienter, hvoraf ca. 18,000 er døde.

Paa Grund af Byens Vækst og den stadig stigende Tilbøjelighed hos Befolkningen til at lade sig behandle paa Hospital, har det ikke altid været muligt for Kommunen at klare sig med sine egne Hospitaler. Man har derfor, særlig i de sidste to Decennier, maattet slutte Overenskomst med et større Antal private Hospitaler og Klinikker om Modtagelse af Patienter for Kommunens Regning.

Hvorledes Belægningsforholdene paa Hospitalerne har stillet sig i hvert af Aarene fra 1864 til 1912, vil man faa Oplysning om ved at kaste et Blik paa nedenstaaende Oversigt:

Aar	Antal Behandlede	Sygedage	Daglig Gennemsnits-belægning	Befolkning	Antal af Hospi-talssygedage aarligt pr. Indi-vid af Byens Befolkning	Antal Sygedage pr. Patient
1864	8 342	227 005	620	165 000	1.38	27
1865	8 866	250 163	686	168 000	1.49	28
1866	8 037	227 087	622	170 000	1.34	28
1867	7 660	216 802	594	173 000	1.25	28
1868	8 304	237 760	650	176 000	1.35	28
1869	8 228	238 291	653	178 000	1.34	29
1870	7 517	225 329	617	181 000	1.24	30
1871	8 424	254 035	696	190 000	1.34	30
1872	9 424	262 605	717	194 000	1.35	28
1873	7 787	233 811	641	197 000	1.19	30
1874	8 149	242 652	665	201 000	1.21	30
1875	9 760	259 588	711	211 000	1.23	27
1876	7 920	235 172	642	213 000	1.10	30
1877	7 714	236 252	648	220 000	1.07	30
1878	8 238	256 793	704	224 000	1.15	31
1879	9 124	286 597	767	229 000	1.25	31
1880	9 610	300 971	772	235 000	1.28	31
1881	9 894	294 139	760	246 000	1.20	30
1882	10 360	301 850	786	252 000	1.20	30
1883	10 324	291 528	761	261 000	1.12	28
1884	11 318	308 706	802	269 000	1.15	27
1885	11 273	323 243	846	280 000	1.15	29
1886	13 850	361 288	952	286 000	1.26	26
1887	14 640	368 075	1008	295 000	1.25	25
1888	14 485	367 053	1002	304 000	1.21	25
1889	14 187	371 102	1016	309 000	1.20	26
1890	14 314	375 514	1028	315 000	1.19	26
1891	14 933	385 793	1057	319 000	1.21	26
1892	14 729	391 109	1069	323 000	1.21	27
1893	16 153	428 853	1175	327 000	1.31	27
1894	17 644	513 066	1405	331 000	1.55	29
1895	14 192	412 078	1129	336 000	1.19	29
1896	14 177	414 184	1131	341 000	1.21	29
1897	15 064	422 724	1158	345 000	1.23	28
1898	16 136	476 252	1306	349 000	1.36	30
1899	18 765	561 209	1537	354 000	1.58	30
1900	17 082	520 173	1425	358 000	1.45	30
1901	18 095	566 498	1587	381 000	1.51	31
1902	18 347	619 954	1699	411 000	1.61	34
1903	20 746	700 892	1919	417 000	1.69	34
1904	21 854	745 898	2043	423 000	1.76	34
1905	22 118	767 166	2101	425 000	1.81	35
1906	21 972	771 359	2114	432 000	1.78	36
1907	22 835	807 345	2206	441 000	1.81	35
1908	24 341	866 925	2375	445 000	1.95	35
1909	24 648	878 802	2408	448 000	1.96	35
1910	27 195	940 980	2578	453 000	2.08	35
1911	26 072	903 590	2469	461 500	1.96	35
1912	25 033	868 116	2379	469 000	1.85	35

Ved Benyttelsen af omstaaende Oversigt maa man have i Erindring, at en væsentlig Aarsag til de Svingninger, der findes i Belægningsforholdene, hidrører fra de store Epidemier. Medens Kommunehospitalets og de øvrige Hospitalers Belægningsforhold i det store og hele kendetegnes ved en ganske jævn Stigning, har Belægningsforholdene paa Blegdamshospitalet Form som en Bølgelinie, og Svingningerne er saa stærke, at Totalbilledet af Hospitalernes Belægning paavirkes derved.

Af Oversigten vil det blandt andet ses, at medens Antallet af Hospitalssygedage aarligt pr. Individ af Byens Befolkning i 1864 er 1,38, er Tallet i 1912 1,85, hvilket er et Udtryk for, at Tilbøjeligheden hos Befolkningen til at lade sig behandle paa Hospital er i stærk Stigning. Dette skyldes vel i første Række den gode Behandling og Pleje, Hospitalerne yder Patienterne, men det skyldes tillige de lave Hospitalstakster, der for Fællesstuepatienternes Vedkommende er de samme som i 1863, nemlig for de saakaldte selvbetalende Patienter 1 Kr. 20 Øre pr. Dag, samt endelig og ikke mindst hele den Udvikling, som Sygekassesagen har haft herhjemme. I denne Sammenhæng maa det derhos ikke glemmes, at de senere Aars Lovgivning (Tuberkuloselov, Epidemilov og Loven om Modarbejdelse af offentlig Usædelighed og venerisk Smitte) i høj Grad har lettet Adgangen til Hospitalerne for Byens Befolkning. Der er da heller næppe mange Storstæder i Evropa, hvor Behandlingen af de syge foregaar i større Udstrækning paa Hospital end i København.

HOSPITALERNES DRIFTSUDGIFTER M. M.

Af Kommunehospitalets første Aarsregnskab (1864) fremgaar det, at Hospitalets Driftsudgifter efter Fradrag af Indtægter knapt udgjorde 200,000 Kr. Siden da er Udgiften til Hospitalsvæsenet vokset saa stærkt, at den nu er henved 3 Millioner Kr. aarlig; Regnskabet for 1912—13 udviste en Nettoudgift paa 2,749,463 Kr.

Af nedenstaaende Oversigt vil det ses, at Udgiften gennem Aarene har været Genstand for en næsten uafbrudt Stigning.

Aarsagen til den stærke Stigning i Udgifterne til Hospitalsvæsenet maa selvfølgelig først og fremmest søges i det stigende Antal Sygedage, hvorfor der er gjort Rede i forrige Afsnit, men den maa tillige for en meget stor Del sættes i Forbindelse med den Række af Forbedringer, der har fundet Sted indenfor Hospitalsomraadet til Gavn for de syge, ligesom ogsaa Prisstigninger saavel paa Varer som paa personlige Arbejdsydelser i høj Grad har medvirket til at forøge

Udgifterne ved Driften af Hospitalerne. Bruttoudgiften pr. Sygedag for Kommunehospitaler er da ogsaa, som det vil fremgaa af Oversigten, steget fra 1 Kr. 27 Øre i 1864 til 4 Kr. 41 Øre i 1912—13.

Aar	Nettoudgift (=: Kommunens Tilskud til Hospitalsvæsenet)	Udgift pr. Individ af Befolkningen		Bruttoudgift pr. Sygedag for Kommune- hospitaler	
		Kr.	Kr. Øre	Kr.	Øre
1864	196.674	1	19	1	27
1865	224.836	1	34	1	28
1866	230.717	1	36	1	42
1867	221.087	1	28	1	50
1868	243.696	1	38	1	47
1869	253.500	1	42	1	50
1870	246.287	1	36	1	59
1871	276.659	1	46	1	57
1872	359.180	1	85	1	75
1873	340.006	1	73	1	87
1874	348.104	1	73	1	97
1875	391.817	1	86	2	04
1876	366.107	1	72	2	12
1877	365.559	1	66	2	11
1878	389.872	1	74	2	09
1879	435.261	1	90	2	03
1880	466.204	1	98	2	04
1881	447.783	1	82	2	07
1882	448.006	1	78	2	04
1883	463.101	1	77	2	10
1884	513.564	1	91	2	14
1885	560.293	2	00	2	12
1886	613.855	2	15	2	17
1887	632.638	2	14	2	27
1888	726.882	2	39	2	70
1889	717.630	2	32	2	55
1890	702.411	2	23	2	79
1891	729.175	2	29	2	91
1892	738.193	2	29	2	84
1893	671.335	2	05	2	77
1894	519.929	1	57	2	80
1895	689.094	2	05	2	86
1896	725.618	2	13	2	86
1897	810.728	2	35	2	97
1898	924.134	2	65	3	10
1899	926.437	2	62	3	35
1900	1.242.331	3	47	3	64
1901	1.320.327	3	47	3	39
1902	1.518.310	3	69	3	39
1903—04*)	2.031.235	3	89	3	41
1904—05	1.774.518	4	20	3	51
1905—06	2.043.588	4	81	3	69
1906—07	2.328.124	5	39	3	93
1907—08	2.480.898	5	63	4	21
1908—09	2.522.257	5	67	4	15
1909—10	2.597.863	5	80	4	33
1910—11	2.575.544	5	69	4	35
1911—12	2.728.612	5	91	4	44
1912—13	2.749.463	5	86	4	41

*) Omfatter foruden Kalenderaaret 1903 tillige Januar Kvartal 1904.

Til Belysning af Spørgsmaalet om, hvilken Indflydelse Prisniveauet har haft specielt paa Kommnehospitalets Forplejningsudgifter gennem det forløbne halve Aarhundrede, vil nedenstaaende Undersøgelse, der er foretaget af cand. polit. Einar Cohn, være af Interesse:

I Aaret 1864 var Kommnehospitalets Gennemsnitsudgift pr. Sygedag til Forplejning, d. v. s. de samlede Kostudgifter til Patienter og Funktionærer divideret med Antallet af Sygedage: 41,⁹⁷ Øre, i 1911—12: 131,⁵⁸ Øre. Denne Udgift er saaledes i Løbet af det halve Aarhundrede vokset til det tredobbelte. Aarsagerne hertil er mangeartede og skal senere kortelig omtales. En enkelt: Prisniveauet skal i det følgende gøres til Genstand for nærmere Undersøgelse.

Det Materiale, der staar til Raadighed, er de i Hospitalets Beretninger meddelte Oplysninger om betalte Priser. Man har ifølge Sagens Natur altsaa her at gøre med Engros-Priser, en Omstændighed, der maa fremhæves over for den, der venter en stærkere Prisstigning end den her konstaterede. Thi det er utvivlsomt, at det almindelige Indtryk af Stigningen i Livets Dyrhed grunder sig paa Kendskab til eller tilfældige Indblik i Detailprisernes Stigning, og at denne Stigning (som statistisk kun kan følges en kortere Aarrække tilbage) paa Grund af øgede Fordringer af enhver Art til Mellemandleren og af Mellemandleren, stigende Arbejds løn o. s. v. er betydelig stærkere end Stigningen i Engros-Prisniveauet. Men dertil kommer, at man i 1860erne havde et højt og stadigt stigende Prisniveau, en Højkonjunktur, der skyldtes Eftervirkningerne af 1850ernes australske og kaliforniske Guldfund i Forbindelse med afgørende Opfindelser paa Industriens Omraade (Bessemers 1859) og Transportmidlernes vældige Vækst. Der fandtes altsaa ved den Periodes Begyndelse, der her skal betragtes, et højt Prisniveau. Ogsaa af den Grund vil naturligvis Stigningen vise sig ringere end maaske ventet.

Fremgangsmaaden ved nærværende Undersøgelse har været den, at der for de Varer, der kan vejes og maales, og hvortil der kunde findes ensartede Priser gennem den hele Periode, er beregnet den samlede Udgift i hvert af Aarene fra 1864 til 1911—12. Der er anvendt Opgivelserne over de af Hospitalet paa det nuværende Tidspunkt anvendte Mængder paa »almindelig Pleje« som værende den afgørende for Hospitalets samlede Forplejningsudgifter. Der er beregnet, hvor meget 120,¹⁸ kg Franskbrød, 33,³² kg Sigtebrød, 0,⁶⁰ l Eddike, 34,⁸⁸ kg fersk Fisk, 0,¹³ kg Klipfisk, 6,⁴¹ kg Byggryn (1 Td. à 175 Pd.), 16,⁹⁶ kg Havregryn (1 Td. à 200 Pd.), 8,⁵⁷ kg Risgryn, 1,⁷⁹ kg Sagogryn, 4,²³ l Kirsebærsaft, 9,⁸⁸ kg Kalvekød, 1,⁶³ kg Lammekød, 43,¹⁵ kg Oksekød, 4,⁶⁶ kg Flormel, 115,⁷⁰ l skummet Mælk, 110,⁹⁰ l sød Mælk, 0,⁶⁶ kg Peberrod, 21,⁷¹ kg Smør, 17,⁸¹ kg Puddersukker, 0,⁸⁰

kg Svedsker og 36,⁹⁶ l hvidt Øl tilsammen kostede i hvert af de anførte Aar til de for Aaret gældende Priser. De opgivne Mængder gælder 1 Fuldkost-Portion i et Aar paa almindelig Pleje, hvortil dog kommer 0,⁶³ kg Blaabær, 107,⁸² kg Kartoffler, 0,⁵⁰ kg Kartoffelmel, 1,²⁶ kg Klaret, Urter, Paalæg m. v., som ikke har kunnet tages med i Beregningen. Resultaterne fremgaar af nedenstaaende Oversigt, hvor Forplejningsudgiften pr. Sygedag sidestilles med den beregnede Udgift til ovennævnte Fuldkost-Portion:

TABEL I.

Aar	Gennemsnits- udgift pr. Sygedag til Forplejning	Beregnet Aarsudgift pr. Portion (alm. Pleje)	Aar	Gennemsnits- udgift pr. Sygedag til Forplejning	Beregnet Aarsudgift pr. Portion (alm. Pleje)
	1	2		1	2
	Øre	Kr.		Øre	Kr.
1864	41,97	158,50	1888	79,05	169,15
1865	40,90	159,61	1889	84,23	182,78
1866	45,97	166 00	1890	85,54	187,36
1867	49,01	174,36	1891	96,31	204,29
1868	51,74	187,74	1892	91,17	191,91
1869	48,52	174,64	1893	84,73	180,23
1870	49,34	171,62	1894	81,48	169,55
1871	52,80	184,07	1895	79,51	164,53
1872	57,92	185,60	1896	81,24	163,45
1873	60,36	197,76	1897	83,67	163,68
1874	63,80	203,97	1898	89,22	167,09
1875	65,04	198,99	1899	99,47	169,64
1876	66,10	204,28	1900	107,24	175,91
1877	67,39	208,25	1901	105,41	180,90
1878	71,73	201,08	1902	104,46	176,50
1879	71,01	197,08	1903—04	106,52	177,37
1880	73,85	205,34	1904—05	111,61	176,92
1881	74,23	202,43	1905—06	118,81	172,14
1882	71,76	189,26	1906—07	125,49	178,72
1883	73,58	195,90	1907—08	136,18	191,07
1884	74,85	191,96	1908—09	125,36	183,62
1885	71,50	181,68	1909—10	126,12	182,87
1886	68,34	172,67	1910—11	128,93	186,96
1887	69,86	169,64	1911—12	131,58	187,03

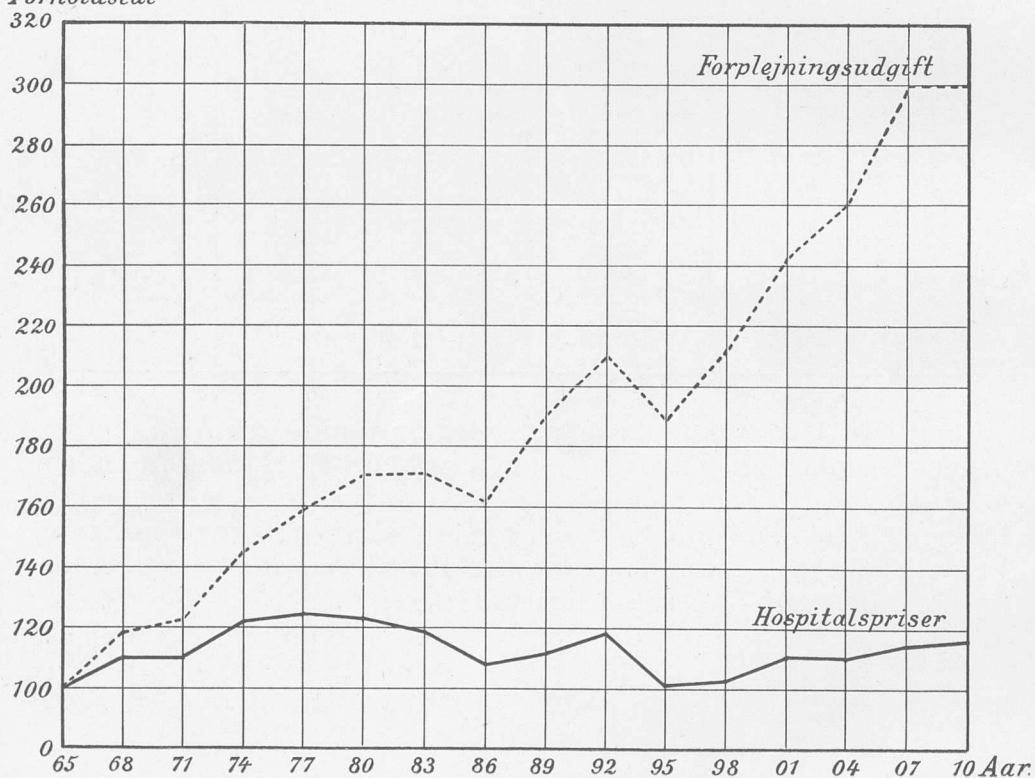
For at lette Oversigten har man samlet Oplysningerne fra Tabel 1 i nedenstaaende Tabel 2 over Gennemsnittene af de paa hinanden følgende Treaar, hvor samtlige Tal i de to Rækker er beregnede i Procent af Gennemsnittet for det første Treaar, og hvor yderligere Pristallet for det almindelige Engros-Prisniveau her i Landet er føjet til, idet 1876—78 er sat lig 127:

TABEL II.

Aar	Forplejnings- udgift pr. Sygedag 1]	Hospitals-Prisniveau 2	Engros-Prisniveau 3
1864—66 gennemsnitlig	100	100	—
1867—69 —	116	110	—
1870—72 —	125	112	—
1873—75 —	147	124	—
1876—78 —	159	127	127
1879—81 —	171	125	120
1882—84 —	171	119	119
1885—87 —	163	108	99
1888—90 —	193	111	103
1891—93 —	211	119	100
1894—96 —	188	103	89
1897—99 —	211	104	96
1900—02 —	246	110	104
1903—06 —	261	109	103
1906—09 —	300	114	110
1909—12 —	300	115	115

Paa Grundlag af denne Sammenstilling er nedenstaaende Kurver over Forplejningsudgifternes og Hospitalsprisernes Bevægelser tegnet op; de anførte Aar er det midterste i de paagældende Treaar.

Forholdstal

Som Tabellerne (og Kurverne) viser, steg Forplejningsudgiften og Hospitalspriserne (om Engros-Priserne foreligger først Efterretning fra 1876) til 1877, hvorefter baade Hospitalspriserne og det almindelige Prisniveau gik ned i det følgende Treaar; alligevel steg Forplejningsudgiften. Men de stadig faldende Priser forhindrede yderligere Opgang i det følgende Treaar (omkring 1883), og herefter falder Tallene i alle tre Kolonner til omkring 1886, for saa atter at stige til 1892 og synke over hele Linien fra 1892 til 1895. Tiden efter 1895 viser Stigning i Forplejningsudgiften til 1907—08; samtidig har der med en enkelt Afbrydelse (1901—04) været jævn Stigning i de to Priskolonner. Fra 1907—08 til 1910—11 viser Priserne Stigning, medens Forplejningsudgiften til Trods herfor er lige høj i Gennemsnit af de to Treaar, der ligger omkring de to nævnte Aar.

Som anført til at begynde med er Forplejningsudgiften i Løbet af det halve Aarhundrede steget til det tredobbelte, medens Hospitalspriserne kun er stegne med 15 pCt. Men Undersøgelsen har vist, at Udgifterne til Forplejning dog er meget afhængige af og svinger med Prisforandringerne, selv om kun en ringe Del af den stærke Stigning skyldes det højere Prisniveau. Naar man alligevel har foretrukket at sammenstille Pristallene med Udgifterne til Forplejning, er Grunden den, at Forplejningsudgiften er det Tal, der snarest spørges efter, naar man ønsker Kendskab til Hospitalets Udgifter paa dette Omraade. Men til bedre Vurdering af, hvilke andre Faktorer end Prisstigningen der har fremkaldt Stigning i Forplejningsudgiften, skal gøres følgende Bemærkninger.

De halvthundrede Aar, der er forløbne siden Kommunehospitalet aabnedes, har jo været Vidne til en Kulturfremgang og en dermed stigende Fordring til Livet — ogsaa paa et Hospital —, som naturligvis har sat sit Spor i Forplejningen paa Hospitalet. Det skal saaledes anføres, at en Patient paa »almindelig Pleje« kostede Hospitalet 44,44 Øre pr. Dag til Forplejning i 1868—70 (det første Treaar, der lader sig bruge ved denne Beregning), men 88,30 Øre i Gennemsnit af 1909—12. Da Prisniveauet kun er steget 4 pCt. mellem de to nævnte Treaar, skulde altsaa Beløbet alt andet lige være steget til 46,22 Øre pr. Dag. Forskellen mellem dette Tal og de 88,30 Øre repræsenterer da Forøgelsen og Forbedringen af den paa »almindelig Pleje« leverede Kost.

Ogsaa Funktionærforplejningen har haft sin Andel i de samlede Forplejningsudgifters Stigning. Ikke blot er Antallet af Funktionærer steget, fordi Hospitalet er bleven intensivere benyttet, men ogsaa fordi det strængere Arbejde og de i Tiden liggende Krav har medført, at der maatte tilstaa mere Fritid og som Følge heraf ansættes

Folk til Afløsning. Og endelig har ogsaa de stadigt stigende Krav f. Eks. til Sygeplejerskerne, baade med Hensyn til hvad de skulde kunne holde ud og med Hensyn til deres Dannelsesgrad, paa den ene Side medført, at deres Forplejning har maattet forbedres, og paa den anden Side foraarsaget, at de, fordi Kravet om Dannelsesgraden gjorde, at de maatte rekrutteres fra mere velstillede Samfundslag, ganske naturligt var bedre vant og stillede større Krav til god Føde end tidligere. Disse forskellige Forhold har da enkeltvis og i Forbindelse med hinanden f. Eks. bevirket, at Antallet af de til Funktionærer udleverede Kostportioner i Gennemsnit af Aarene 1865—67 var 39 891, hvoraf 12 pCt. paa »bedste Pleje«. Men i 1909—12 var Antallet af Kostportioner vokset til 215 972, hvoraf næsten 48 pCt. (altsaa forholdsvis set det firedobbelte) paa »bedste Pleje«. Sætter man Antallet af Funktionær-Kostportioner i Forhold til Patient-Kostportioner, faas et ganske skarpt Udtryk for Stigningen. I 1865—67 kom der paa 100 Patient-Kostportioner 18 Funktionær-Portioner, men i 1909—12: 64, altsaa imellem 3 og 4 Gange saa mange.

Har saaledes andre Forhold end Prisstigningen stærkest præget Bevægelsen i Hospitalets Forplejningsudgifter, vil den her foretagne lille prisstatistiske Undersøgelse dog sikkert have sin Interesse, baade fra et hospitals- og et nationaløkonomisk Synspunkt.

KOMMUNEHOSPITALET'S KONTOR

I Kommnehospitalets Organisationsforslag fastsloges det, at »Detailen i de egentlige Contoirforretninger og den daglige Administration« skulde henlægges under en Forvalter og en Bogholder, der sorterede under Hospitalsforstanderen. En mere selvstændig Ledelse fik Hospitalet først i 1910, idet en i 1900 oprettet Stilling som Kontorchef ved Kommnehospitalet blev nedlagt og erstattet af en Stilling som Inspektør ved Kommnehospitalet. Stillingen som Inspektør har fra 1910 været beklædt af hidtilværende Kontorchef ved Kommnehospitalet Chr. Pantmann. Som Forvalter har følgende fungeret: S. P. Beckmann fra 1863—

C. Pantmann.

1866, O. E. Støiholm fra 1866—1884, cand. polyt. E. Leth fra 1884—1899, Chr. Pantmann fra 1899—1900, cand. polit. A. Levin fra 1900—1911, cand. juris V. Johansen fra 1911—1912, L. H. Lambertsen fra 1912—1913 og derefter cand. polit. H. Elmquist. Som Bogholder fungerede F. T. R. Bentzon fra 1863—1900, da Stillingen blev omdannet til en Kassererstilling, hvilken Bentzon beklædte til sin Død nogle Maaneder senere. Stillingen har siden været beklædt af J. Jensen. I

Kommunehospitalets Kontor.

1884 oprettedes en Stilling som Økonomi- og Inventarieskriver, i hvilken følgende har fungeret: Chr. Pantmann fra 1884—1899, C. C. Birch fra 1899—1910, L. Lambertsen fra 1910—1912, cand. polit. H. Elmquist fra 1912—1913 og derefter V. Krogh-Johansen. Endelig oprettedes i 1885 en Stilling som Fuldmægtig ved Kommunehospitalet, hvilken beklædtes til 1900 af S. A. V. Schmidt, af cand. juris A. Linnemann fra 1900—1902 og derefter af exam. juris V. C. Abel. Paa Kommunehospitalets Kontor er der ialt ansat 6 Assistenten og 1 Skriver.

KOMMUNEHOSPITALET'S KIRKE

Der er vel ikke en Københavner, som ikke kender den pragtfulde, grønne Kobberkuppel, der hvælver sig over Midterpartiet af Kommunehospitalets Facade ud mod Østerfarimagsgade. Men det er vist

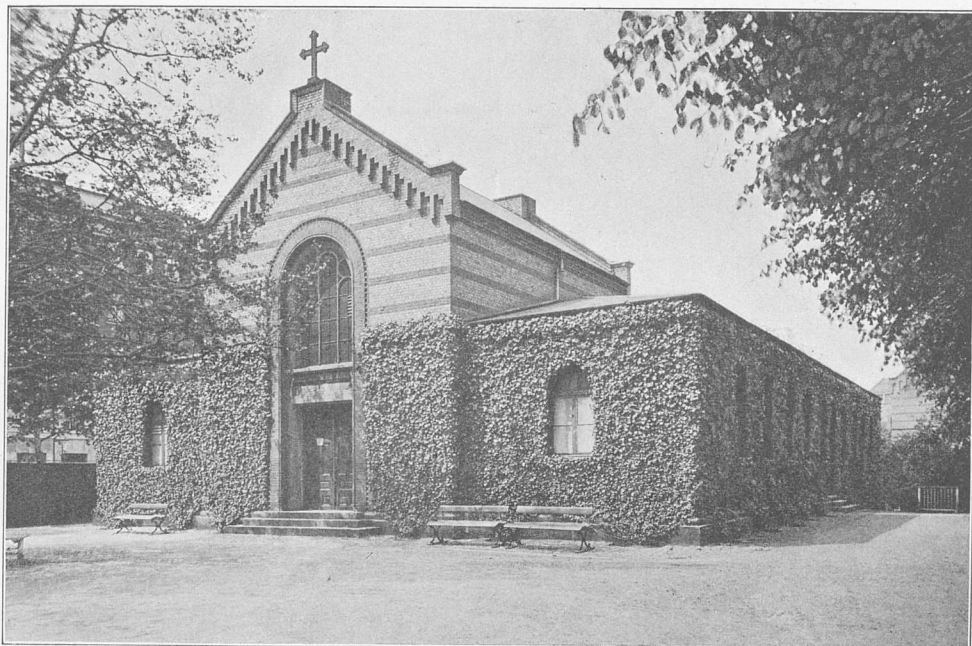
Kirken.

kun de færreste, der ved, at under denne Kuppel ligger Kommunehospitalets Kirke, hvis Midterhvælvning netop er dannet af Kuppelen.

Søndag den 18. Oktober 1863 blev Kirken indviet af Biskop Martensen. Den var den Gang meget enkel og tarvelig i Udstyrelsen, men i Tidens Løb er der sket store Forandringer med dens Udstyrelse og hele Indretning. Dens Vægflader og Hvælvninger er blevne dekorerede med Motiver fra Davids Salmer; det er navnlig Billedet af

Hyrden og Hjorden, der er anvendt, og i Vinduerne og i Kirkedøren er der indsat forskelligt farvede Blyruder, der kaster et ejendommeligt dæmpet Skær over Kirkerummet. Som den fremtræder nu med sine rundbuede Hvælvinger og sine stemningsfulde Dekorationer, er det en endog meget smuk Kirke.

Gudstjenesten, der afholdes hveranden Søndag og paa de store

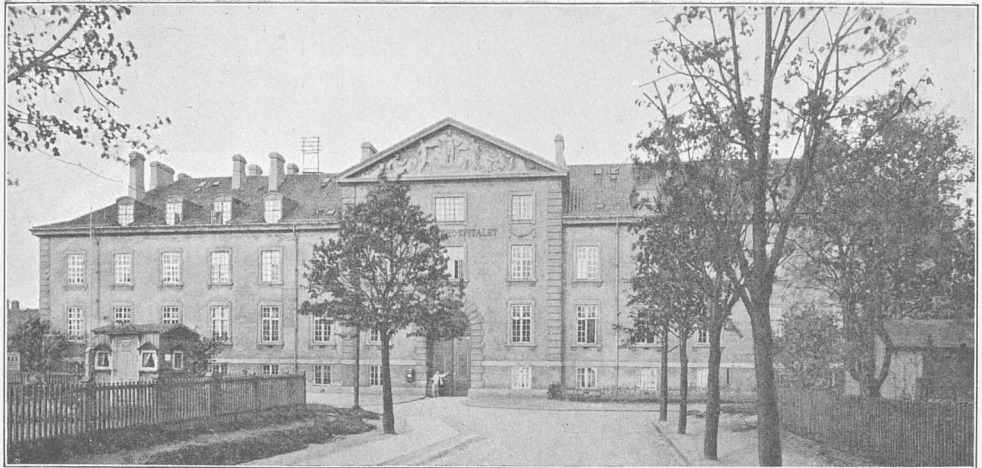

Kapellet.

Helligdage, og ved hvilken der forrettes baade Daab og Nadvere, er ikke offentlig; der er som Regel kun Adgang for Patienter med deres Paarørende og for Hospitalets Funktionærer.

Som Præst ved Kommunehospitalet har følgende fungeret: J. N. Lange fra 1863 til 1865, A. S. Hansen 1865—1865, C. N. Henningsen 1865—1867, F. A. Bülow 1867—1877, C. F. Sommerfeldt 1877—1884, L. J. F. Bostrup 1884—1892, O. A. C. T. Friis 1892—1897, J. T. Bollerup 1897—1899 og G. A. E. Rannow 1899 (fung.).

Administrationsbygning.

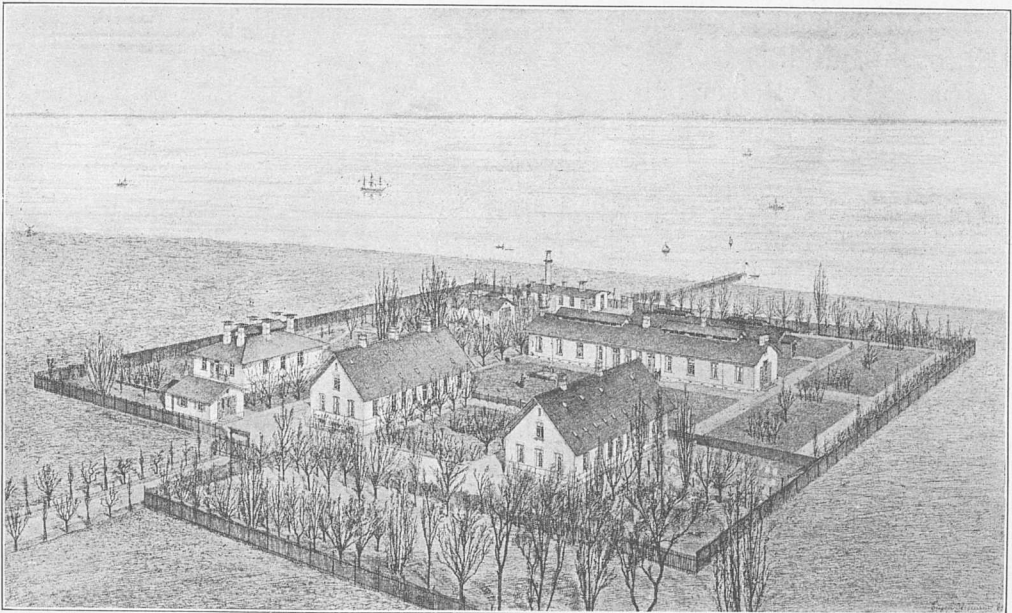
ØRESUNDHOSPITALET

UNDER enhver Bys Vækst vil der med Decenniers Mellemrum let komme det Tidspunkt, hvor de forhaandenværende Foranstaltninger til Modtagelse og Behandling af de i selve Byen opstaaede og udefra indførte Tilfælde af smitsomme Sygdomme føles ufyldstgørende. Et saadant Tidspunkt forelaa for Københavns Vedkommende i Aaret 1872. Den Gang behandledes paa Kommunehospitalet Sygdomme som Kopper, Dysenteri og eksanthematisk Tyfus, medens de mindre almindelige smitsomme Sygdomme blev indlagte paa Lazaretterne ved Enighedsværn og paa Kløvermarksvej under lidet tilfredsstillende Forhold. For at faa bragt Ændring heri blev der det nævnte Aar nedsat et Udvalg, som skulde arbejde for Opførelsen af et Epidemihospital i København. Udvalgets Betænkning, der fremkom i 1874, gik ud paa, at der rettelig burde opføres to Hospitaller: et større, det senere Blegdamshospital, og et mindre, et Karantænehospital.

Til dette, hvis Opførelse man fremskyndede, valgtes en Plads i det saakaldte »Slagtervænge«. Arealet, der var 3 Td. Land stort, laa umiddelbart ved Søen, og allerede i Sommeren 1876 stod Hospitalet færdig til Benyttelse. For at der intet odiøst skulde hefte sig ved Navnet, kaldte man Hospitalet Øresundshospitalet.

I sin beskedne Begyndelse bestod det af en Sygebygning til 26 Patienter, en Observationsbygning og en Installation med en Desinfektions- og en Forbrændingsovn; desuden fandtes Bolig for Forvalteren og en Portnerbolig. Inclusive Montering stod hele Hospitalet kun i knapt 160.000 Kr. Fra Forstranden førte en 835 Fod lang Land-

gangsbro ud i Sundet, for at Patienter ad denne Vej kunde indlægges direkte fra Søen — en Landgangsbro, som fandtes lige til 1889, da den ødelagdes ved Isdrift i April Maaned — og omkring Bygningerne fandtes et smukt Haveanlæg med mange sjeldne Planter, et Haveanlæg, i hvilket man ved Sommertid om Aftenen kunde se Grævlinge spadsere omkring og Ræve lege med deres Unger. Men Patienter kom der det første Par Aar ingen af, og Hospitalet stod ubenyttet, indtil det i Februar 1878 blev beordret til at modtage de første Patienter, nemlig 20 Patienter fra almindeligt Hospital lidende

Øresundshospitalet i 1876.

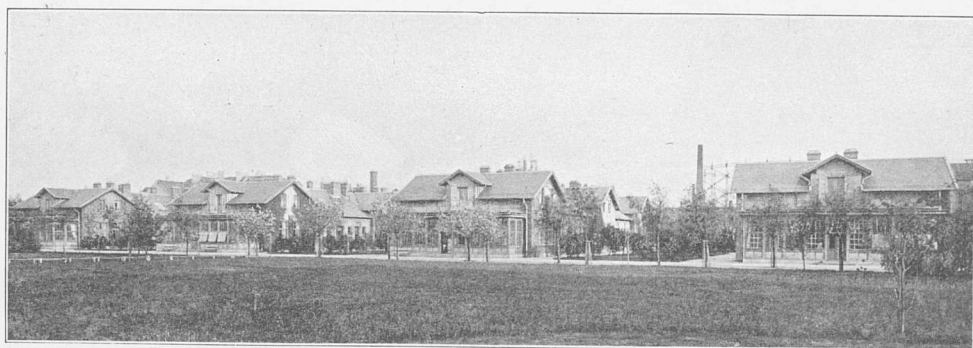
af Dysenteri. Forholdene formede sig saaledes fra første Færd paa den Maade, at Princippet om, at Hospitalet udelukkende skulde virke som Karantænehospital, ikke lod sig opretholde. Og ser man f. Eks. paa Aaret 1879, træffer man en Belægning bestaaende af — samtidig tilstedeværende — Patienter med Difteri, Dysenteri, Kopper, Mæslinger, Skarlagensfeber og Tyfus — en meget vanskelig Belægning, hvis Karakter betingedes af, at Blegdamshospitalet først aabnedes i Slutningen af Aaret. Ved dettes Aabning gled Øresundshospitalet atter ind i de mere rolige Forhold, som passede for dets daværende Skikkelse, og som yderligere næsten nødvendiggjordes af den Omstændighed, at der intet fast Plejepersonale fandtes.

I 1884 ansattes imidlertid et saadant, og først herigennem blev det

sat i Stand til uden rimeligt Varsel at modtage et lidt større Antal Patienter. Samtidig skete den første lille Udvidelse ved Opførelsen af en Træbarak til 26 Patienter og Plads i Døckerske Filttelte til 16. Hospitalets Sengepladser steg herved til 74.

De følgende Aar var der ikke stor Anvendelse for Hospitalet efter dets mere specielle Formaal, og det kunde derfor træde i Virksomhed som Hjælpehospital snart for Blegdamshospitalet, snart for Kommunehospitalet. Fra dette sidste begyndte man i 1889 at overflytte en Del Patienter med kroniske Lungelidelser, for at de kunde nyde godt af de friske Omgivelser, Strandluften o. s. v., og hermed gjordes Begyndelsen til Hospitalets senere udstrakte Benyttelse som Tuberkulosehospital.

Disse Overflyttelser betød vel nok en Fordel for Patienterne, men

Øresundshospitalets Tuberkuloseafdeling.

Luften paa Hospitalet var dog netop i disse Aar ikke altid god, idet Forstranden efterhaanden var blevet stærkt opfyldt af Tang, som ved Paalandsvind kunde sende en stærk raadden Lugt henover Terrænet.

Det kom derfor som en meget kærkommen Beslutning, da man i 1890 skred til at inddæmme Stranden — med Fyld fra Frihavnsanlægget — med et Areal saa stort, at Hospitalets Omraade derved naaede $6\frac{1}{2}$ Td. Land. Samtidig henlagdes Landingspladsen til Hospitalet fra Søen til Molen ved Gasværket.

Medens dette nye Areal ventede paa sin Bebyggelse, opførtes i 1891 paa det gamle Terræn 3 Træbarakker, hver med Plads til 32 Senge, for at være til Disposition under muligt indtrædende Epidemier. Inden de var fuldt færdige, udbrød der en Koppeepidemi, der dog ikke var stor nok til, at de nye Barakker behøvede at træde i Tjeneste. Senere har de gjort udstrakt Tjeneste i forskellige Øjemed, og efter gentagne Reparationer og Forandringer finder de Anvendelse den Dag i Dag.

I 1892 inddrogtes det nye Terræn til Bebyggelse, idet der her opførtes en Isolationsbygning og planlagdes en Observationsbygning samt en Økonomibygning, saa at disse 3 Bygninger i Forening kunde danne et isoleret Hele som et Karantænehospital, ved Plankeværk adskilt fra den øvrige Del af Hospitalet. Øjeblikket var for saa vidt heldigt truffet, som Hamborg i dette Aar havde sin store Kolera-epidemi. Her i Byen var ogsaa alt indstillet paa Modtagelsen af, hvad

Sygebygning »D«.

der maatte komme, idet Øresundshospitalet ganske tømtes for Patienter. Dog gik alt godt trods Naboskab og Samkvem, idet der kun blev indlagt 34 Patienter til Observation for Kolera, og ingen af disse viste sig angrebne af Sygdommen.

Imidlertid var det trukket i Langdrag med Fuldendelsen af Hospitalets Karantæneafsnit, der først naaede sin nuværende Skikkelse i 1898, og da der i Begyndelsen af 1894 optraadte en Del Koppetilfælde, blev det derfor nødvendigt at behandle dem paa daværende Vestre Hospital. — Behandlingen skete af Øresundshospitalets Lægepersonale, og denne lille Epidemi har den historiske Betydning, at

det var under denne, at der — under Finsens personlige Vejledning — gjordes de første Forsøg med Behandling af Kopper i rødt Værelse, en Behandling som den Gang ligesom stedse senere har givet fortrinlige Resultater.

Som man af det foregaaende vil have faaet Indtryk af, har Hospitalet haft som sit særlige Omraade at virke som Karantænehospital, at modtage Patienter fra Byen med visse stærkt smittende men sjeldnere optrædende Farsoter og, ved Siden af selv at modtage almindelige medicinske Patienter fra Byen, at tjene som Hjælpehospital for Blegdamshospitalet og Kommunehospitalet.

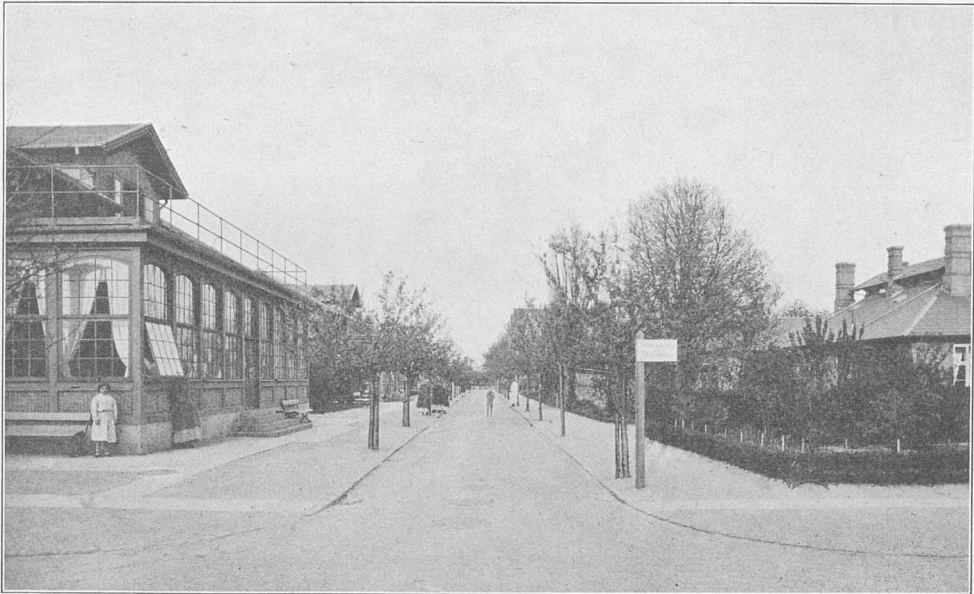
Liggehallen.

Til Fyldestgørelsen af disse forskellige Opgaver var det nødvendigt, til Tider at opstille en Del Døckerske Filttelte. Lejlighedsvis har Teltpladserne i Halvfemserne i Antal kunnet overstige Antallet af Sengepladser i faste Bygninger. I 1898 opførtes imidlertid en Stenbygning med 3 Tolvseingsstuer og to Eneværelser, og den Udvikling, som markeredes gennem dette Byggeforetagende, har senere fortsat sig efter en saadan Maalestok, at de fleste af de efterfølgende Aar kan meddele om en Begivenhed paa det ene eller det andet Omraade.

For Byggeforholdenes Vedkommende gav dette sig allerede i 1902 Udslag i, at der opnaaedes en Bevilling til Opførelsen af 4 nye Sten-

bygninger, hver indeholdende 3 rummelige 14 Sengsstuer med tilhørende Eneværelser og Tosengsstuer, samt i 1. Etage Værelser til Sygeplejersker og Piger. Bygningerne opførtes i Terrænet nord for den ældre Del af Hospitalet og toges i Brug i 1903 afgivende Plads for ca. 200 Patienter. Belægningen bestod de første Aar af Patienter med almindelige medicinske Sygdomme, men fra 1906 gik disse Bygninger over til at danne en Tuberkuloseafdeling.

Det næste Byggeforetagende fuldførtes i 1904 og bestod i Opførelsen i Hospitalets nordligste Punkt og saa fjernt fra Sygebygningerne

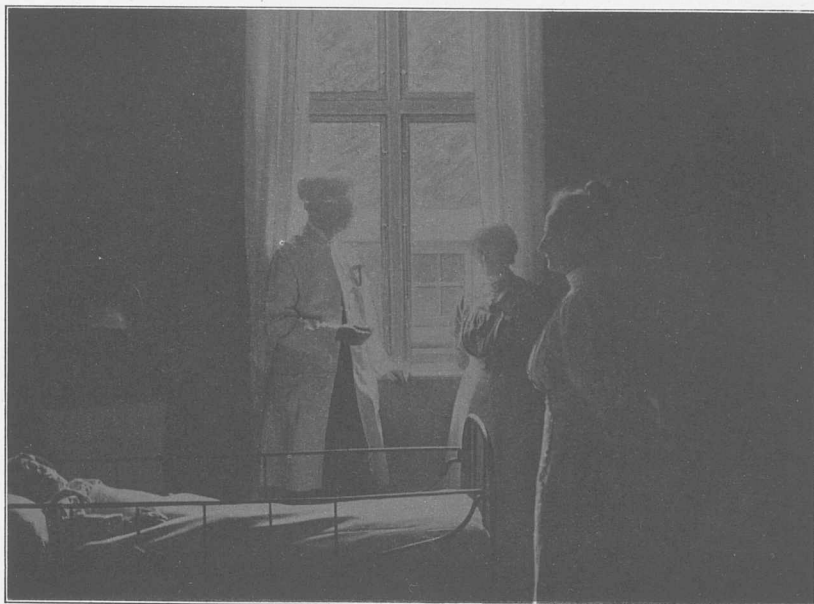
En Allé.

som muligt — af en Bygning, der indeholder Ligkapel og 2 Obduktionsstuer, hvoraf den ene er bestemt til farlige epidemiske Sygdomme.

Ved denne Bygning raadedes Bod paa Forhold, der forinden havde været ganske utidssvarende. Tidligere havde man nemlig ganske savnet egentligt Kapel, og Obduktionsstuen havde haft sin Plads omtrent som Centrum i Hospitalet. Intet Laboratorium eller blot et Værelse, der lod sig anvende som saadant, havde kunnet finde Plads under de daværende meget beskedne Forhold, og ofte havde Begravelseshøjtidelighederne maattet foregaa i fri Luft, da et selv ringe Ligfølge ikke kunde huses i det ganske lille, nøgne Rum, der benyttedes som Substitut for Kapel. Noget mindre primitive, men fuldkomment lige saa indskrænkede var de Lokaler, der fra Hospi-

talets Anlæggelse stod til Raadighed for Hospitalets Kontor, og i Forlængelse af hvilke der fandtes Værelser for Lægekandidater, et lille Laboratorium o. s. v., og det var derfor et højst fornødent Supplement til det stærkt forøgede Antal Sengepladser, der opnaaedes, da den nye store og anseelige Administrationsbygning, der bevilgedes 1903, kunde tages i Brug i 1905.

Denne indeholder Hospitalets Kontor, Optagelsesstue for Patienter, 2 Laboratorier, Dispensationsanstalt m. m. og afgiver desuden Bolig for samtlige paa Hospitalet boende Læger og en Del andre Funk-

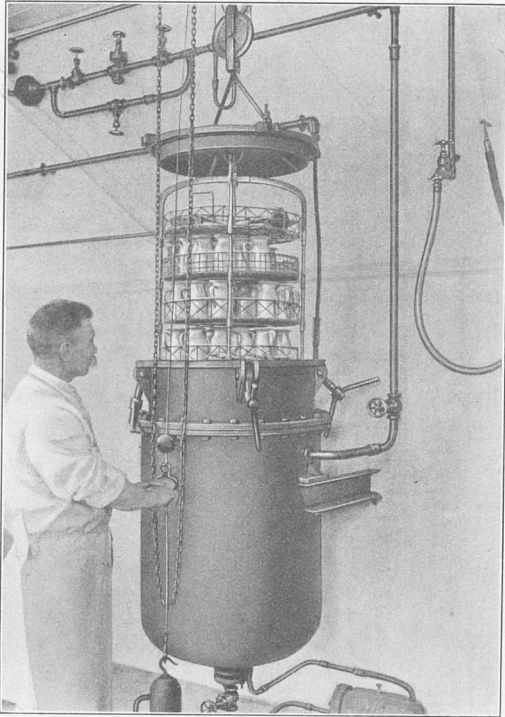

Rødt Værelse.

tionærer. Gennem denne kom der over Hospitalet en vis Afrundet-
hed, der gjorde Ende paa det Nybyggerpræg, det hidtil paa mange
Omraader havde baaret til Skue. Men endnu var der ikke bragt Lige-
vægt mellem de Krav, der ved Siden af de lægemæssige opstod som
Følge af det gennem de foregaaende Aar saa stærkt stegne Patient-
antal, og det, som kunde ydes gennem de bestaaende Installationer
for Køkken, Vaskeri, Maskinhus o. s. v. En større Udvidelse og For-
andring fandt paa dette Omraade Sted i 1908, og samtidig byggedes
paa den nordre Del af Hospitalets Grund en større Funktionærbolig.

Efter dette skete der paany en Udvidelse af Patientantallet med 84,
idet der ligeledes i 1908 opførtes en 2 Etages Bygning med 4 Stuer
til hver 16 Patienter og dertil knyttede mindre Værelser foruden

Boliger for Sygeplejersker. Denne betydelige Bygning, som i Ydre minder om Administrationsbygningen, staar indtil videre som Hospitalets sidste Erhvervelse. De første 2 Aar bestod dens Belægning af Patienter med almindelige medicinske Sygdomme, men fra September 1911 gik den over til at være statsanerkendt Tuberkulosehospital og skiftede dermed Belægning. Samtidig blev de ældre Træbarakker, der i en Arrække havde været benyttede til Lungetuberkulose, efter en større Reparation, gjort anvendelige til medicinske Patienter. Ved Siden af disse større Byggeføretagender er der foretaget en Række mindre, men hver paa sit Omraade betydningsfulde, Nybygninger, hvoriblandt skal nævnes de i 1907 opførte Liggehaller. Hospitalet har nu ialt 538 Sengepladser.

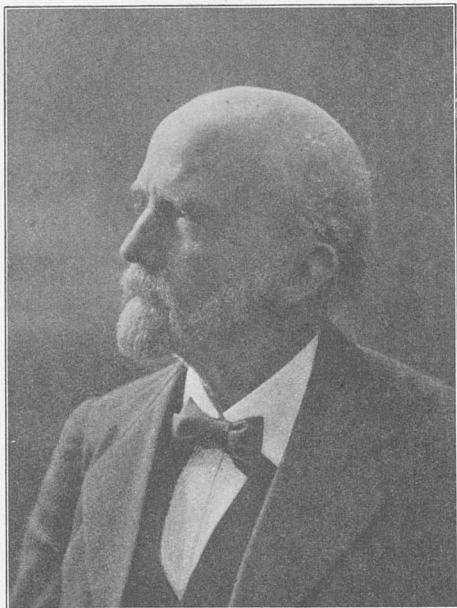

Sputumsdesinfektionsanstalt.

Fra Hospitalets første Begyndelse til nu, da disse Blade af dets Historie nedskrives, har Professor C. A. Feilberg været knyttet som Læge til Hospitalet. De første Aar, hvoraf nogle var brydsomme, blev Lægearbejdet udført alene af ham, og først i 1887 ansattes en assisterende Læge. I 1897 var Forholdene blevet saa store, at Professor Feilberg ved Siden af et Antal Kandidater, rettende sig i Stør-

relse efter den øjeblikkelige Belægnings Størrelse, fik den mere modne Hjælp, som en Reservelæge betyder. Fra 1899 fik han efter hidtil at være benævnt Læge ved Øresundshospitalet Udnævnelse som Overlæge. Iøvrigt har Lægeforholdene formet sig saaledes, at der allerede i Januar 1901 ansattes endnu en Reservelæge.

Disse Forhold holdt sig væsentlig uforandrede til det for Hospitalet betydningsfulde Aar 1906, da Tuberkuloselovene medførte, at Ledelsen af Hospitalet som 1 Service maatte ophøre, og der blev indrettet en selvstændig Tuberkuloseafdeling. Samtidig med Delingen oprettedes paa den »medicinske Afdeling« — som »Stammen« af Hospitalet efter den Tid benævnes — en Stilling som Afdelingslæge,

C. A. Feilberg.

Pengetilskud, Staten ifølge den nævnte Lov yder de statsanerkendte Tuberkuloseanstalter og skaffe den ubemidlede Del af Befolkningen Adgang til den vederlagsfri Hospitalsbehandling uden Fattighjælps Virkning, som Loven hjemler Patienterne paa de statsanerkendte Tuberkulosehospitalet.

Da Øresundshospitalet allerede dengang for en stor Del benyttedes til Behandling af Tuberkulose, var det naturligt at indrette 4 der-værende i 1903 fuldførte Pavilloner til en saadan Tuberkuloseafdeling. Efter at der var opnaaet Statsanerkendelse for Afdelingen med en Belægning af 200 Patienter, begyndte Tuberkuloseafdelingen den 1. April 1906 sin selvstændige Tilværelse.

Medens de fire Bygninger, skønt opførte til Brug for Patienter med almindelige medicinske Sygdomme, straks viste sig at være fortrin-

hvilken Stilling siden da har været beklædt af Dr. med. Würtzen. Med Hensyn til Undervisning har der fra 1901 i hvert Semester været afholdt Klinikker og Forelæsninger og tillige har en Række Studenter gjort Tjeneste som »Praktikanter«. Ogsaa for Sygeplejerskernes Vedkommende har der siden 1902 fundet en regelmæssig teoretisk Undervisning Sted afsluttende med en Eksamen.

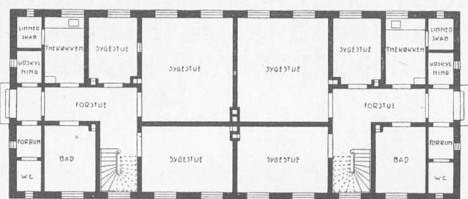
Loven om Statsstøtte til Sygehuse for Tuberkulose af 14. April 1905 gjorde det naturligt, at Københavns Kommune ikke alene søgte Statsanerkendelse for sit Sanatorium, men ogsaa fik en Sygeafdeling anerkendt som Tuberkulosehospital for at faa Del i det betydelige

Fr. Tobiesen.

ligt egnede til deres nye Formaal, var det klart, at der paa flere Punkter tiltrængtes Forandringer og Forbedringer, for at Afdelingen paa

mønstergyldig Maade kunde løse sin nye Opgave. I første Linie gjaldt det at tilvejebringe Liggehaller, i hvilke Patienterne, der ifølge Lovens Ord kan være i alle Stadier af Sygdommen, kunde drive systematisk Liggekur, samt at skaffe en paalidelig og praktisk Desinfektion af de Syges smittefarlige Opspyt.

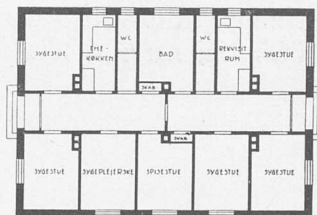
PLAN AF STUEN.

Stueplan af Isolationsbygning.

Liggekuren havde vel ogsaa hidtil været drevet i udstrakt Maalestok paa Baarer, der anbragtes rundt om i Haverne, men nogen rigtig Art kunde Kuren for et saa stort Antal Patienters Vedkommende ifølge Sagens Natur ikke faa uden i rigtige Liggehaller.

Allerede i Sommeren 1906 bevilligede Kommunalbestyrelsen den nødvendige Pengemidler til disse to Formaal. I den første Del af Aaret 1907 kunde saa Liggehallerne, om hvis tiltalende Udseende hosstaaende Afbildning giver et Begreb,

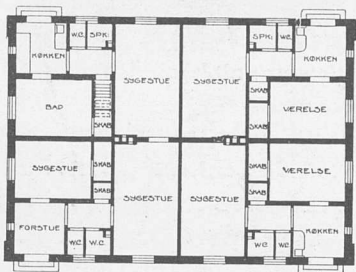

PLAN AF STUEN.

Stueplan af Officiantbygning.

tages i Brug, og Tiden har vist, at man har været heldig i den valgte Konstruktion med det høje Brystværn. Omtrent samtidig var Ordningen af Sterilisationsanstalten fuldendt, og den har i de forløbne Aar med Hensyn til Driftssikkerhed og Paalidelighed fuldtud staaet sin Prøve. I de første Aar desinficeredes alene Sputa fra Tuberkuloseafdelingen her, men i de senere Aar er Ekspektoratet fra alle Hospitalets Phtisikere steriliseret i Anstalten.

PLAN AF STUEN

Stueplan af Observationsbygning.

Ogsaa paa andre Maader, saaledes ved Behandlingen af Patienternes Sengetøj og Linned, har man i de forløbne Aar bestræbt sig for at undgaa Mulighed for Smitteoverførelse.

Dr. med. Fr. Tobiesen har siden Tuberkuloseafdelingens Opretelse beklædt Stillingen som dennes Overlæge.

Som Forvaltere har følgende fungeret: 1876—1880 Kammerraad F. J. Andersen, 1880—1881 F. J. Hermann, 1881—1884 Kaptajn A. Grove, 1884—1886 A. B. Steiness, 1886—1888 A. C. Rosenstand, const., og derefter Henry Petersen.

BLEGDAMSHOSPITALET*

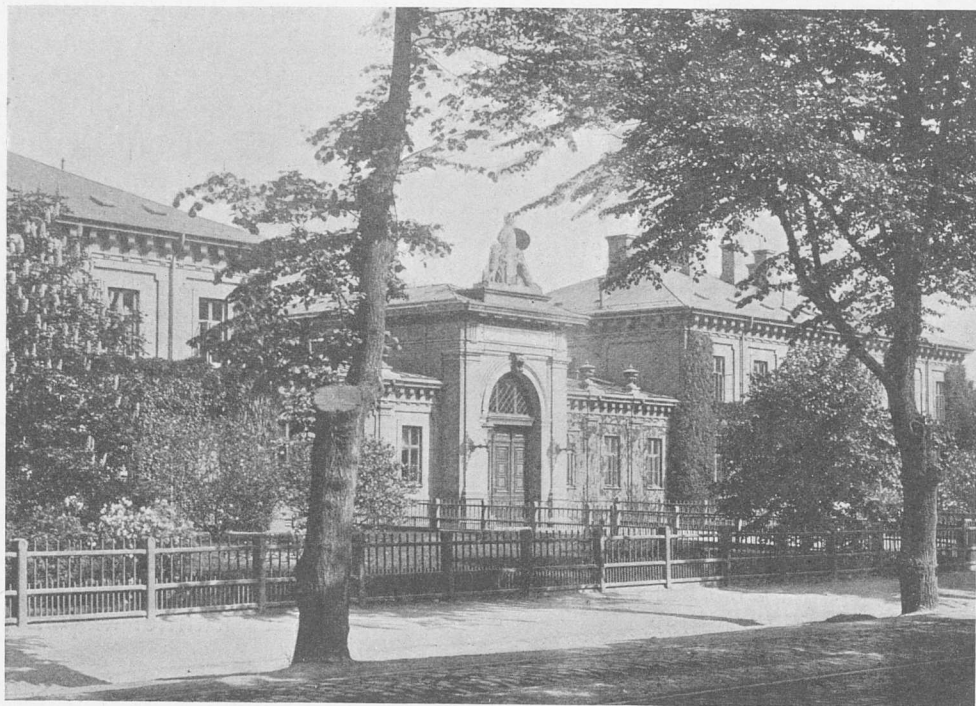
BLEGDAMSHOSPITALET blev opført i Løbet af Aarene 1876—79 paa det mellem Nørre Allé, Tagensvej og Blegdamsvejen beliggende ca. 14 Td. Land store Areal. Tegningerne til Hospitalet blev udarbejdede af Arkitekt Vilhelm Friederichsen, der ledede Byggearbejdet med Arkitekt Henry Meyer (senere Inspektør paa Sct. Hans Hospital) som Konduktør. Det bestod oprindeligt af 1 Kontor- og Administrationsbygning, 4 Sygepavilloner, 1 Observationsbygning, 1 Lighus, Desinfektionsbygning, Stald og de fornødne Økonomibygninger. Det havde Plads til 116 Patienter og var væsentligst bestemt til Modtagelse af Koppepatienter. Senere ændredes Formaalet med Hospitalet, hvilket gav Stødet til en stærk Udvidelse af det. I Aarenes Løb er der opført 7 nye Sygebygninger, Badebygninger, Laboratorium, Kapel, Kedelhus og en Række Funktionærbygninger. Endvidere er der opstillet Døckerske Telte og Træbarakker, saaledes at det nu ialt har 440 faste Sengepladser, hvoraf 303 i faste Bygninger, Resten i Telte og Barakker. Under ekstraordinære Forhold er der bl. a. ved Anvendelse af et større Antal saadanne Telte tilvejebragt saa mange Pladser, at man har kunnet belægge Hospitalet med henved 600 Patienter, ligesom man er traadt i Forbindelse med det militære Epidemihospital og har under de store Epidemier kunnet disponere over en Del Pladser paa dette.

Omkostningerne ved det i Aarene 1876—79 udførte Anlæg samt ved den første Montering af Blegdamshospitalet udgjorde henholdsvis 764,639 Kr. 70 Øre og 65,334 Kr. 56 Øre. Omkostningerne ved de senere Udvidelser og Forandringer af Hospitalet har udgjort ca. 1,000,000 Kr. og ved Forøgelsen af Inventariet ca. 200,000 Kr.

De første Patienter modtog Hospitalet den 5. November 1879, og siden har der ialt til ultimo December 1912 været behandlet 78,674 Patienter paa det. Der har til Tider været langt større Belægning, end Pladsforholdene egentlig tillod, men det er jo kun et Bevis for, at Hospitalet har været i Besiddelse af den Elasticitet, ethvert Epidemihospital maa besidde for at kunne gøre Fyldest i de vanskelige Perioder.

* En udførlig Fremstilling af Blegdamshospitalets Historie findes i det i 1904 udgivne Jubilæumsskrift: Blegdamshospitalet i København 1879—1904.

Naar Blegdamshospitalet i Aarenes Løb er bleven udvidet saa betydeligt som ovenfor angivet, er det væsentlig sket for at sætte Hospitalet i Stand til at gøre Fyldest overfor en noget anden Opgave end den, der oprindeligt blev stillet det, og Hospitalets Virksomhed falder derfor i 2 Perioder. I den første, der varede fra 1879—83, var det Hospitalets Opgave at være et egentligt Epidemihospital, og det skulde altsaa navnlig tage Kampen op mod de epidemisk optræ-

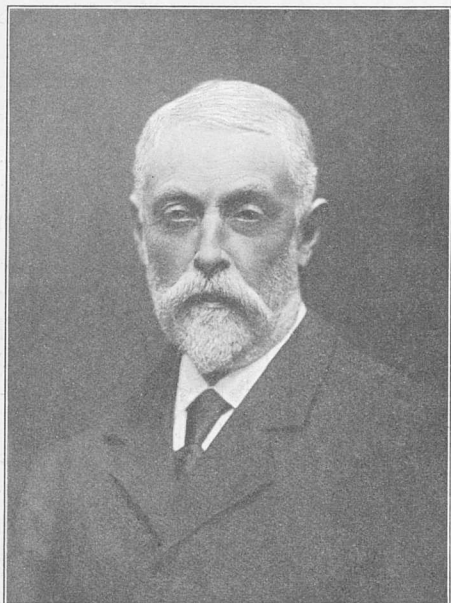

Blegdamshospitalets Fåçade.

dende, udefra indførte, frygtede Smitsoter, Kopper, Kolera, exanthematisk Typhus og Dysenteri. I den anden Periode har Hospitalet væsentlig været et permanent brugt Hospital for vore hjemlige smitsomme Sygdomme, navnlig Skarlagensfeber, Difteritis, Croup, Mæslinger og Rosen.

Den første Periode blev, som man ser, af kort Varighed. Ialt er der kun behandlet 96 Tilfælde af Kopper, 49 Tilfælde af exanthematisk Typhus og 31 Tilfælde af Dysenteri. Da de frygtede epidemiske Sygdomme kun sjældent forekom, efter at København havde faaet ét eller — da Øresundshospitalet som Karantænehospital modtog Patienter med smitsom Sygdom fra Søen — rettere to Epidemihospi-

taler, begyndte man snart efter dets Aabning at benytte Blegdams-hospitalet ogsaa til Behandling af de epidemiske Smitsoter, naar disse til Tider naaede en større Udbredning, og paa denne Maade forløb de første 5 Aar af Hospitalets Levetid. Da de epidemiske Sygdomme imidlertid stadig ikke spillede nogen Rolle, medens der var Trang til Hospitalsplads til de epidemiske Smitsoter, blev det i 1884 bestemt, at Blegdamshospitalet fra nu af til Stadighed skulde modtage Patienter med Skarlagensfeber, Difteritis, Croup, Mæslinger og Rosen, medens Kolera og Kopper skulde indlægges paa Øresundshospitalet.

S. Sørensen.

Herved opnaaede man helt at kunne fritage Kommunehospitalet for at fungere som Epidemihospital og at faa Epidemibygningen til Disposition som en almindelig Hospitalsafdeling, hvad der var stor Trang til.

Skønt Dysenteri og exantematisk Sygdom endnu i nogle Aar modtoges paa Blegdamshospitalet, var dette saaledes fra nu af ikke mere noget egentligt Epidemihospital, men et til Stadighed aabent Hospital for de indenlandske Farsoter.

Og som saadant kan Blegdamshospitalet vise tilbage paa en omfattende og meget fortjenstfuld Virksomhed.

Foruden som Helbredelsesanstalt har Blegdamshospitalet ogsaa virket som en videnskabelig Institution. Det dér samlede Materiale er i ret stort Omfang blevet videnskabeligt undersøgt og bearbejdet, og som de synlige Frugter af denne Virksomhed er der fra Blegdamshospitalet fremkommet en Række Afhandlinger. Endelig har Hospitalet spillet en betydelig Rolle som Uddannelsesanstalt, idet Overlægen siden 1892 har holdt klinisk Undervisning for Studenterne.

Som Overlæge har Professor S. Sørensen været knyttet til Blegdamshospitalet lige siden dets Oprettelse. Som Forvaltere har følgende fungeret: Kaptajn B. Bærentzen fra 1880—1881, Cancelliraad F. J. Hermann 1881—1899, Premierløjtnant N. J. C. Hansen 1899—fungerende.

RUDOLPH BERGHS HOSPITAL

(TIDLIGERE VESTRE HOSPITAL)

RUDOLPH BERGHS HOSPITAL er opført paa en mellem Tietgensgade og Stoltenbergsgade beliggende Grund, der har et Areal af 6347 m².

Hospitalet, der er bygget i florentinsk Renæssancestil, bestaar af:
1) En Hovedbygning med 3 Etager foruden Kælder og Tagetage. 2) En Økonomibygning med 2 Etager foruden Kælder- og Tagetage. 3) En Administrations- og Funktionærbygning med 2 Etager foruden Kælder- og Tagetage.

Hovedbygningen ligger et Stykke tilbage paa Grunden, c. 19 Meter fra de under 2 og 3 nævnte umiddelbart ud til Tietgensgade beliggende Bygninger.

Pladsen mellem disse og Hospitalet er benyttet til Vejanlæg og Beplantning. Grunden bag ved Hovedbygningen er anvendt til 2 for Patienterne bestemte Spaserehaver samt nogle Funktionærhaver.

Indtil 1856 behandlede Københavns mandlige veneriske Patienter paa Almindelig Hospitals kirurgiske Afdeling, de kvindelige paa den medicinske. I 1856 oprettedes samme Sted en særlig Afdeling for veneriske Patienter af begge Køn, og denne var i Virksomhed til 1863, da den overflyttedes til Kommunehospitalet. I 1865 udskiltes herfra de offentlige Fruentimmer og Patienter, der for det Offentliges Regning behandlede for parasitære Hudsygdomme; disse Patienter henvistes herefter til en særlig Afdeling, der var indrettet i den til Alm. Hospital hørende Duntzfeldtske Gaard.

Manglen paa Plads i Forbindelse med de uheldige lokale Forhold i det gamle Hospital vanskeliggjorde imidlertid i høj Grad en rationel og tidssvarende Behandling af Patienterne, hvorfor Magistraten gennem flere Aar havde haft en fyldestgørende Ordning af denne Sag under Overvejelse.

Som Resultater heraf fremkom følgende to Forslag: Det første gik ud paa at opføre et Hospital ved Siden af Kommunehospitalet, saa-

ledes at en økonomisk Fællesdrift blev mulig. Det nye Hospital skulde kunne rumme 60 indskrevne og 60 ikke indskrevne Kvinder, skulde have 17 Reservepladser og tillige give Plads for Patienter med Hudsygdomme. — Det andet, senere fremsatte, Forslag krævede Opførelsen af et selvstændigt Hospital, til hvilket der yderligere skulde knyttes en Afdeling for mandlige veneriske Patienter; alt i alt skulde Hospitalet kunne disponere over c. 200 Sengepladser.

Rudolph Berghs Hospital.

Efter at begge disse Forslag vare henlagte, blev Sagen atter tagen op i 1881, idet der ved Kommunalbestyrelsens Beslutning af 16. Juni blev overdraget et kombineret Udvalg, bestaaende saavel af Medlemmer af Magistraten som af Borgerrepræsentationen, »at fremkomme med Forslag til en passende Plads og de fornødne Bygninger for en Anstalt, der skulde optage Almindeligt Hospitals 2den Service«.

Dette Fællesudvalg fremsatte efter to Aars Forløb et Forslag, gaaende ud paa at opføre et Hospital paa 200 Senge »for syfilitiske og veneriske Fruentimmer henhørende saavel til den offentlige (140

Senge) som til den saakaldte hemmelige Prostitution (60 Senge)« paa et af Kommunen erhvervet Areal mellem Ny Vestergades og Ny Kongensgades Forlængelse (nu henholdsvis Tietgensgade og Stoltenbergsgade), stødende op til Tømmergraven.

Hermed var Rammerne for det fremtidige Hospitals Virksomhedsomraade givne: det skulde være et Tvangshospital for Patienter tilhørende Prostitutionen i videst Omfang, og de i tidligere Projekter indeholdte Forslag til samtidig Fyldestgørelse af andre hospitalsmæssige Krav var dermed bortfaldne.

Den 18. Juni 1883 vedtog Borgerrepræsentationen Fællesudvalgets Indstilling om Opførelsen af et nyt Hospital, og der bevilgedes her til et Beløb af 440,611 Kr. 17 Øre. Udvalget havde — som det fremgaar af Betænkningen — udarbejdet sit Forslag »efter nøje Samraad« med Overlægen for Alm. Hospitals 2. Service, Professor Rudolph Bergh, og de Principper, saavel i lægevidenskabelig som administrativ Henseende, der prægede Planerne, skyldtes i første Række hans Erfaring og specielle Indsigt.

»Det maa indtrængende udhæves«, skriver Professor Bergh til Udvalget, »at dette Hospital skal huse en ganske særlig Befolkning, forskellig fra den, som findes i alle andre Hospitaler«. — — »Disse Patienter, som for allerstørste Delen have Lokallidelser, som ikke kræve Sengeleje, maa beskæftiges en Del af Dagen med Arbejde, for at forsøge at vænne dem dertil og at afvænne dem med deres sædvanlige Driveri og Dovenskab; dertil fordres store Arbejdsrum med god Ventilation«. Og endelig hedder det i Skrivelsen: »Haandhævelsen af Disciplinen paa et Hospital af denne Art er ikke let, og et Antal af Cachotter er derfor uundgaaelig nødvendigt«.

Som man heraf vil se, stilledes der ganske særlige Krav med Hensyn til Indretningen af Hospitalet, bestemt, som det var, til at modtage en tvangsindlagt Belægning, der samfundsmæssigt set stod saa lavt, at den i det daglige Liv indenfor visse Grænser var underkastet en ren administrativ, politimæssig Retsforfølgning.

Det blev overdraget Professor V. Pedersen at lede Udførelsen af Bygningsanlægget, til hvilket han havde givet Tegningerne; Opvarmnings-, Ventilations- og Dampanlægget blev udført efter Ingeniør A. B. Reck's Plan og under hans Ledelse. Efter halvtredje Aars Forløb stod Hospitalet under Navnet Vestre Hospital færdig til at modtage Patienter.

Til Opførelsen af Anlægget medgik der 438,902 Kr. og til dets Montering 70,294 Kr. 25 Øre.

Hospitalet gav i alt Plads til 212 Patienter, og Sondringen af de to Klasser af disse praktiseredes saaledes, at de indskrevne Kvinder fik

Plads i den vestlige, de ikke indskrevne i den østlige Del af Hospitalsbygningen.

Den 22. Januar 1886 fik Hospitalet sin første Belægning, idet 42 Patienter overflyttedes fra Alm. Hospitals 2. Service til Afdeling I. Afdeling II toges i Brug den 29. samme Maaned.

Professor Rudolph Bergh blev Hospitalets første Overlæge, hidtilværende Distriktsforstander F. Stuckenberg dets første Forvalter.

I Spidsen for Stuekonepersonalet stod en Inspektrice, der ledede Sygeplejen, tilsaa Arbejdet paa Opholdsstuerne og iøvrigt varetog det ofte vanskelige Hverv at sørge for Opretholdelse af Disciplin og Orden.

At gennemføre dette Hverv uden at have Disciplinarmidler til Raadighed vilde have været en uløselig Opgave. Der var derfor ved en Bestemmelse i Overlægens og Forvalterens Instrukser givet disse Bemyndigelse til at anvende Tvangsforanstaltninger, naar en Patients Opførsel i Hospitalet nødvendiggjorde det, ligesom der i dette Øjemed var indrettet Cachotlokaler i Sygebygningen.

De anvendte Tvangsmidler var: Nægtelse af Brevskrivning, Hensættelse i Enestue, i lys eller mørk Cachot med eller uden Indskrænkning af Kosten, og endelig under ganske særlige Forhold Anvendelse af Spændetrøje.

Gennemgaar man de gamle Straffeprotokoller, ser man, at de hyppigst forekomne Brud paa Disciplinen bestod i: Ufordragelighed mod Kammerater, Nægtelse af Lydighed, respektstridig Optræden overfor Lægerne og Opsynet. Straffen, der fulgte umiddelbart efter Forseelsen, gjorde imidlertid i de fleste Tilfælde hurtigt sin Virkning over for disse ganske vist stærkt demoraliserede, men let bevægelige Individier, for hvem Ensomheden syntes at have været et frygtet Onde. For saa vidt Patienternes Tilstand tillod det, beskæftigedes de med Syning og Strikning — dels for egen dels for Hospitalets Regning — samt ved Husgerning (Rengøring); kun den sidste Art af Arbejde var dog obligatorisk. En mindre Godtgørelse for Arbejde, udført for Hospitalet, blev dem udbetalt ved Udskrivningen.

De første syv Aar af Hospitalets Virksomhed kendetegnes ikke ved nogen væsentlig Forandring i de bestaaende Forhold. I Slutningen af 1893 greb derimod Begivenheder udefra føleligt ind i Hospitalets Drift, og Anledningen hertil var den i December Maaned nævnte Aar her i Byen opstaaede Koppepidemi.

De nærmere Omstændigheder herved var følgende: Med kort Tids Mellemrum opstod 2 Tilfælde af Kopper paa Østerbro. Smitteskilden formentes at være et paa Rheden liggende Skib, hvis Besætning havde været angrebet af Kopper.

Da Øresundshospitalet paa Grund af en paa dette Tidspunkt gras-

Rudolph Bergh.

Der blev i dette Tidsrum indlagt 48 Personer paa Hospitalet, hvoraf 20 vare angrebne af Sygdommen, medens 21 henlaa til Observation og 7 til Isolation. Den 21. Marts blev Hospitalet atter taget i Brug efter sin oprindelige Bestemmelse.

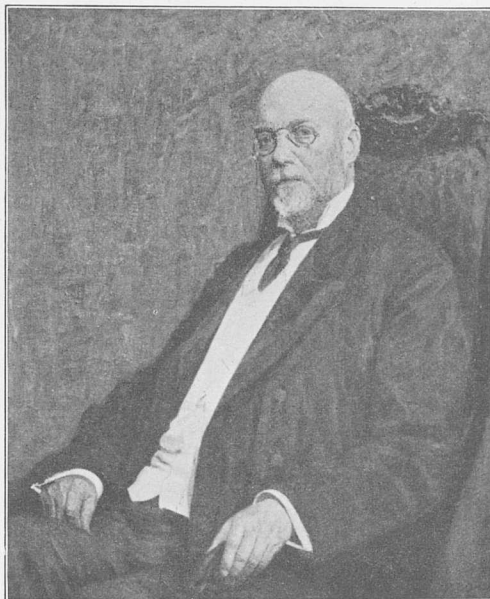
Den 31. December 1903 fra- traadte Professor Rudolph Bergh sin Stilling som Overlæge ved Hospitalet efter en 40-aarig Virksomhed som Overlæge under Københavns Hospitalsvæsen. Kort efter sin Afgang skænkede han sin omfattende og værdifulde Bogsamling til Hospitalet, der derved kom i Besiddelse af det største her i Byen værende Specialbibliotek af dermato-venereologisk Literatur.

Siden 1904 har Professor Erik Pontoppidan været knyttet til Hospitalet som Overlæge.

serende Skarlagensfeber-epidemi var stærkt belagt, forlangte Sundhedskommissionen i Henhold til Epidemiloven, at Vestre Hospital skulde evakueres og indrettes til Koppelazaret. Efter nogen Tids Forhandling indvilgede Magistraten heri.

Hospitalets Patienter tilhørende 1. Afdeling blev overflyttede til Kommnehospitalet, medens 2. Afdelings Patienter blev anbragte i Kommuneskolen paa Strandvejen, der i Løbet af nogle Dage var bleven indrettet til et interimistisk Sygehus.

Fra den 21. Januar til den 8. Marts 1894 fungerede Hospitalet som Koppelazaret under Ledelse af Professor C. A. Feilberg.

E. Pontoppidan.

Aaret 1906 betegner et Vendepunkt i Hospitalets Historie. Betingelserne for dets hidtidige Virksomhed bortfaldt, da Loven af 30. Marts 1906 om Modarbejdelse af offentlig Usædelighed og venerisk Smitte den 11. Oktober s. A. traadte i Kraft, idet denne Lov ophævede de i den tidligere Lovgivning hjemlede Bestemmelser om politimæssig Reglementering af Erhverv ved Utugt.

Da det var umuligt at forudse, hvorledes Forholdene vilde udvikle sig som Følge af fornævnte Lovs Ikrafttræden, og navnlig umuligt at skønne over, i hvor vid Udstrækning der vilde blive stillet Krav om Hospitalisering af veneriske Patienter, foreslog Magistraten at stille Spørgsmaalet om Hospitalets endelige Anvendelse i Bero, indtil man havde indvundet nogen Erfaring med Hensyn til den nye Lovs Virkninger. I Henhold til de ovenanførte Grunde indstillede Magistraten derhos, »at Hospitalet indtil videre holdtes til Disposition for veneriske Patienter, samt at Borgmesteren for Magistratens 2. Afdeling bemyndigedes til at træffe Bestemmelser om alle Enkelt-heder desangaaende«.

Denne Indstilling vedtoges i Borgerrepræsentationens Møde den 24. September 1906. Den 12. Oktober lukkedes Hospitalet, og de Patienter, der paa dette Tidspunkt henlaa dér, overflyttedes til Kommunehospitalets 4. Afdeling. Lokalerne underkastedes derpaa en grundig Desinfektion og Rengøring samt delvis Reparation, hvorefter det atter aabnedes den 6. November; ifølge Magistratens Bestemmelse skulde det modtage veneriske Patienter af begge Køn og saaledes tjene som et midlertidigt Supplement til Kommunehospitalets 4. Afdeling.

De mandlige Patienter anbragtes i 1. Etage, de kvindelige i 2., hver Afdeling gav Plads til 62 Senge; de 2 Visitationsstuer i Tagetagen anvendtes til respektive Mænd og Kvinder, ligesom hvert Køn fik sin særlige Trappegang og sin særlige Have.

Senere maatte man af Hensyn til den lidet disciplinerede Belægning skride til en anden og mere formaalstjenlig Adskillelse af de to Køn, idet Sygebygningen deltes midtvejs vertikalt, saaledes at de mandlige Patienter fik Plads i den østlige, de kvindelige i den vestlige Halvdel af Bygningen.

I Begyndelsen af Aaret 1910 fremkom der fra en Kreds af Læger, deriblandt Decanus for det lægevidenskabelige Fakultet og Formanden for det medicinske Selskab, en Henvendelse til Magistraten om at hædre Mindet om Professor Rudolph Bergh som fremragende Læge og Organisator af Vestre Hospital ved fremtidig at kalde dette: Rudolph Berghs Hospital, hvilket Kommunalbestyrelsen gav sit Samtykke til.

Som Følge af den i 1906 stedfundne forandrede Benyttelse af Hospitalet bleve Lokalerne i Sygebygningens Stueetage indrettede til Reserve- og Opholdsstuer samt Spisestuer for Læger og Sygeplejersker.

Ved en i den vestlige Del af Stueetagen foretagen Bygningsforandring skabtes her et Afsnit, der kunde give Plads til ca. 30 Patienter, fordelte i 3 Stuer.

Den 1. Maj 1911 toges dette Afsnit i Brug for Kvinder og Børn, lidende af Hudsygdomme.

Efter at Hospitalets Vaskeri var blevet nedlagt fra den 1. Juni s. A., fremstod Tanken om at indvinde endnu flere Patientpladser ved at inddrage den anden Halvdel af Stueetagen med de derværende Spisestuer for Læge- og Sygeplejepersonalet til Sygestuer, idet der i de tidligere Vaskerilokaler med forholdsvis liden Bekostning vilde kunne indrettes Plads for de nævnte Funktionærer.

Da Kravet om Hospitalisering af mandlige Patienter med Hudsygdomme gennem længere Tid havde vist sig mindre paatrængende, besluttede Magistraten at stille Forslag om at evakuere en Del af det paa Kommunehospitalets 4. Afdeling for disse Patienter bestemte Afsnit og som Erstatning herfor at indrette en Afdeling for Patienter med Hudsygdomme paa Rud. Berghs Hospital, ved hvilke Foranstaltninger det blev muligt midlertidig at skaffe Plads til ca. 60 medicinske Patienter paa Kommunehospitalet.

De til Iværksættelsen af disse Forandringer foreslaaede Bevillinger vedtoges i Borgerrepræsentationens Møde den 19. Juni 1911, og den nye Afdeling, der har ca. 30 Sengepladser, aabnedes den 1. November s. A.

Hospitalet giver derefter Plads til 184 Patienter, fordelte i 6 Afsnit med tilsammen 26 Stuer.

Som Forvaltere har følgende været knyttede til Hospitalet: F. H. Stuckenberg 1885—1898, E. Leth 1899—1910 og derefter C. C. Birch.

BOSERUP SANATORIUM

BOSERUP SANATORIUM, der danner et Supplement til Københavns kommunale Hospitaler, bør ikke savne Omtale i et Skrift, udgivet i Anledning af Kommunehospitalets 50-aarige Bestaaen.

Det tjener i høj Grad Københavns Kommune til Ære, at den under den Bevægelse, der for nogle Aar siden gik hen over Landene, til Kamp mod Tuberkulosen, saa hurtig tog Initiativet til Oprettelsen af et Brystsygesanatorium for ubemidlede.

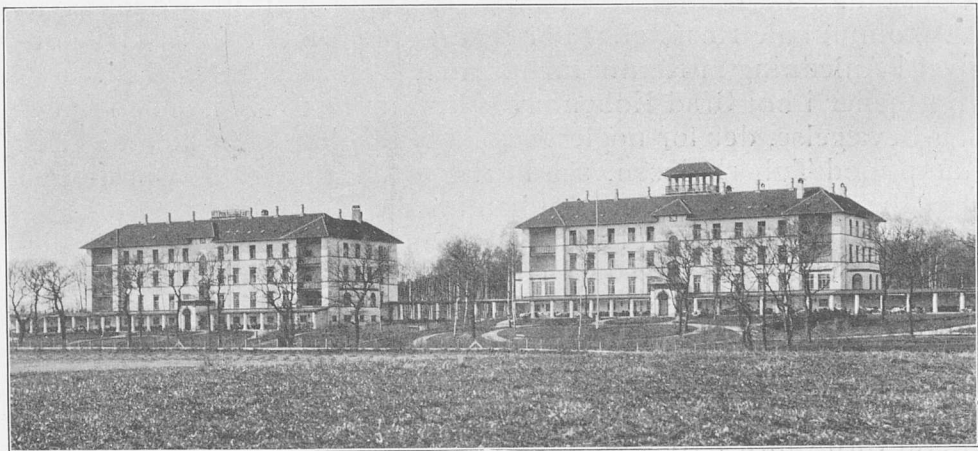
Efterat Kysthospitalet ved Refsnæs i 1875 var aabnet for kirtelsyge Børn, væsentligst paa Engelsteds energiske Tilskyndelse, var der i mange Aar her i Landet intet udrettet til Bekæmpelse af Tuberkulosen, særlig ikke til rationel Behandling af Lungetuberkulose hos Voksne. Et Forslag af Budde om Bygning af et Brystsygesanatorium ved Sorø, fremsat i 1889—90, bragte intet Resultat. Først efterat Saugman i 1894—95 havde fremkaldt en livlig Diskussion i Lægeverdenen om Spørgsmaalet, blev der paa Foranledning af den almindelige danske Lægeforening dannet et Aktieselskab, der i Marts 1900 aabnede Vejlefjord Sanatorium til Behandling af Brystsyge, foreløbigt dog hovedsagentlig bedrestillede.

Allerede i 1895 var Ørum i Borgerrepræsentationen fremkommet med Udtalelser om, at Københavns Kommune burde bygge et Brystsygesanatorium for sine Borgere. I 1897 begyndte S. Bang og C. Feilberg paa Øresundshospitalet forsøgsvis, saa godt det lod sig gøre paa et By-Hospital, at underkaste Brystsyge en lignende Kur som den, der i flere Aar havde været anvendt i Udlandet paa særlige Sanatorier efter de Brehmer-Dettweilerscke Principer. Den 20. Juni 1898 forelagde Magistraten Borgerrepræsentationen Planer til Opførelse af et Brystsygesanatorium paa 68 Senge i Boserup Skov ved Roskilde. Planerne var efter Borgmester Borups Tilskyndelse udarbejdede af Inspektør ved Sct. Hans Hospital Henry Meyer, der ved at deltage i Udarbejdelsen af Planerne for Vejlefjord Sana-

torium og i Ledelsen af dets Opførelse havde faaet Interesse for Sagen; de var udarbejdede efter Samraad med Hospitalsdirektør Gredsted og Overlægerne Mygge, Israel-Rosenthal og Pontoppidan.

Efterat Planen var drøftet i et af Borgerrepræsentationen nedsat Udvalg, blev den efter Samraad med Stadsarkitekt Fenger betydelig omarbejdet, og den 12. Juni 1899 vedtoges Opførelsen af et Sanatorium paa 102, subsidiært 119 Senge, fordelt i 2 Bygninger, henholdsvis for Mænd og Kvinder. —

Under Stadsarkitektens Overtilsyn blev der under Ledelse af Meyer snart taget fat paa Opførelsen, og den 9. November 1901 kunde Sanatoriet modtage sine første Patienter. Der viste sig hurtigt Trang til

Boserup Sanatorium.

forøget Pladsantal, og da Stuerne var store nok dertil, forøgedes Sengeantallet til 152 (84 for Mænd, 68 for Kvinder), uden at man behøvede at skride til Nybygninger, saa at Sanatoriet altsaa blev over dobbelt saa stort, som det fra allerførst var projekteret. Omkostningerne ved Opførelsen og Monteringerne var 640,000 Kr.

Sanatoriet er i grove Træk indrettet som de fleste andre Folkesanatorier. De 2 Bygninger, der vender Hovedfacaden mod Syd, er væsentlig ens. Foruden Kælder og Tagetage er der 3 Etager. Sygestuerne er paa 6, 3 og 1 Seng. Der er Thekøkkener, Toiletrum, Baderum, Daglig- og Spisestuer, Verandaer, Liggehaller, Undersøgelsesrum, Medicinstue, Desinfektionsrum for Opspyt, Hovedkøkken, Funktionsnærlejligheder o. s. v. Gulvene er belagte med Linoleum eller Terazzo. Der er Centralvarme (leveret fra Lavtrykskedler i Kælderen), varmt og koldt Vands Indlæg, Vandklosetter og siden 1905 elektrisk

Lys. Kloakafløbet gaar gennem en Septic-Tank ud i Roskilde Fjord. Der er en Køkkenhave paa ca. 3 Hektarer og en Park paa ca. 30 Hektarer, bestaaende dels af Løv-, dels af Granskov. Endvidere findes en Staldbygning, der tillige indeholder Ligstue, samt et Kølehus (opført 1906), ellers ingen Bygninger ud over de to Hovedbygninger. Overlægeboligen er i Kvindebygningens Stueetage. — Sanatoriet faar sin Vask og sine Kontorforretninger besørget paa Sct. Hans Hospital.

Sanatoriet er fortrinsvis beregnet paa Behandling af Brystsygepatienter med fast Bolig i København og særlig for samme Klasse

N. J. Strandgaard.

Patienter, der hører hjemme paa Hospitalernes Fællesstuer. Der er derfor kun én Forplejningsklasse. Betalingen, der oprindeligt var 1 Kr. 20 Øre dgl. (det halve for Sygekassepatienter), er, efter at Sanatoriet fra 1. April 1906 blev statsanerkendt i Henhold til Tuberkuloseloven, forandret til 3 Kr., dog med Moderation til 75 Øre dgl. for ubemidlede (se de kommunale Hospitalers Aarsberetning 1910-11, S. 7). Ifølge Tuberkuloseloven faar Kommunepatienters Behandling paa Sanatoriet ikke Fattighjælps Virkning.

Sanatoriet er i administrativ Henseende stillet lige med de under Magistratens 2. Afdeling sorterende Hospitaler og er saaledes henlagt under Hospitalsdirektøren, der med

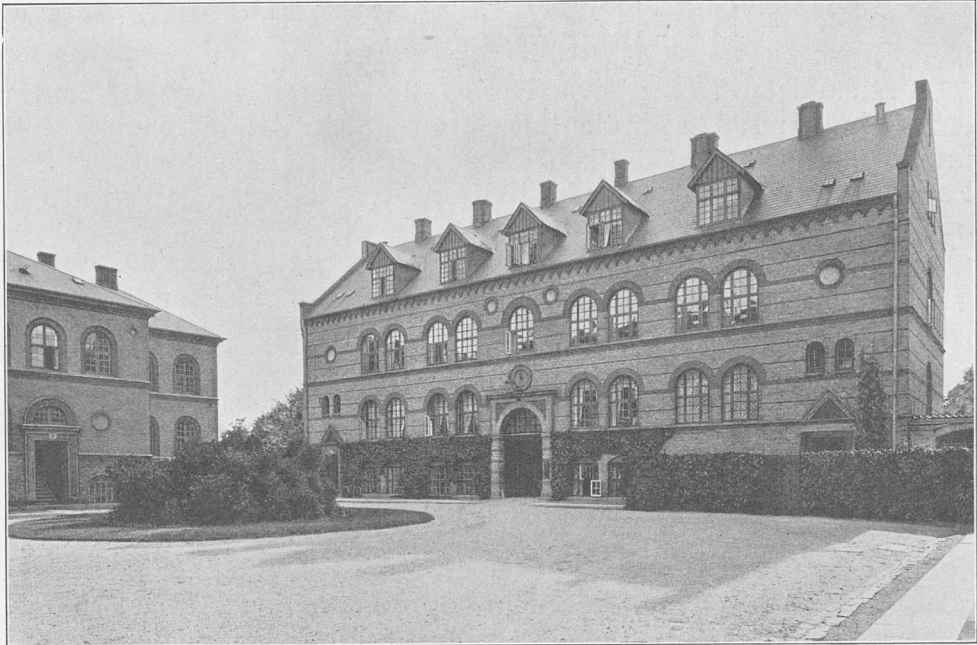
Hensyn til den daglige Administration repræsenteres af Inspektøren paa Sct. Hans Hospital.

Med Hensyn til de nærmere Detailler angaaende Sanatoriets Indretning, Regulativ, Administration, Funktionærer, Kurregler o. s. v. maa henvises til dets første Aarsberetning (i Beretning om københavnske kommunale Hospitaler 1901), hvori findes en udførlig Beskrivelse med Planer.

Af de senere Aarsberetninger vil det fremgaa, at der ikke er sket nævneværdige større Forandringer i Sanatoriets Indretning og Drift. Den største Begivenhed er Indførelsen af elektrisk Lys, der toges i Brug December 1905 og leveres fra Sct. Hans Hospitals Elektricitetsværk. Tidligere havde man midlertidigt maattet hjælpe sig med den

Ved Kommunalbestyrelsens Beslutning af 25. November 1907 overgik Hospitalet fra at være et væsentligst medicinsk til at være et kirurgisk Hospital, idet Trangen til Plads for Patienter med kirurgiske Sygdomme paa det Tidspunkt følte stærkt.

Kort Tid efter denne Ordnings Ikrafttræden viste det sig nødvendigt at ansætte en Reservelæge ved Hospitalet. En saadan havde ikke været paakrævet, saalænge Hospitalet behandlede medicinske Patienter, men det maatte nu derimod anses for nødvendigt, at der paa Hospi-

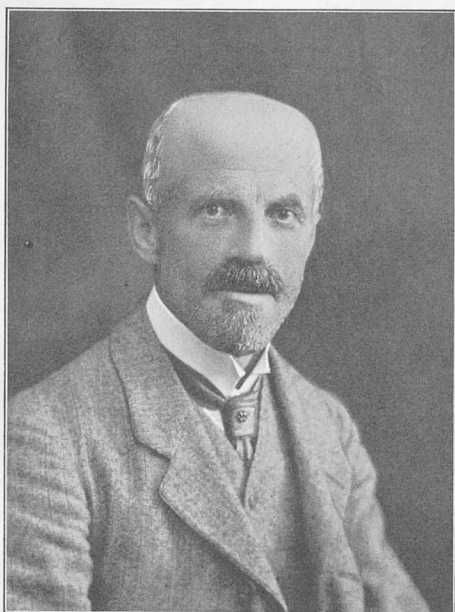

Sundby Hospital.

talet boede en kirurgisk uddannet Mand, der kunde træde til, naar øjeblikkelig Operation skulde udføres.

For at skaffe en Bolig til Reservelægen maatte der foretages nogle mindre Bygningsforandringer, og det Forslag, der i den Anledning blev forelagt Borgerrepræsentationen, gav Anledning til, at denne tog Spørgsmaalet om Pladsforholdene paa Sundby Hospital op til Drøftelse; Forhandlingerne gik i Retning af det ønskelige i, at Børnehjemmet flyttedes fra Hospitalet, og at dette blev udvidet til henimod 100 Sengepladser.

Borgerrepræsentationen vedtog derefter i sit Møde den 1. Juli 1908: 1) at indrette en Lejlighed for en Reservelæge, 2) at bibeholde Børnehjemmet paa Hospitalet med Plads til det daværende Antal Børn

H. J. Milo.

(24), indtil et nyt Børnehjem kunde blive opført, 3) at opfordre Magistraten til at fremkomme med Forslag om en Sammenbygning af Pavillonerne A og B samt 4) at opfordre Magistraten til at fremkomme med Forslag om Opførelse af et nyt Børnehjem.

Efter de af Magistraten i den Anledning udarbejdede Forslag til Opførelse af en Forbindelsesbygning mellem Pavillonerne A og B bevilgede Kommunalbestyrelsen den 6. Juli 1908 et Beløb af Kr. 73,450 hertil.

Bygningen, der blev taget i Brug det følgende Aar, kom til at rumme 5 Sygestuer med tilhørende Thekøkken, 2 Operationsstuer med Narkotiserings-, Vaske- og Præparations-

rum samt forskellige Værelser til Plejemoderen, Sygeplejerskerne m.v.

Ved nævnte 2 nye Operationsstuer, der blev indrettede efter nyeste Principper, forøgedes i høj Grad Hospitalets Værd som kirurgisk Helbredelsesanstalt.

Efter den nævnte Udvidelse af Hospitalet var Sengeantallet bleven forøget med 19, og der var nu Plads til 90 Patienter paa Hospitalet.

Som Følge af Borgerrepræsentationens Opfordring til Magistraten om Nedlæggelse af Børnehjemmet paa Sundby Hospital fremkom der i April Maaned 1911 Forslag om Udvidelse af Nærumgaard Børnehjem, paa hvilket det da var Hensigten at anbringe de Børn, der endnu var tilbage paa Sundby Hospital, hvorefter Børnehjemmet her skulde nedlægges; dette blev vedtaget af Kommunalbestyrelsen den 24. April 1911, og der blev

K. Poulsen.

derefter givet en Bevilling paa Kr. 10,600 til at omdanne de Lokaler, Børnehjemmet havde indtaget, til Sygestuer. Denne Ombygning blev fuldført i Aaret 1912, og Sengepladsernes Antal blev herved forøget med 19.

Paa Hospitalet findes der saaledes nu 41 Sygestuer med 109 Sengepladser. Det er saaledes en ikke ganske ringe Udvidelse, Hospitalet er undergaaet i de godt 10 Aar, det har bestaaet.

Som Overlæger har følgende fungeret: H. J. Milo fra 1902—1908 og derefter Professor, Dr. med. K. Poulsen 1908. Som Forvaltere: C. Warmbach 1902—1911, G. W. F. Obelitz fra 1911 fung.

BALDERS HOSPITAL

VED Kommunalbestyrelsens Beslutning af 2. Juni 1902 erhvervedes for Kommunen den Ejendom i Baldersgade, der tidligere havde afgivet Plads for de Kellerske Anstalter, i den Hensigt der at

Balders Hospital.

indrette et Filial-Hospital af Kommunehospitalet, hvortil der paa dette Tidspunkt følte stærk Trang. Efter at de fornødne Bygningsforandringer havde fundet Sted, toges Hospitalet i Brug den 1. Januar 1903 med 76 Sengepladser.

Ved Indretningen af Hospitalet gik man ud fra, at det væsentligst skulde benyttes til Rekonvalescenter og lettere kroniske Sygdomstilfælde, men Erfaringen har senere vist, at der intet var til Hinder for at benytte det til Behandling af de medicinske og nervøse Patienter med saavel akute som kroniske Lidelser, og i de senere Aar har Hospitalets Klientel været hovedsagelig som Kommunehospitalets medicinske Afdelingers.

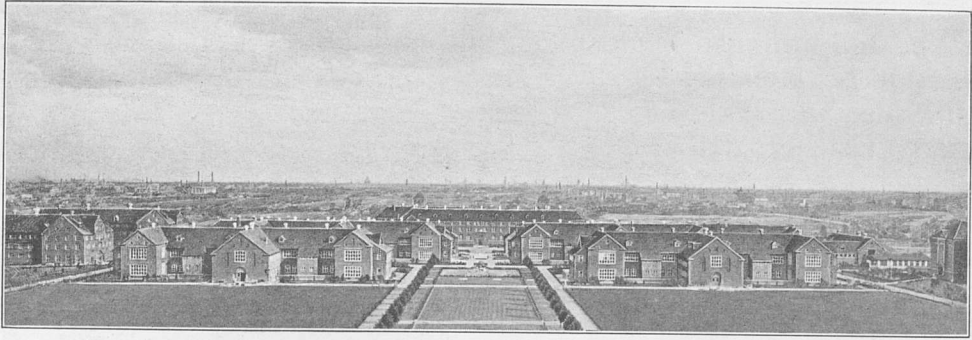
En paa Hospitalet indrettet Konsultationsstue er, trods de indskrænkede Pladsforhold, bleven meget benyttet til poliklinisk Behandling af de almindelige medicinske og kirurgiske Sygdomstilfælde, samt, ikke mindst, til der at give det store Antal tilskadekomne fra de tilstødende Bydele med talrige Fabriker den første Behandling.

Siden Hospitalet toges i Brug, har Dr. med. H. Jacobæus været knyttet dertil som Overlæge, T. Lund som Forvalter.

H. Jacobæus.

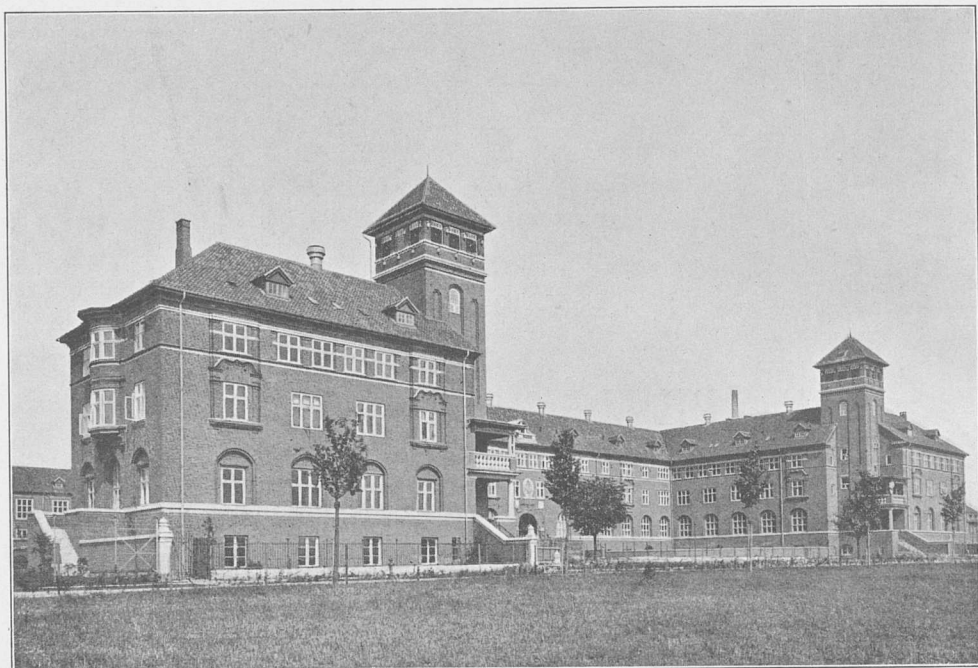
BISPEBJÆRG HOSPITAL

I December 1899 blev der i Henhold til den samlede Magistrats Beslutning nedsat en Kommission til at tage Spørgsmaalet om Opførelsen af et nyt Hospital for Staden København under Overvejelse.

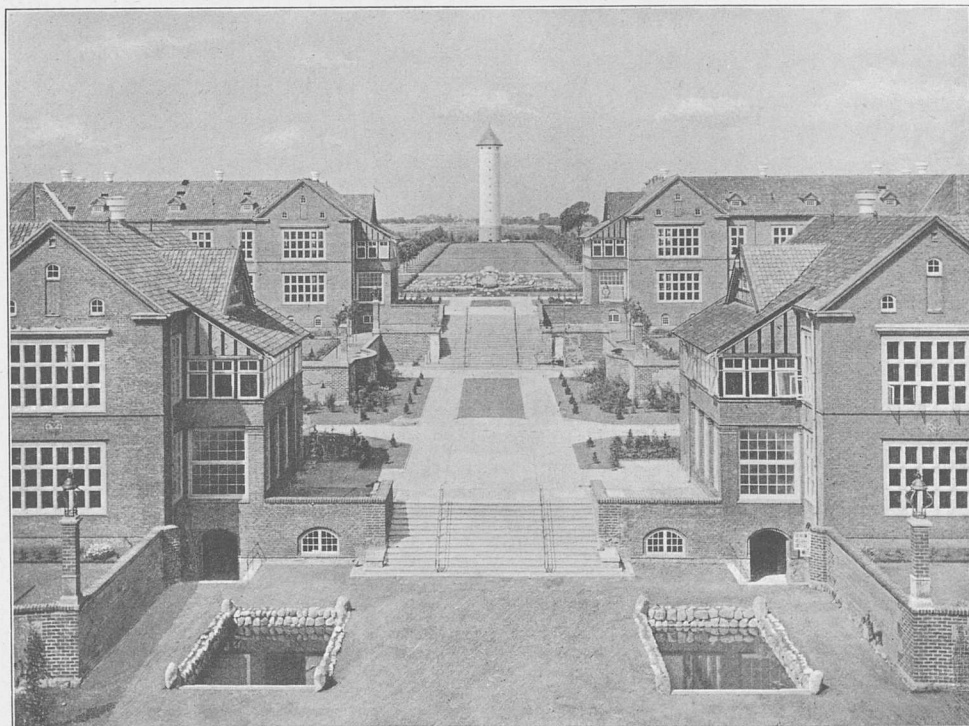
I Kommissionen fik følgende Medlemmer Sæde: Borgmester L. C. Borup (Formand), Raadmand C. S. Wassard (Viceformand), Borgerrepræsentant, Forretningsfører R. P. Daugstrup, Borgerrepræsentant, Direktør Hagemann, Borgerrepræsentant Læge I. S. Wandall, Borgerrepræsentant, Professor H. P. Ørum, Overlæge, Professor J. Sørensen, Overkirurg E. A. Tscherning, Stadsarkitekt L. P. Fenger, Stadsingeniør Ambt (senere afløst af nuværende Stadsingeniør J. J. Voigt), Stadslæge E. M. Hoff og Hospitalsdirektør H. V. S. Gredsted.

Kommissionen afholdt sit første Møde den 13. Januar 1900 og sluttede Forhandlingerne den 6. Januar 1903, hvorefter der den 17. Januar samme Aar udsendtes Beretning til Magistraten over Resultatet af Kommissionens Overvejelser; dette gik i alt væsentligt ud paa, at Kommissionen ansaa det for paatrængende nødvendigt, at der snarest mulig blev bygget et Hospital paa 5—600 Senge, at dette Hospital burde indeholde 1 kirurgisk og 2 medicinske Afdelinger, alle af samme Størrelse, at Hospitalet burde opføres paa de Københavns Kommune tilhørende Grunde ved Bispebjerg Bakke, og at Hospitalets Bygninger burde placeres paa en saadan Maade, at et samlet Areal lodes ubenyttet enten til Udvidelse af Hospitalet til en Størrelse af ca. 1000 Senge eller til andet Brug.

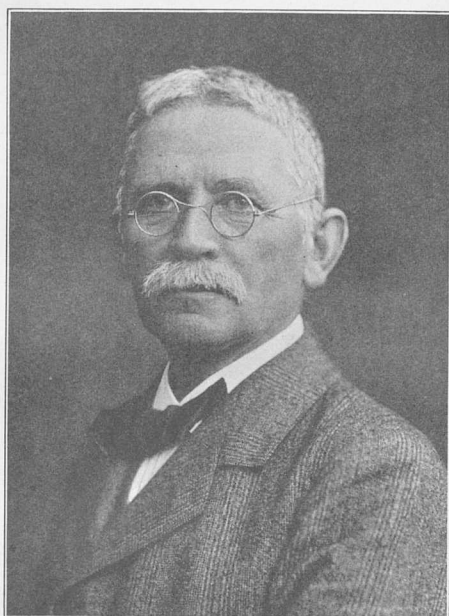
Efter at Kommissionens Formand, Konferensraad Borup, var afgaaet ved Døden, og Borgmester J. Jensen tiltraadt som Borgmester for Magistratens 2. Afdeling, blev Kommissionens Forslag forelagt den samlede Magistrat, der i alt væsentligt sluttede sig hertil, og med en Skrivelse af 12. December 1904 forelagde Magistraten derpaa Borgerrepræsentationen Forslaget med Henstilling om ligeledes at

Administrationsbygningen.

Sygebygningerne og den brede Stentrappe med Vandtaarnet i Baggrunden.

M. Nyrop.

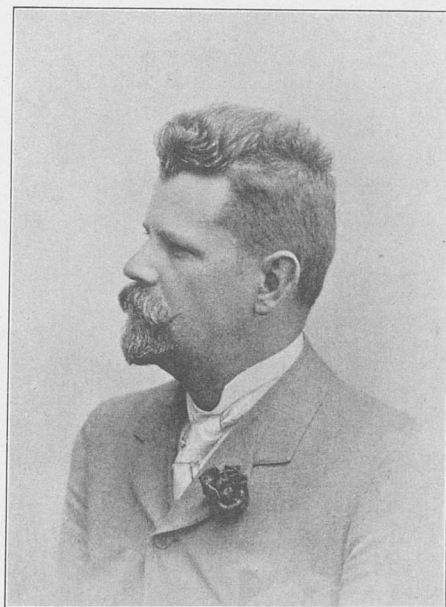
Oktober 1905 af Magistraten nedsat en administrativ Kommission med Borgmesteren for Magistratens 2. Afdeling, J. Jensen, som Formand og forøvrigt bestaaende af Raadmand H. Hage, Stadslæge, Etatsraad Hoff, Overlæge, Professor S. Sørensen, Overkirurg, Professor Tscherning, Overlæge, Professor Israel Rosenthal, Hospitalsdirektør Gredsted og Inspektør Henry Meyer til i Forening med Arkitekt, Professor M. Nyrop og Afdelingsingeniør A. C. Karsten at udarbejde Planer i Detailler til det paatænkte Hospitals Indretning, medens Landskabsgartner Glæsel senere blev anmodet om at gøre Forslag til Hospitalets Haveanlæg.

Denne Kommission paabegyndte sine Forhandlinger den 31. Oktober 1905 paa Grundlag af det af den tidligere Kommission udarbejdede Program, og den 6. Juni 1907

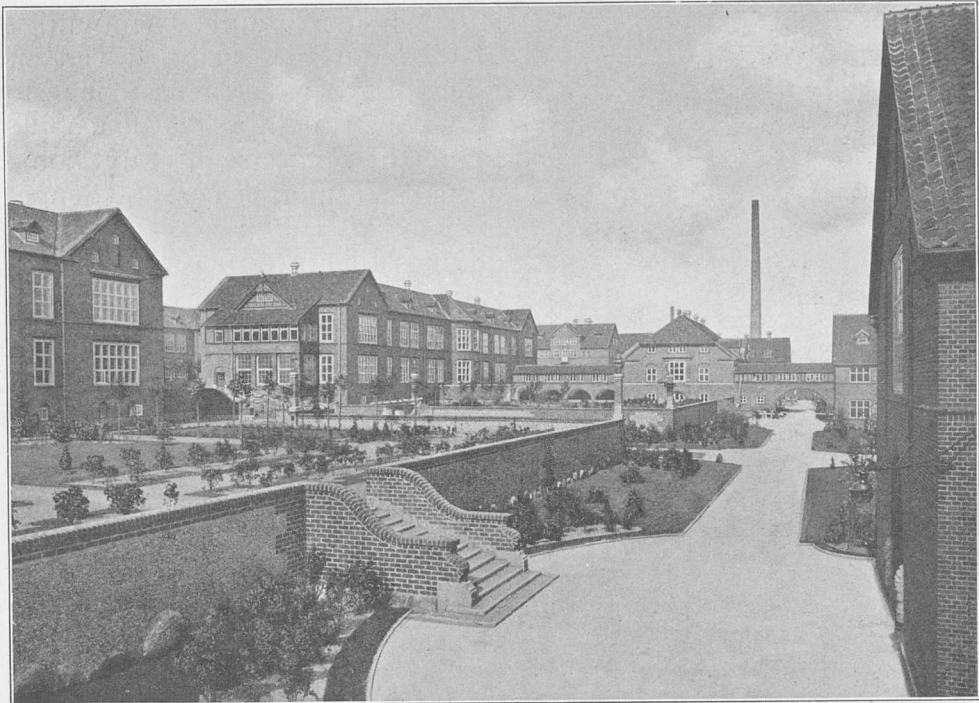
slutte sig hertil samt at bemyndige Magistraten til, eventuelt ved en uden for Kommunens Tjeneste staaende Arkitekt, at lade udarbejde Planer til Opførelse af et nyt kommunalt Hospital paa ca. 600 Senge, men anlagt saaledes, at det kunde udvides til højst 1000 Senge, i alt væsentligt efter det af Kommissionen udarbejdede Program.

Et af Borgerrepræsentationen den 16. Januar 1905 nedsat Udvalg til at tage Magistratens Forslag under Overvejelse gav i sin Betænkning af 20. Juni 1905 dette sin Tilslutning, og Udvalgets Indstilling blev derefter tiltraadt af Borgerrepræsentationen den 3. Juli 1905.

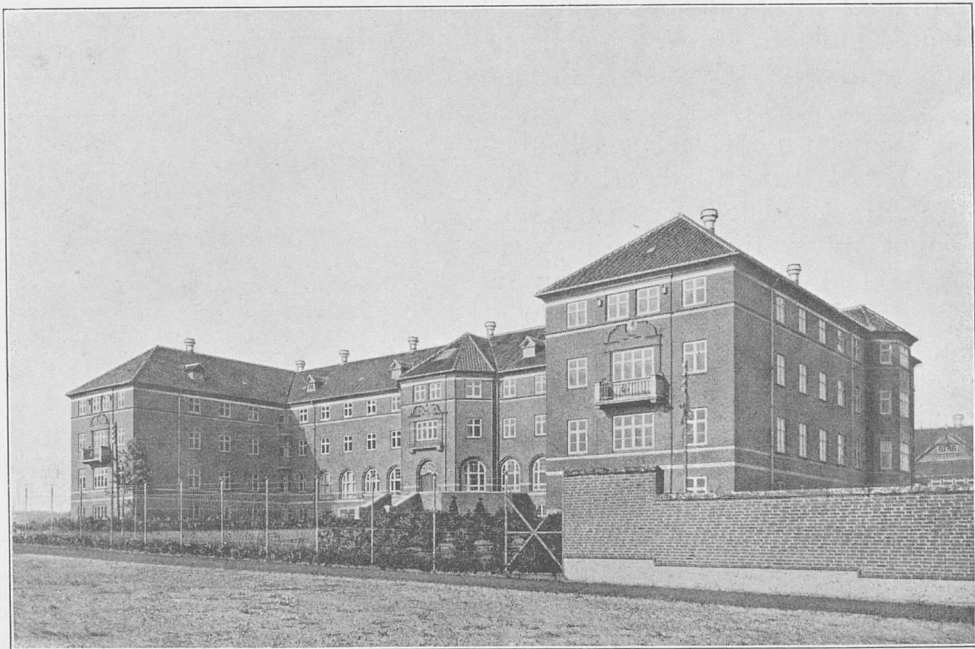
Som Følge af den saaledes vedtagne Beslutning blev der den 19.

A. C. Karsten.

Parti fra Hospitalet med en Operationsbygning og en Forbindelsesbygning.

Sygeplejerskebygningen.

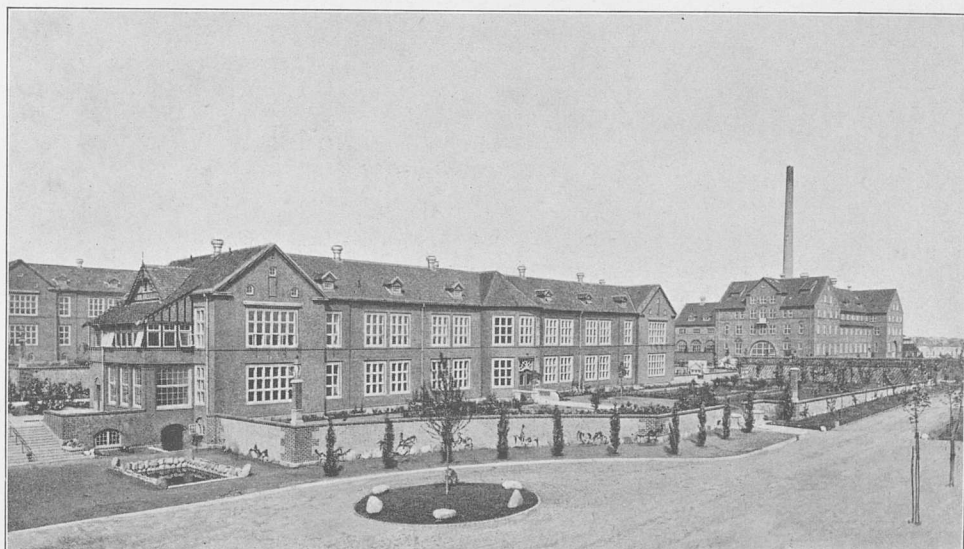
Glæsel.

indsendte den Planer og Overslag til Magistraten, der i alt væsentligt tiltraadte Kommissionens Forslag og derpaa med Skrivelse af 18. Juni samme Aar forelagde Sagen for Borgerrepræsentationen.

Den 2. Marts 1908 vedtog Borgerrepræsentationen at bygge Hospitalet og hertil at bevillige et Beløb paa 6,300,000 Kr., hvilken Bevilling ved senere Beslutninger er forandret, saaledes at Bevillingen nu ialt udgør 6,321,700 Kr.

Til at lede Arbejdet ved Opførelsen af Hospitalet blev der af Magistraten nedsat en Komité, der — efter forskellige Forandringer paa Grund af Dødsfald og andre Aarsager — i de seneste Aar før Hospitalets Fuldførelse har bestaaet af

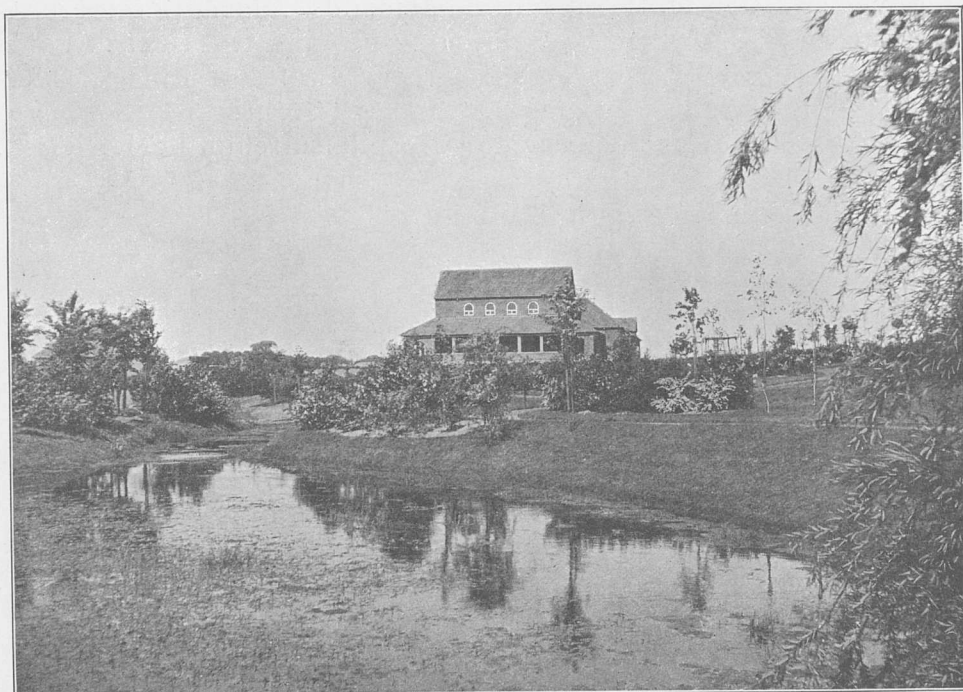
Borgmester J. Jensen (Formand), Raadmand H. Hage, Borgerrepræsentanterne R. P. Daugstrup, Arkitekt A. Fussing og Fru Dr. Alvilda Harbou Hoff, Stadslæge Ulrich, Overlæge, Professor Ehlers, Overlæge, Professor Israel Rosenthal, Overlæge, Professor S. Sørensen, Overkirurg, Professor Tscherning og Hospitalsdirektør K. M. Nielsen.

En Sygebygning og Vaskeribygningen.

Køkkenbygning, Kedel- og Maskinhus samt Vaskeribygning.

Kapel og Lighus set fra det nordre Anlæg.

V. Scheel.

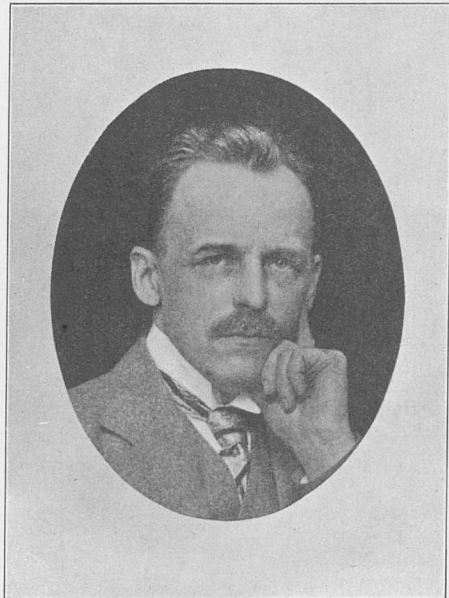

S. Bang.

Den 25. November 1912 bevilligedes der til Montering af Hospitalet et Beløb paa 893,000 Kr.

Hospitalet staar nu færdigt til at tages i Brug, hvilket vil ske den 19. September 1913 — altsaa nøjagtig 50 Aar efter at Kommunehospitalet aabnedes. Det spænder over et Areal paa 38 Tdr. Land og rummer i dets nuværende Størrelse 700 Sengepladser, hvilket Antal Pladser uden nogen Udvidelse af de tekniske Anlæg i Tidens Løb vil kunne mere end fordobles, efterhaanden som der bliver Trang dertil.

I Modsætning til Kommunehospitalet, der er bygget efter Længdekorridorsystemet, er Bispebjerg Hospital i Lighed med de fleste andre moderne Hospitaler bygget efter Pavillonsystemet, dog saaledes, at samtlige Pavilloner er forbundne med hverandre ved et Tunnelnet beregnet for Patient- og Varetransport.

C. Wessel.

En Beskrivelse af Hospitalet ligger udenfor nærværende Skrifs Opgave, men af hosstaaende Billeder vil man formentlig nogenlunde kunne danne sig et Skøn over Hospitalets Arkitektur.

Hospitalet aabnes med 3 Afdelinger, nemlig en kirurgisk og to medicinske. Til at lede disse er der ansat følgende Overlæger: C. Wessel, S. Bang og V. Scheel. Som Læge ved det fysioterapeutiske Institut er ansat Dr. med. Hans Jansen, som Prosektor Dr. med. V. Ellermann og som Inspektør cand. juris Viggo Johansen.

